T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

# XIX. YÜZYIL OSMANLI KRONİKLERİNDE RUM İMAJI

HANİFE HİLAL AHLATÇALI BOZDOĞAN
1208205101

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. SÜHEYLA YENİDÜNYA GÜRGEN

EDİRNE 2024

**Tez Başlığı:** XIX. Yüzyıl Osmanlı Kroniklerinde Rum İmajı

**Yazar:** Hanife Hilal Ahlatçalı Bozdoğan

# ÖZET

XVII. yüzyılın ikinci yarısında diplomasi ve politikadaki maharetleri ile Osmanlı yönetici elitleri arasında kendilerine yer bulan Rumlar, bu mevkilerini XIX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar korumuşlardır. Divan-ı Hümayun ve Donanma-yı Hümayun Tercümanlıkları, Memleketeyn voyvodalıkları görevlerinde bulunmaları ile Osmanlı Devleti'nin dış ilişkilerini ve diplomasisini ellerinde bulunduran Fenerli Rum Ailelerinin, devletin resmi tarihçileri tarafından yazılan kroniklerdeki yansıması incelenerek, Rumların Osmanlı Devleti içerisindeki etkilerine merkezin bakış açısı ile ışık tutulmaya çalışılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Rum, Kronik, Diplomasi, Osmanlı Devleti, Tercümanlık

**Thesis Title:** The Image of Greek in the XIX. Century Ottoman Chronicles

**Author:** Hanife Hilal Ahlatçalı Bozdoğan

## ABSTRACT

Greeks, who found a place for themselves among the Ottoman Ruling Elites thanks to their proficiency in diplomacy and politics, preserved their position until the first quarter of the XIX. century. Examining the reflection of the Phanariot Greek Families, who held foreign relations and diplomacy of the Ottoman Empire, as translators of The Imperial Council and The Imperial Navy and as Voivodeships of the two provinces - "Memleketeyn" (Wallacia and Moldavia), in the chronicles written by the official historians of the state, it was tried to shed light on the influence of the Greeks in the Ottoman Empire from the perspective of the centre.

**Key Words:** Greek, Chronicle, Diplomacy, Ottoman Empire, Translation

# ÖN SÖZ

Osmanlı Devleti hüküm sürdüğü coğrafya sebebiyle çeşitli etnik unsur, din, dil ve kültürlere ev sahipliği yapmıştır. Bu çeşitlilik birçok yönetim stratejisi ile korunmuş ve beş asır bu şekilde devam etmiştir. XIX. yüzyılda Avrupa'da meydana gelen değişim rüzgarları Osmanlı Devleti'ni de etkilemiş ve isyanlar çağı başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıl Sırp İsyanı ile başlayarak Rum İsyanı ile devam etmiştir. XVII. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı yönetici elitleri arasına entegre olan Rumlar, 1822 tarihine kadar bu mevkilerini korumuşlardır. Diplomasi ve politikada olan maharetleri nedeniyle tercümanlık, Memleketeyn voyvodalığı gibi dış ilişkiler için yüksek mevkilerde görev alan Rumlar, bu sayede Avrupa devletleri ve Rusya ile yakın ilişkiler kurmuşlardır. Aynı zamanda deniz ticareti ile ilgilenmeleri Rumların, dünyadaki gelişmeleri takip etmesini kolaylaştırmıştır. Fransız İhtilali'nin getirisi olan Milliyetçilik, Hürriyet, Eşitlik, Romantizm gibi fikir akımları Avrupa'da etkili olmaya başlamasıyla, Avrupalı düşünürlerin Filhelenizm akımının etkisiyle minnet duygularını ödemek için çalışmalara başlaması ile birçok Filhelen Cemiyeti kurulmuştur. 1821 yılında başlayan isyan, 1830 yılında Yunanistan Devleti'nin bağımsızlığı ile sonuç bulmuştur.

Çalışmamız, yaklaşık olarak beş yüz yıl Osmanlı Devleti'nin idaresi altında bulunan Rumların, XIX. yüzyıl kroniklerindeki imaj değişimlerini detaylı olarak incelemek amacıyla yapılmıştır. Rumların, Osmanlı Devleti'nin tebaası içerisinde ayrışmasının temel sebebinin ne olduğu, devletin bakış açısını gösteren kroniklerdeki imgelemenin isyan öncesi ve sonrası değişimleri ve dönüşümlerinin ne yönde olduğu incelenmiştir. Şanizâde Mehmet Ataullah Efendi, Esad Efendi gibi kronik yazarlarının veyahut kronik olmayıp yine devlet eliyle bir derleme olarak yazılmış olan Ahmet Cevdet Paşa'nın eserinde olduğu gibi "isyan kültürüne sahip" bir topluluk olarak görülmesi, içinde bulunulan kaotik ortamın bir sonucu mu yoksa devletin daha önce koyduğu bir çizgi midir? Devlet farkında olarak bu unsurları önemli mevkilerde kullanmasının sebebi nedir? Sorularının cevaplara kavuşturulması bağlamında incelenecek olan XIX. yüzyıl kroniklerinde, kronik yazarlarının algısı ihmal edilmeden çalışmada yer verilmiştir.

Çalışma sürecim boyunca gerek yönlendirmeleri gerek sorularıma detaylı cevaplar vererek konuyu çeşitli bakış açıları ile görmemi sağlayan ve kıymetli vaktini bana ayıran çok değerli hocam Doç. Dr. Süheyla Yenidünya Gürgen'e teşekkürlerimi sunarım.

**Hanife Hilal AHLATÇALI BOZDOĞAN**

**Edirne/2024**

# İÇİNDEKİLER

**ÖZET ……..…….I**

**ABSTRACT ……..……..II**

**ÖN SÖZ ……..…….……..…III**

**İÇİNDEKİLER …….……..…….…… V**

**KISALTMALAR …….…….…….……VII**

**GİRİŞ …….……1**

**I.BÖLÜM**

**XIX. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE TARİH YAZICILIĞI**

A) Osmanlı Devleti'nde Tarih Yazıcılığı ……..…….....……...4

a) Resmi Tarih Yazıcılığının Başlaması …….……..…..……..10

b) Vakanüvislik ...……..……...…….…….……....23

B) XIX. Yüzyıl Kronik Yazarları Hayatı ve Eserleri

a) Vasıf Efendi Hayatı ve Tarihi ....……..…….…….……..…....29

b) Asım Efendi Hayatı ve Tarihi .....33

c) Şanizâde Mehmet Ataullah Efendi Hayatı ve Tarihi …….……..…….36

d) Esad Efendi Hayatı ve Tarihi …….…….…….……39

e) Ahmet Lütfi Efendi Hayatı ve Tarihi …….…….……...…….41

**II.BÖLÜM**

**OSMANLI DEVLETİ'NDE GAYR-I MÜSLİMLER**

A) Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi …….…….…….……44

B) Osmanlı Tebaasının İki Öteki Yüzü …….…….……...…….. 49

a) Gayr-ı Müslim Tebaa ……...…….52

b) Müslüman Tebaa ……...……..…….……..…….……...56

C) XIX. Yüzyıl Kronikleri Ekseninde Rum Hüviyetinin Yunan Kimliğine Dönüşmesi

a) Rum Kimliğinin Oluşumu ……..……..…….……58

b) Osmanlı Yönetici Elitinde Rum Tahayyülü …….……..……..60

**III.BÖLÜM**

**XIX. YÜZYIL KRONİKLERİNDE RUM İMAJI**

A) Vasıf Efendi Tarihi …….…….65

B) Asım Efendi Tarihi …….……...…..……67

C) Şanizade Mehmet Ataullah Efendi Tarihi ……..…….……73

a) Dönemin Vakanüvisinden Şuru-i Fesad-ı Rum …….…….…….……78

D) Esad Efendi Tarihi ……..…….…….…….…….……91

E) Ahmet Lütfi Efendi Tarihi ……...…….……..97

**SONUÇ ……...…….103**

**KAYNAKÇA ……...…….…….…….……105**

# KISALTMALAR

**a.g.e.** **:** Adı Geçen Eser

**a.g.m.** **:** Adı Geçen Makale

**a.g.t.** : Adı Geçen Tez

**bkz.** **:** Bakınız

**BOA.** **:** Başkanlık Osmanlı Arşivi

**der.** : Derleyen

**Çev.** **:** Çeviren

**DİA.** **:** Diyanet İslam Ansiklopedisi

**HAT** **:** Hatt-ı Hümayun

**Haz.** **:** Hazırlayan

**S.** **:** Sayı

**s.** **:** Sayfa

**TTK** **:** Türk Tarih Kurumu

**vr.** : Varak

# GİRİŞ

XIX. yüzyılda Avrupa ekseninde yaşanan gelişmeler diğer coğrafyaları da etkilemiş, "milletler çağı" olarak geçen bu yüzyılda savaşlar, reformlar, antlaşmalar, düşünce akımları ve ulus devletler ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti içinde en önemli yüzyıllardan bir tanesi olan XIX. yüzyıl; Sırp İsyanı ile başlayan, Tepedelenli Ali Paşa İsyanı, Rum İsyanı, Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı ve Bulgar İsyanı ile devam eden bir dizi isyana sahne olmuştur. Bu süreçteki vakaların gelişme aşamaları ile ilgili devletin düşüncelerini en iyi anlatan eserler dönemin kronikleridir. Kronik yazarları devlete bağlı memurlardır ve yazdıkları eserleri padişaha sunmuşlardır, bu sebeple eserler devlet eliyle yazdırılmıştır. Devlet ideolojisini yansıtan eserler olmalarının yanı sıra kronik yazarlarının merkez ve devlet adamları ile olan ilişkileri de eserlerinde etkili olmuştur. Müellifler hanedan dokunulmazlığı çerçevesinde tüm olumsuzlukların müsebbibi olarak bir rol model seçmişler ve onu günah keçisi olarak öne sürmüşlerdir.[1]

Osmanlı Devleti'nde yönetenler ve yönetilenler olmak üzere iki sınıf mevcuttur. Orta çağ toplumsal yapısında geçişkenlik nadirdir. Bu nedenle meslekler babadan oğula geçer fakat Osmanlı devletinde okullar/eğitim vasıtasıyla en alt kademeden en üst kademeye gelebilmek mümkün olmuştur. Bu yükselişte aranan tek şart Müslüman olmaktır. Bu şartın aranmadığı tek cemaat ise Rumlar olmuştur. XVIII. yüzyılda diplomasideki maharetleri ile yönetici elitleri arasında yeni bir grup olarak ortaya çıkan Ortodoks Fenerli Rum Aileler; Divan-ı Hümayun, Donanma-yı Hümayun ve eyalet tercümanlıkları görevlerinde bulunmuşlar ve iki tuğlu vezir payesiyle Eflak-Boğdan voyvodalıklarına atanmışlardır.[2] Bunun yanı sıra deniz ticaretini ellerinde bulundurmaları dünyadaki gelişmeleri yakından takip etmelerine neden olmuş ve Avrupa'dan haber almalarını sağlamıştır.

Avrupa ile iç içe olmaları Rumların eğitimi için de önemli bir ölçüt olmuş, birçoğu İtalya'da tıp eğitimi almıştır. İncelediğimiz kroniklerin tümünde, birçok

---

[1]Mehmed Said Hâlet Efendi ve vakanüvis Şanizâde Mehmet Ataullah Efendi arasındaki ilişki eserinde çarpıcı şekilde görülmektedir. Bkz.: Süheyla Yenidünya Gürgen, *Devletin Kahyası, Sultanın Efendisi Mehmed Said Hâlet Efendi,* Dergâh Yayınları, İstanbul 2018, s. 18.

[2]Baron Von Hammer- Halil İlteber, "XVIII İnci Asırda Osmanlı İmparatorluğunda Devlet Teşkilatı ve Bab-ı Ali", *Journal of İstanbul University Law Faculty*, 1941, C. 7, S. 2, s. 571; Cafer Çiftçi, "Bâb-ı Âlî'nin Avrupa'ya Çevrilmiş İki Gözü: Eflak ve Boğdan'da Fenerli Voyvodalar (1711-1821)", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, C. 7, S. 26, 2010, s. 31.

Ortodoks Rum'un tıp konusunda eğitimli olduğu ve tabiplik yaptıkları görülmüştür.[3] 1669 yılında Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın doktoru Panoyotaki Nikoşi, Girit Savaşı sırasında danışmanlık yapmış ardından baştercüman olarak atanmıştır. Nikoşi ilk olarak Sakız'da Cizvitlerin yanında eğitimine başlamış ardından İstanbul'daki Patrikhane Akademisinde öğrenim görmüştür. Buradan Podova'ya giderek iki üç yıl içerisinde eğitimini tamamlamıştır.[4] Böylelikle Fenerli Rumlar divanda resmi bir statü kazanarak Osmanlı yönetici elitleri arasında kendilerine yer edinmişlerdir. İkinci baştercüman olarak atanan Aleksandros Mavrokardato, Podova ve Bologna'da eğitim görmüş, İstanbul'a döndüğünde Nikoşi'nin baştercüman olarak atanmasıyla boşalan Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın doktorluğu vazifesine getirilmiş, ardından 1671'de baştercümanlık görevine atanmıştır. Nikoşi ile başlayan ve Mavrokardato ile devam eden bu süreçte bürokrasi ve dışişlerinde yönetimsel olarak sorumluluk alan Fenerli Rum aileler yalnızca bu mevkilere gelmekle yetinmeyip bu görevleri tekelleştirmişlerdir. Fener semtinde yaşamaları nedeniyle bu isim ile anılan Ortodoks Rum ailelerin birçoğu yalnızca mezhepsel olarak Rum unsuruna bağlı Ermeni, Romen, Arnavut gibi etnik unsurlardan meydana gelmiştir.[5] Osmanlı Millet sistemi içerisinde bağlı oldukları Rum Ortodoks Kilisesi'nin çatısı altında bir cemaat olarak toplanmışlardır. Bu durum onlara Rum Ortodoks üst kimliği kazandırmıştır.[6]

Fenerli Rum ailelerin Osmanlı yönetim yapısında oynadıkları rol 1669-1822 yılları arasında sürmüştür. Bu süreçte iç ve dış ilişkilerde uyguladıkları politikalar ile kendilerini ön plana çıkarmışlar ve hamileri olan devletler ile ilişkileri geliştirmeye çalışmışlardır. 123 senelik Fenerli serbestiyetinde yaşanan vakalar ve diplomasi ile geliştirdikleri ilişkiler dönemin vakanüvisleri tarafından kayıt altına alınmıştır. Bu

---

[3] Rumlardan önce yüksek mevkilerde doktorluk görevini Yahudiler yapmaktadır. Bkz.: Molly Greene, *Osmanlı Devleti ve Rumlar 1453-1768*, çev. Zeynep Rona, Kitap Yayınevi, İstanbul 2018, s. 154.

[4] Molly Greene, *Osmanlı Devleti ve Rumlar 1453-1768*, s. 151.

[5] Christine M. Philliou'nun vermiş olduğu bilgilere göre; Aristarchi ailesi aslen Ermeni kökenlidir. Bkz.: Christine M. Philliou, *Biography of an Empire Governing Ottomans in an Age of Revolution*, London 2011, s. 28; Bununla birlikte Ghika ailesi aslen Arnavut, Callimachi ve Racovitza aileleri ise aslen Romen'dir. Bkz.: *A.g.e*., s.16; Argyropoulos, Ipsilantis ve Mourousis aileleri gibi Comnen hanedanıyla akraba olduklarını iddia eden Rum aileler de bulunmaktadır. Bkz.: Sezai Balcı, *Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2006, s. 65.

[6] Aurel Decei, "Fenerliler", *İslam Ansiklopedisi*, C. 4, MEB, Eskişehir, 1997, s. 549.

kayıtlar devletin reayası olarak Rumların yerleri ve konumlarını belirlemek ve zaman içerisinde değişimini takip etmek açısından en önemli kaynaklardandır.

Kroniklerde tarihi süreç, kroniklerin kaleme alınış amaçları, müelliflerin sahip oldukları zaaflar ve hanedanı koruma ilkesi gibi birçok etmen çerçevesinde yaratılan/kurgulanan Rum imajı çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Kronik yazarlarının kaleme almış olduğu öteki anlatımı başlı başına bir imaj çalışmasıdır. Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm de Osmanlı Devleti'nde tarih yazıcılığının gelişimi takip edilmiş ve XIX. yüzyıl kronikleri kapsamında ele alınan eserler ve yazarları detaylı olarak incelenmiştir. Bu kapsamda ele alınan ilk eser Vasıf Efendi Tarihi'dir. Vasıf Efendi'den sonra kronolojik olarak vakanüvis eserleri incelenmiştir. Esad Efendi Tarihi'nde zeyl olarak yer alan Bahir Efendi'nin eseri de incelenmiştir. XIX. yüzyıl içerisinde vakanüvislik görevinde bulunup çalışmamızda yer almayan tek eser Ahmet Cevdet Paşa'ya aittir. Cevdet Paşa 1855 yılında getirildiği vakanüvislik görevine 1865 yılına kadar devam etmiştir. Bu görevi sırasında bir yandan tarihinin devamını yazarken bir yandan da geleneğe uyarak zamanın siyasi olaylarını anlatan Tezakir-i Cevdet'i kaleme almıştır. Ancak Tezakir üzerinde yapılan incelemede Rumlar ile ilgili bir vaka tespit edilemediğinden çalışmada yer verilmemiştir.

Çalışmamızda karışıklığa sebebiyet vermemek adına önce kronik yazarlarının satırları yazılmış sonra yorum yapılmıştır. Tez yazımı esnasında, Türk Dil Kurumu tarafından belirlenen imla kurallarına riayet edilmiş, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kuralları dikkate alınarak oluşturulmuştur. Çalışmamızda incelediğimiz eserlerde kullanılan kelimeler metnimiz içinde orijinal halleri ile kullanılmıştır.

# I. BÖLÜM

# XIX. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE TARİH YAZICILIĞI

## A) Osmanlı Devleti'nde Tarih Yazıcılığı

Milletler ideolojik, kültürel, dini, sosyal veya ekonomik tutum ve beklentiler içerisinde vakaları kayıt altına alarak gelecek nesillere aktarmak düşüncesi ile tarih yazımına başvurmuştur. Bu açıdan bakıldığında devletler için tarih yazımı siyasî meşruiyetin temini anlamına gelmektedir. Bu bağlamda devletin varlığı için siyasi-askerî alanda başarı elde etmek ne kadar önemliyse bu başarıların temelini oluşturan meşruiyetin temini için tarih yazımı da bir o kadar önemlidir. Osmanlı Devleti'nde resmi tarihçiler olan vakanüvisler tarafından yazılan kronikler ise büyük ölçüde iktidarın propaganda araçları olmuşlardır. Devletin ideolojisini yansıtan eserler olmalarının yanı sıra kronik yazarlarının merkez ve devlet adamları ile olan ilişkileri, beklentileri bahse konu eserlerin şekillenmesinde etkilidir.

Tarihi vakalar, ilk yazılı kayıtlardan itibaren, "maktel" adı verilen tarihî-edebî eserlerde menkıbevî özelliklerle yer almış; zamanla yeni olayların ve farklı yorumların getirdiği yeni unsurlarla zenginleşerek eserlere konu olmuştur. Osmanlı Devleti tarih yazımında karşılaştığımız ilk eserlerde de tarihi realitenin yanı sıra menkıbevi bir inşa ile nakilci tarih anlayışı çerçevesinde ele alınan kahramanlıklar aktarılmıştır. Bu dönemde Anadolu coğrafyasında bilim dili Farsça ve Arapça olmasına rağmen Osmanlı Devleti'nin ilk tarihçileri eserlerini geniş kitleler tarafından daha anlaşılabilir kılmak için Türkçe olarak kaleme almışlardır. Nitekim ilk Osmanlı tarihleri topluluklar tarafından askeri seferler sırasında, bozahanelerde veya diğer toplantı yerlerinde okunmak ve dinlenmek için yazılmış olduğundan "menakıbname" çerçevesindedir. Aşıkpaşazade'nin Menakıb-ı Al-i Osman adlı eserinde bu durum görülmektedir.[7] XIX. yüzyılda başlayan ilmî/araştırmacı tarih yazımında önceki

[7] Halil İnalcık, "Aşıkpaşazade Tarihi Nasıl Okunmalı?", *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, Haz. Mehmet Öz- Oktay Özel, İmge Kitabevi, Ankara 2019, s. 126.

dönemlere nazaran önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu tarih yazımında, sebep, sonuç ve olaylar arasındaki ilişkiler mantıklı bir analize tabi tutularak kaleme alınmıştır. Bütün dönemlerdeki tarih yazımlarında gerçeğin nakli söz konusu olmak ile birlikte, hikayeci ve öğretici tarihte yer alan anlayışta inanç kaynaklı/menkıbevî olağanüstü durumlar da gerçek kabul edilmiştir.

XIV. yüzyıldan günümüze ulaşmış Osmanlı tarihleri bulunmamak ile birlikte İbn Batuta, İbn Said, El Ömerî gibi Arap seyyahların eserlerinde ve dönemin Bizans tarihçileri Pachymeres, Nicephoras, Kantakuzenos eserlerinde Osmanlı Beyliği'nden bahsetmişlerdir.[8]

Yıldırım Bâyezid ile Timur arasında yaşanan savaş (1402) sonrası Osmanlı Devleti fetret dönemi yaşamış, şehzadelerin taht mücadelesi devlet içerisindeki siyasi ve idari yapının bozulmasına neden olmuştur. Bu durum ilmi ve kültürel faaliyetleri de olumsuz etkilemiştir. Fetret dönemindeki siyasi iklimin değişmesi uzun sürmemiş fakat ilmi ve kültürel faaliyetlerde II. Murad dönemine (1421-1451) kadar bir gelişme yaşanmamıştır. II. Murad dönemi tercümenin yoğunlaştığı ve bunun yanı sıra orijinal eserlerin ortaya çıkarıldığı bir dönemdir. Tıptan musikiye, tasavvuftan kıymetli taşlara kadar pek çok alanda eserin bu dönemde yazıldığı ve tercümelerin yoğunluk kazandığı görülmektedir.[9] Bu dönemde yazılan ya da çevrilen eserler incelendiğinde siyasetname tarzında metinlerin fazla olması dikkat çekmektedir. Gazali'nin "Nasayihü'l-Mülük" adlı eseri bu dönemde tercüme edilmiştir. Yine bir devlet felsefesi klasiği olan Keykavus bin İskender'in Farsça "Kabusname" adlı eseri bu dönemde "Muradnâme" adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir. Osmanlı sultanlarına tecrübe edinmeleri için okumaları tavsiye edilen Şahname'nin Osmanlılardaki ilk çevirisi II. Murad zamanında yapılmıştır. Görüleceği üzere; II. Murad dönemi, devletin ihtiyaçları doğrultusunda farklı alanlarda eserlerin tercüme edildiği bir dönemdir.[10] II. Murad döneminde tarih yazıcılığı için de ilk önemli eserler verilmiştir. Birçoğunun yazarları hakkında bilgi

[8] Abdülkadir Özcan, "Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış", *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergis*i, 1 (2013), s. 272.
[9] Mehmet İpşirli, "Sultan II. Murad Devri İlim ve Kültür Hayatı Üzerine Değerlendirmeler", *Sultan II. Murad ve Dönemi*, ed. İsmail Yaşayanlar, Gaye Kitabevi, Bursa 2015, s. 137.
[10] Yunus İnce, "II. Murad Döneminde Osmanlı Tarih Yazıcılığının Başlamasında Timurluların Etkisi", *SUTAD*, Bahar 2018, S. 43, s. 461.

bulunmayan bu eserler "Anonim Tevârih-i Âl-i Osman" olarak adlandırılmıştır. Osmanlı tarih yazıcılığının temelini oluşturan bu eserler Süleyman Şah'ın Anadolu'ya gelişi ile başlayıp II. Bâyezid dönemi ortalarına kadar gelmektedir.[11] Yazıcızâde Ali'nin, İbn Bibi'den tercüme ettiği "Tevârih-i Âl-i Selçuk" adını verdiği eseri bu alanda bir ilk olmuştur.[12] Bu eser XVI. ve XVII. yüzyıl müelliflerinin temel dayanağını oluşturmuştur. Daha sonraki Keşfü'z-zunûn ve Îzâhu'l-meknûn, Heşt Bihişt, Kitâb-ı Cihannümâ, Tâcü't-tevârîh, Nuhbetü't-tevârîh ve'l-ahbâr gibi özel isimleri bulunan eserler de Tevârih-i Âl-i Osman ismi ile bu çatı altında toplanmıştır.[13] Bu eserlerde Osmanlı Tarihi ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Günümüze ulaşan en erken Osmanlı tarihi XV. yüzyıl başlarında yazılmış olan Ahmedî'nin "İskendername" adlı eserinin "Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osmân ve Gazv-ı İşân be-Küffar" başlıklı kısmıdır. Toplam 8754 beyitten oluşan eserde Osmanlı tarihi Alaeddin Beyden başlayarak Yıldırım Bâyezid döneminin ortalarına kadar gelmektedir. Bu kısım 340 beyitten oluşur.[14] Eserin yazımı 1390 yılında tamamlanmış olup 1410 yılına kadar ilaveler yapılmıştır.[15] İskendername, Germiyanoğlu Mir Süleyman için yazılmaya başlanmış ve Yıldırım Bâyezîd'in oğlu Süleyman Çelebi'ye sunulmuştur. Franz Babinger, Ahmedî'nin eserinde bulunan Osmanlı tarihinin anlatıldığı kısım için "*Ahmedî her ne kadar dasitani şekli seçmişse de, Osmanlı tarih yazarlarının ikincisi olarak zikredilmeye değer*" diyerek bir taraftan anlatısını eleştirirken diğer taraftan Yahşi Fakih'ten sonra ikinci Osmanlı tarih yazarı olarak Ahmedî'yi ele alır.[16]

Osmanlı Devleti'nin ilk tarihi olduğu konusunda tartışmalar bulunan ve XV. yüzyılın başlarında yazıldığı tahmin edilen Yahşi Fakih Menakıbnâmesi'ne günümüzde tedbirli yaklaşmak gerekmektedir. Varlığı şüpheli olan bu eserin gelecek

---

[11] Yunus İnce, *a.g.e.*, s.5.

[12] Abdülkadir Özcan, "Tevârîh-i Âl-i Osman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.)*, C. 40, İstanbul 2011, s. 579.

[13] Gös. yer.

[14] Bünyamin Ayçiçeği, "Ahmedî (815/1412-13) ile Behiştî (917/1511-12?)'nin İskender-nâme'lerinin Şekil ve Muhteva Bakımından Karşılaştırılması", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 10, İstanbul 2013, s. 134.

[15] Nihad Sami Banarlı, "Ahmedî ve Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osmân", *Türkiyat Mecmuası*, C. 6, s. 50.

[16] Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Prof. Dr. Coşkun Üçok, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1982, s. 12.

nesillere aktarımı II. Bayezid dönemi tarihçilerinden olan Aşıkpaşazade sayesinde olmuştur. Aşıkpaşazade kendi tarihini kaleme alırken yararlandığı kaynak olarak Yahşi Fakih Menakıbnâmesi'ni göstermiştir. Aşıkpaşazade 1413 yılında Geyve'den geçerken hastalanmış ve Yahşi Fakih'in evinde misafir olmuştur. Bu esnada Yahşi Fakih'in yazdığı kitabı görmüş ve kendi tarihinde bu kitapta okuduklarına da yer vermiştir.[17] Yahşi Fakih'in hayatına dair yeterli bilgi mevcut değildir. Bilinene göre Yahşi Fakih, Orhan Gazi'nin imamı İshak Fakih'in oğludur, ailesi dolayısıyla hanedanın tarihini yazabilecek bilgi birikimine sahiptir. II. Bayezid dönemi içerisinde değerlendirilen ve ilk Osmanlı tarihçilerinden olan Aşıkpaşazade'nin asıl adı Derviş Ahmed'dir. Aşık Paşa soyundan gelmesi nedeniyle Aşıkpaşa-zâde olarak anılmaktadır. Eserinin daha ilk satırlarında: "*İy aziz! Fakir ki Derviş Ahmed Aşıkı'yam, İbn Yahya ve İbn Selman ve İbn Sultanü'l-Meali Aşık Paşa'yam*" diyerek kendini ve soy zincirini verir.[18]

Aşıkpaşazade eserinin birçok yerinde, kendi dönemine kadar olan zaman içerisinde atalarının Osmanoğullarıyla birlikte yaşamış olmasına temas eder ve bunların gaza için gönderilmiş bir sülale olduğuna dikkat çekerek Osmanoğullarına bağlılığını ön plana çıkarır. Ayrıca Osmanlı sultanlarını, Allah yolunda çarpışan birer mücahit olarak gösterir. Bu durum tarihi olaylarla da ilgilidir. Aşıkpaşazade'nin atalarından olan Aşık Paşa Osmanlı devletinin kuruluşunda, alim ve fikir babası olarak Osman ve Orhan Beylerin yanında yer almıştır. Atalarının bağlılığını bu denli vurgulamasının altında yatan etmen ise Babaî İsyanı'nda etkilerinin olmasıdır. Aşıkpaşazade (Derviş Ahmed) Baba İlyas'ın dip torunudur. Eserinde Hacı Bektaş Veli'yi bir şeyh olarak değil bir derviş olarak görmüş, Babaî kitlelerinin öncüsü olarak nitelemiştir.[19] Aşıkpaşazade eserinde, kendi atalarının yaptıklarını ön plana çıkararak

---

[17] Erhan Afyoncu, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016, s. 3.

[18] Bu satırlara göre Derviş Ahmed'in babasının adı Yahya'dır. 1393 yılında Mecitözü ilçesinin Elvan Çelebi köyünde doğmuştur. Aşıkpaşazade, 1413 yılında, Çelebi Sultan Mehmed'in Musa Çelebi'yle olan mücadeleleri sırasında Geyve'de görülmektedir. Buraya Amasya' da bulunan Çelebi Mehmed'in maiyetinde gelmiştir. Daha önce de aktardığımız gibi Geyve' de hastalanan Derviş Ahmed, Orhan Gazi'nin imamının oğlu Yahşi Fakih'in evinde kalmıştır. Burada Yahşi Fakih'in yazmış olduğu tarihi okumuş ve eserinde bu eserden bahsetmiştir. Bkz.: Aşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi,* haz. Kemal Yavuz- M.A. Yekta Saraç, *Koç Kültür Sanat Kitaplığı*, İstanbul 2003, s. 31-42.

[19] Ali Rıza Özdemir, "Babaî Ayaklanmasında Hacı Bektaş Veli'nin Rolü", *Kültür Araştırmaları Dergisi*, S. 13, 2022, s. 309.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde atalarının etkisi olduğunu iddia etmiş ve bu çerçevede ailesini meşrulaştırmaya çalışmıştır. Aynı şekilde bir meşrulaştırma çabası, Osmanlı Hanedanlığı için Kayı boyundan geldiği iddiasında da ortaya çıkmaktadır.

Osmanlı sultanlarına olan yakınlığını, Çelebi Mehmed, II. Murad ve Fatih devirlerinde yaşadığı hadiselerle zikreder. Aşıkpaşazade eserini oluştururken yaşadığı dönemden yaklaşık iki yüzyıl önce yaşanan vakaları kaleme almıştır. Bu durum tarihinin kurgu olduğunun bir göstergesidir. Bu yönüyle ele aldığımız zaman bazen kendisini olayların, savaşların içinde bulup yaşadıklarını samimi bir şekilde anlatırken, bazen de okuduğu ve yaşadıklarının yanında dinlediklerini de kaleme almaktadır. Kendi anlattıklarına göre Aşıkpaşazade, 1390 yılından sonra Yıldırım Bayezid'in İstanbul kuşatmasını, 1391 yılında Macarlarla yaptığı savaşı ve sonucunu, Karatimurtaşoğlu Umur Bey' den; Ankara Savaşı'nda geçenlerle savaştan sonra yaşananları ve Yıldırım Bayezid'in durumunu da Bayezid'in has solaklarından olan, Koca Nayib lakabıyla anılan birinden dinleyerek yazmıştır.[20] Yine II. Murad ve Düzmece Mustafa arasındaki mücadelelerde Aşıkpaşazade kendinden bahsetmektedir. Aşıkpaşazade, öncelikle Ulubat Köprüsü'nde geçen hadiseler olmak üzere, baştan sona kadar bu mücadelenin içinde olduğundan gördüklerini kaleme almıştır. Aşıkpaşazade, 1438 yılında II. Murad'ın çıktığı Belgrad seferinde de bulunmuştur. Yaşayıp bizzat aktardığına göre, Aşıkpaşazade'nin padişaha olan yakınlığı dikkat çekmektedir. Hatta II. Murad bu savaşın sonunda kendisine esir verdiği gibi beş bin akçe ile iki de at vermiştir. İstanbul'un fethine Akşemseddin, Akbıyık, Şeyh Vefa gibi büyüklerle katılan Aşıkpaşazade, şehrin alınmasından sonra gaza malından kendisine verilen eve yerleşmiştir. Sultan Il. Bayezid'in saltanatının ilk yıllarında çıktığı Boğdan seferinde Aşıkpaşazade İstanbul'dadır ve 86 yaşındadır. Tarihini yazmaya başlamış ve muhtasar olarak yazdığı bu esere "Menakıb u Tevarih-i Al-i Osman" adını vermiştir. Eser II. Bayezid'in Boğdan seferi ile son bulduğundan Aşıkpaşazade'nin 1484 yılından sonra vefat ettiği tahmin edilmektedir. Aşıkpaşazade eserini açık, anlaşılır ve sade bir dil ile kaleme almıştır. Eserinde siyasi anlatılara yer verdiği gibi adet ve örflere de geniş yer vermiş, kız görmek, gelin almak, sünnet düğünü, rüşvet gibi durumları da aktarmıştır. Aşıkpaşazade eseri için Menakıb kelimesini kullanmasına rağmen, bugüne kadar

[20] Abdülkadir Özcan, "Aşıkpaşazade", *D.İ.A*., İstanbul 1991, s.7.

yapılan neşirler, "Menakıb u Tevârih-i Âl-i Osman" değil, "Tevârih-i Âl-i Osman" veya "Aşıkpaşazade Tarihi" isimlerini taşımaktadır. Günümüzde Aşıkpaşazade Tarihi'nin bilinen on iki nüshası vardır. Bunlardan Ahmet Vefik Paşa'nın gördüğü bir nüsha kayıptır.[21]

Franz Babinger'in eserinde Ahmedi'den sonra tarihsel olarak ele aldığı Hamzavi'nin *"Câmi ül-meknûnât*" ve Ahmed Dâi'nin *"Çenknâme"* adlı eserleridir. Bu eserler ile ilgili yeterli bilgi bulunmamaktadır.[22]

Osmanlı tarih yazıcılığının ilk dönem eserleri arasında Saray Takvimleri önemli yer tutar. Takvimlerde olayın geçtiği yıl verilmeyip, takvimin oluşturulduğu yıldan ne kadar önce meydana geldiği yazılmaktadır.[23] Altı tanesi yayınlanmış olan Saray Takvimleri'nin 1421, 1431, 1439, 1444 ve 1446 tarihli olanları II. Murad döneminde hazırlanmış olup 1452 tarihli takvim Fatih Sultan Mehmed'e sunulmuştur. Müneccimler tarafından hazırlanan takvimlerde Hz. Adem'den başlayarak peygamberlerin ve halifelerin kronolojik listeleri ile Selçuklu Devleti, Osmanlı Devleti ve Karamanlıların tarihlerine ait önemli bilgiler yer almaktadır.[24]

İlk dönem tarih kaynakları arasında Gazavatnâme ve Fetihnâme türünde eserlerde görülmektedir. Osmanlı tarih yazımında, gazaların yoğun olarak yapıldığı XV. ve XVI. yüzyıllarda bu iki türün yazımı yaygınlaşmıştır. Gaza geleneğinin azaldığı dönemde ise yazımı azalmıştır. Bu türün son örneği 1897 tarihindeki Yunan Harbi'nden sonra yazılan zafernamedir.[25] Gazavetnâmeler ve Fetihnâmeler konu ve yazım şekli itibariyle birbirlerine benzerler.[26] Fetihnameler ilk olarak Ortaçağ İslam dünyasında hükümdarların zaferlerini dost ve düşman olan diğer hükümdarlara duyurmak istemesi amacıyla ortaya çıkmıştır. Bu sebeple Fetihnameler; "zafername",

---

[21] Seval Ergürder, *Âşıkpaşazâde'nin Tevârih-i Âl-i Osmân Adlı Eserinde Kelime Grupları ve Söz Dizimi İncelemesi*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2013, s. 10.
[22] Seval Ergürder, *a.g.e.,* s. 14-16.
[23] Erhan Afyoncu, "Osmanlı Tarihinin Ana Kaynakları: Kronikler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.1, S.2, s. 103.
[24] Erhan Afyoncu, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, s. 4.
[25]Gazavatânameler kelimenin kökü olan "cenk etmek, cenge gitmek" anlamına gelen gaza kelimesinden türemiş ve bir düşman ile savaş konu alınmıştır. Tek savaşın anlatıldığı eserler "Gazanâme", birden çok savaşın anlatıldığı eserlere "Gazavatnâme" olarak adlandırılmıştır. Bkz.: Kürşat Şamil Şahin, "Gazavetnâmelerde Edebi Savaş Tasvirleri", *TÜBAR*, C. XXXVII, 20015 Bahar, s. 236.
[26] Mustafa Erkan, "Gazavetnâme", *D.İ.A,* C. 13, İstanbul 1996, s. 439.

"beşaretname" veya "tehditname" olarak isimlendirilmiştir.[27] XV. yüzyıl Osmanlı kaynaklarında "muştuluk" şeklinde adlandırıldığı görülmektedir.[28]

## a) Resmi Tarih Yazıcılığının Başlaması

Fatih Sultan Mehmet döneminde Osmanlı Devleti kurumsallaşmaya başlamış ve her açıdan gelişme içerisine girmiştir. Özellikle İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı tarih yazıcılığında canlanma olmuş, ilk umumi dünya ve Osmanlı tarihleri ile vekayinâme ve monografi yazma denemeleri bu dönemde yapılmıştır.[29] Bu dönemin ilk tarihi Şükrullah'ın Farsça yazdığı "Behcetü't Tevârih"tir.[30] Şükrullah eserini yazarken Ahmedî'nin İskendernâme'sinden yararlanmıştır.

Fatih Sultan Mehmed dönemi müelliflerinden bir diğeri Enveri'dir. Hayatı ile ilgili kendi eserinde aktardırdığının dışında net bir bilgi yoktur. Enverî'nin bilinen ilk eseri Fatih Sultan Mehmed adına kaleme aldığı "Teferrücnâme" isimli tarih kitabıdır fakat bu eser günümüze ulaşmamıştır.[31] Mahmud Paşa, Enveri'nin hamisi olması

[27] Hasan Aksoy, "Fetihnâme", *D.İ.A*., C. 12, s. 470.
[28] Harun Er, "Türk İslam Geleneğinde Fetihnameler", *Diyanet İlmi Dergi*, C. 48, S. 2, s. 94.
[29] Abdülkadir Özcan, "Fatih Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergis*i, S. 14 s. 55.
[30] 1456-1459 yılları arasında Bursa'da yazılan Behcetü't-Tevârîh on üç bölümden oluşur. İlk sekiz bölümde kâinatın ve Hz. Âdem'in yaratılışından, Çin, Türk, Rum, Hint, Habeş gibi kavimlerden, Hz. Peygamber'in nesebi, doğumu, hayatı, aşere-i mübeşşere, sahabiler, mezhep imamları, tanınmış âlimler ve şeyhlerden bahsedilir. Bu bakımdan ilk sekiz bölüm bir İslam tarihi niteliğindedir. Meşhur Yunan filozofları ve bazı din büyüklerinin anlatıldığı bölümlerden sonra gelen on birinci bölüm İran şahlarına, gayr-i müslim hükümdarlar ve İslam hükümdarlarına, on ikinci bölüm Emevî ve Abbâsî hanedanlarına ve Selçuklular'a, son bölüm ise, Osmanlı tarihine ayrılmıştır. Müellif eserini Fatih Sultan Mehmed'in veziri Mahmud Paşa'ya sunmuştur. Behcetü't-tevârîh'in en orijinal bölümleri müellifin yaşadığı Çelebi Mehmed, II. Murad ve Fatih dönemleridir. Bkz.: Ayla Demiroğlu, "Behcetü't Tevârîh", *D.İ.A,* C.5, İstanbul 1992, s. 349.
[31] Franz Babinger'in verdiği bilgiye göre, imam sıfatıyla II. Mehmed'in seferlerine katılmış, hatta Midilli'nin fethini müteakip ilk ezanı o okumuştur. Mesnevi tarzında yazılan ve 3730 beyitten ibaret olan eser, bir mukaddime ile üç ana bölümden oluşmaktadır. Mahmud Paşa'ya ithafın ve içindekiler kısmının yer aldığı mukaddimeden sonra gelen ana bölümlerden birincisi peygamberler ve İslam tarihine dair olup kendi içinde "bab" adı altında on yedi kısma ayrılmaktadır. Bu bablarda kısaca peygamberlerden, Pîşdâdîler, Keyânîler, Eşkânîler, Sâsânîler, Hz. Muhammed, Hulefâ-yi Râşidîn, Emevîler, Abbâsîler, Saffârîler ve Sâmânîler'den, Gazneliler, Deylemîler, Kuhistan melikleri yani İsmâilîler, Selçuklular, Salgurlular, Hârizmşahlar ve Moğollar anlatılmıştır. On yedinci babın sonunda ebced hesabıyla meşhur olayların tarihlerine yer verilmiştir. Eserin ikinci ve en uzun ana bölümü on sekizinci bab olup burada Aydınoğulları Beyliği'nin tarihçesi, özellikle Umur Bey'in gazâ ve fetihleri anlatılmaktadır. Son dört bab ise eserin üçüncü ana bölümünü oluşturmaktadır. Bunlardan on dokuzuncu babda özellikle Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın Rumelideki fetihleri ile 1402 Ankara Savaşı ve sonrası hadiseleri olmak üzere Fatih'e kadar gelen devrin önemli olayları, yirminci babda 1464 ortalarına kadar Fatih Sultan Mehmed devri olayları anlatılmıştır. Son iki bab Mahmud

dolayısıyla eserde büyük bir kısım kendisine ayrılmıştır.

Karamânî Mehmed Efendi de Fatih Sultan Mehmed devri müellifleri arasında yer almaktadır.[32] İki adet Arapça risalesinden birincisi, Risâle fî-Tevârîhi's-Salâtîni'l-Osmaniyye; ikincisi, "Risâle fî-Târîhi Sultân Mehmed b. Murad Han min-Âli Osman"dır. Birincisinde Osmanlı Devleti, Osman Gazi'den başlayarak II. Mehmed'e; ikincisinde ise, II. Mehmed'in tahta çıktığı 1451'den 13 Mart 1480'e kadar olaylar anlatılmaktadır.[33] Bu eseriyle yalnızca Osmanlı Devleti'nin anlatıldığı ilk eseri kaleme almıştır. Fatih Sultan Mehmed'in vefatından sonra yeniçeriler tarafından öldürülmüştür.[34]

Fatih Sultan Mehmed döneminin, Osmanlı tarih yazımına bir diğer katkısı yarı resmi nitelikte olan "saray tarihçiliğinin" yani "Şehnameciliğin" başlamasıdır. Aslen İran tarih yazıcılığına dayanan bu tür, İstanbul'un fethinden sonra şehre gelen birçok İran şairi tarafından dikkat çekebilmek adına manzum eserler olarak kaleme alınmıştır. Kâşifî'nin Fatih Sultan Mehmed'in 1451'e kadar olan hayatını konu alan "Gazânâme-i Rûm" adlı eseri ve Meâlî'nin 1473'e kadar gelen "Hünkârnâme" adlı eseri bu türün ilk örnekleridir. Âşık Çelebi bir Türk şair olan Şehdî'nin bu dönemde kaleme aldığı fakat tamamlayamadığı bir şehnameden bahseder.[35] Bir süre sarayda bulunduğu anlaşılan ve Fatih Sultan Mehmed'in bazı seferlerine katılan Kıvâmî'nin, Fatih Sultan Mehmed'in gazalarına dair "Fetihnâme-i Sultan Mehmed" adlı eseri de aynı türdendir. 28 bölümden oluşan bu eserin son üç bölümü II. Bayezid devrinin ilk yıllarına ayrılmıştır. Nazım kısımları nesre göre daha edebi olan Fetihnâme, Tursun

---

Paşa'nın seferleriyle methine ayrılmıştır. Bkz.: Abdülkadir Özcan, "Düstûrnâme-i Enverî", *D.İ.A*, C. 10, İstanbul 1994, s. 49.

[32] Uzun bir süre nişancılık görevi yapan Karamânî, 1478 yılı ortalarında vezir-i azam olmuştur. Fatih Kanunnâmesi'nde büyük katkısı olması dolayısıyla kendisine muhalif bir kesim ortaya çıkmıştır. Daha nişancı iken Uzun Hasan'a yazdığı mektuplar ile Fatih'in teveccühünü kazanmıştır. Döneminin diğer devlet adamları gibi Karamânî Mehmed Paşa da mutasavvıfları, şairleri, ilim adamlarını himaye etmiş, Horasan'dan Konya'ya gelen Musannifek (kendi hocası) ile muhtemelen hocası Alâeddin Ali et-Tûsî'yi İstanbul'a getirtip padişah ve Mahmud Paşa ile tanıştırmıştır. Yine Şeyh Vefâ'nın İstanbul'a gelmesi ve padişah nezdinde itibar kazanmasında da önayak olmuştur. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî soyundan olup medrese çıkışlı akrabalarının da İstanbul'a gelmelerine vesile olduğu anlaşılmaktadır. Bkz.: Yusuf Küçükdağ, "Karamânî Mehmed Paşa", *D.İ.A*, C. 24, İstanbul 2001, s. 450.

[33] Yusuf Küçükdağ, "Mevlânâ'nın Soyundan Gelen Reformcu Bir Osmanlı Veziriazamı Karamanî Mehmed Paşa", *İSTEM*, C. 4, S.7, Konya 2006, s. 31-33.

[34] Abdülkadir Özcan, "Fatih Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergis*i, S. 14, s. 57.

[35] Chrıstıne Woodhead, "Şehnâmeci", *D.İ.A*., C. 38, İstanbul 2010, s. 456.

Bey'e kaynaklık etmiştir.[36]

Hayatı hakkında bilgimiz bulunmayan, eserinde Kâtib-i şer` ünvanını kullanan Mehmed b. Hacı Halil el-Konevî'nin, Fatih Sultan Mehmed'in emriyle kaleme aldığı "Târih-i Âl-i Osman" adlı eseri de aynı türde değerlendirilebilir. Müellif eserin de Konya'daki mimarî eserlerden, eski takvimlerden ve kısa bir bölüm olarak Selçuklular'dan bahsettikten sonra, Fatih devrine kadar Osmanlı tarihini kaleme almıştır. Eserinin Osmanlı tarihi kısmında özellikle Fatih Sultan Mehmed dönemi üzerinde durmuştur. Eser II. Bayezid döneminde tamamlanmıştır. Fatih Sultan Mehmed döneminin bazı şair ve edipleri de padişahla birlikte seferlere katılmışlar, muhasara ve fetihlere şahit olmuşlar, bu olayları eserlerinde kaleme almışlardır. İran kökenli Acem Hamidî, Kabulî ve Veliyüddinoğlu Ahmed Paşa'nın eserleri dönemin siyasî ve sosyal durumu hakkında orijinal bilgiler veren manzum eserlerdir.[37]

Fatih Sultan Mehmed'in saltanat döneminin tamamını kapsayan Tursun Bey'in kaleme aldığı Tarih-i Ebu'l-Feth bu dönem için birinci elden kaynak niteliği taşımaktadır. Fatih Sultan Mehmed'in ilk cülûsu ile başlayıp Hadım Ali Paşa'nın 1488 Memlük seferi ile son bulan Tarih-i Ebu'l-Feth kırk dört yıllık olayları içermektedir. Tarih-i Ebu'l-Feth kuru bir siyasi tarih olmayıp, Fatih Sultan Mehmed döneminin askerî ve iktisadî olayları hakkında da bilgiler ihtiva eder, hatta içerdiği coğrafi konular ile Fatih Sultan Mehmed'in fetih politikası ve stratejisi hakkında önemli ipuçları da verir.[38] Tursun Bey eserinde siyaseti, şeriat (ilâhî kaynaklı siyaset) ve örf (akıl ve tecrübeye dayalı siyaset) olmak üzere ikiye ayırmıştır. Tursun Bey'in şeriat-örf şeklindeki kavramsallaştırması, aslında Turtûşî'nin nebevî-ıstılâhî siyaset ile İbn Haldun'un dinî-aklî siyaset ayrımından pek farklı olmayıp, siyâsî ve toplumsal düzenin sağlanması için yürürlüğe konulan yasa, gerçekleştirilen tedbir ve uygulamaların, kaynağına göre yapılmış bir tasniften ibarettir. Tursun Bey

[36] İsa Kayaalp, "Kıvamî", *D.İ.A.*, C. 25, Ankara 2022, s. 506.
[37] Abdülkadir Özcan, *a.g.e.,* s. 58-59.
[38] Ailesi, tahsili ve bulunduğu görevler sayesinde devrinin tanınmış devlet ve ilim adamlarıyla birlikte bulunma imkanını elde eden Tursun Bey, devlet kademelerinde yapmış olduğu görevlerden dolayı minnet borcunu ödemek üzere kendi arzusu ile eserini yazdığını belirtmektedir. Eserin dili Arapça ve Farsçadan oluşur, dönemindeki diğer eserler sade bir dille kaleme alınırken Tarih-i Ebu'l-Feth'in dili oldukça ağırdır. Eser Fatih Sultan Mehmed dönemini anlatmasına karşın 1490-1495 senelerinde tamamlanmıştır. Bu süre zarfında olan II. Bayezid döneminin yedi senesini içermektedir. Bkz.: Mertol Tulum, "Dursun Bey", *D.İ.A,* İstanbul 1994, s. 7.

egemenliğin tanrı tarafından verilmiş bir vazife olduğu ve toplumun esenliğinin tek bir hükümdarın varlığına bağlı olmasına dayanan Nasîrüddîn-i Tûsî ekolü çerçevesinde "mutlak hükümdar ve hanedanla imtizaç etmiş aynileşmiş devlet*"* teorisini yani bir manada Osmanlı imparatorluk ideolojisinin teorisini yaratmıştır. Böylelikle din-devlet ikizliği din-devlet özdeşleşmesine dönüştürülmüştür. Burada devlete ve sultana meşruiyetini kazandıran en önemli argüman ise "nizâm-ı âlem" düşüncesi olmuştur. Âlemin nizâmı, adalet ve güvenliğin sağlanması gereği devlet ve sultanın varlığını zorunlu kılmıştır. Burada sultan nizâm-ı âlem ile özdeşleşmiş, onu gerçekleştirmek ve savunmak noktasında gereksinim duyacağı idari ve askerî gücü, toplum muhayyilesindeki meşruiyeti, ideolojik ve hukuki alt yapı gibi temel argümanları ona ordu ve ulema sağlamıştır.[39]

İstanbul'un fethinden sonra gelişmeye başlayan Osmanlı tarihçiliğinin II. Bayezid döneminde olgunlaşmaya başladığı görülür. İlk standart Osmanlı tarihlerinin müellifleri olan Âşıkpaşazâde, Neşrî, İdris-i Bitlisî ve Kemalpaşazâde eserlerini bu dönemde kaleme almışlardır. Bunların dışında birçok tarihçi ya Osmanlı Devleti'nin başlangıcından ya da sadece kendi dönemlerinin olaylarının anlatıldığı eserler kaleme almışlardır. Birçok anonim Tevârîh-i Âl-i Osman'ın da yazıldığı II. Bayezid dönemindeki bu eser çokluğunun başlıca sebebi, II. Bayezid'in müelliflere gösterdiği ilgi sebebiyle himaye etmesi ve Fatih Sultan Mehmed döneminde alt yapısının oluşturulduğu şehnameciliğin bu dönemde olgunlaşmaya başlamasından kaynaklıdır.[40]

II. Bayezid döneminin ilk eseri, Fatih Sultan Mehmed devrini de ihtiva eden Oruç bin Adil'in yazmış olduğu Tevârîh-i Âli Osmân'dır. Hayatı hakkında bilinenler yalnızca kendi eserinde verdiği bilgilere dayanır. Edirne'de doğduğu, Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid zamanlarında yaşadığı ve Edirne'de katiplik yaptığı bilinmektedir. Diğer bulunduğu görevler ile ilgili hakkında kesin bilgi mevcut değildir. Bazı araştırmacılar tarafından en eski Osmanlı tarihçilerinden olduğu belirtilen Oruç Bey'in eserinin birkaç versiyonu olduğu bilinmekle birlikte II. Bayezid döneminde

[39] Süheyla Yenidünya Gürgen, *Gelenekçi Laladan Şehzadeye Mektuplar Sultan II. Mahmud'a Şehzadeliğinde Sunulan Bir Siyasetname*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2022, s. 87-89.
[40] Abdülkadir Özcan, "II. Bayezid Devri Tarihçiliği ve İlk Standart Osmanlı Tarihleri", *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergis*i, S. 2, s. 143.

kaleme alındığı kesindir. Halil İnalcık'a göre Oruç Bey eseri II. Bayezid'e ithaf etmiştir. Muhteva bakımından anonim Osmanlı tarihlerine benzeyen eser, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan başlayan eserin bazı nüshaları 1503 yılına kadar devam etmektedir.[41] Dönemin Tevârîh-i Âli Osmânlarından bir diğeri, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Yavuz Sultan Selim'in babasına baş kaldırmasına kadar gelen olayların anlatıldığı ve Ruhi mahlasıyla kaleme alınmış olan eserdir. II. Bayezid'in isteği üzerine Ruhi Çelebi'nin kaleme aldığı düşünülmektedir. J. H. Mordtmann, Âlî Mustafa Efendi ve Müneccimbaşı Ahmed Dede'nin nakillerine dayanarak bu eserin Rûhî-i Edirnevî'ye atfedilen tarih olduğu kanaatine varmıştır. Bursalı Mehmed Tâhir ise "Târîh-i Âl-i Osmân"ı yazanın Zenbilli'nin oğlu Rûhî Fâzıl Çelebi olduğuna işaret etmektedir. II. Bayezid'e yakınlığı ve Dîvân-ı Hümâyun'da kâtip olduğu, bu sebeple padişahla birlikte İstanbul ve Edirne de bulunması gerektiği göz önüne alınırsa bu eserin Ruhî Çelebi tarafından yazıldığı söylenebilir.[42]

II. Bayezid dönemi meşhur tarihçilerinden bir diğeri Neşri'dir. Bursa şer'iyye sicillerine dayanarak tam adının Hüseyin b. Eyne Bey olabileceği belirtilmektedir.[43] Şuara tezkirelerinde sadece Neşri mahlasıyla geçen müellif bazı kaynaklarda Mevlânâ Neşri, XIX. yüzyıldan itibaren Mehmed Neşri adıyla zikredilir. Mevlânâ ünvanı ilmiye mensubu olduğunu göstermektedir.[44] Neşri'nin en önemli eseri Kitâb-ı Cihannümâ adlı tarihidir. Eserinde aktardığına göre tarihini kaleme alma sebebi diğer ilimlere dair eserlerin çok olmasına karşın tarih alanındaki kitapların dağınık bir halde bulunması, hiçbir tarihin zamanındaki hadiseleri yansıtmaması ve özellikle Türkçe olarak yazılmamış olmasıdır. Yaratılıştan başlayıp dönemine kadar getirdiği eserine Kitâb-ı Cihannümâ adını vermiştir. Eserinin ilk beş bölümü Oğuz Han'dan başlayıp kendi zamanına kadar gelen Osmanlı Devleti tarihini ihtiva etmektedir. Neşri eserini II.

---

[41] Tevârîh-i Âl-i Osmân üzerinde geniş bir inceleme yapan Ménage'a göre Oruç Bey iki eser kaleme almıştır. Bunlardan 1495 yılı civarında yaptığı telif muhtasardır ve anonimlerden birine dayanır. İkinci metin ise ağırlıklı olarak Âşıkpaşazâde'yi esas alır ve onun eserine yapılan zeyilden oluşur. 1500-1501 telifine başlanan bu metin 1502-1503 tarihinde sona ermiştir. Manisa nüshası ile Paris nüshası kısmen bu ikinci versiyonu içermektedir. Yine Ménage'a göre bazı nüshalarda bulunan giriş kısmı ona ait olmayıp sonradan eklenmiştir. Bkz.: Abdülkadir Özcan, "Oruç b. Âdil", *D.İ.A*, C. 33, İstanbul 2007, s. 425.

[42] Yusuf Küçükdağ, "Rûhî Çelebi", *D.İ.A*, C. 35, İstanbul 2008, s. 207.

[43] Abdülkadir Özcan, Neşrî, *D.İ.A,* C. 33, İstanbul 2007, s. 20.

[44] Faik Reşit Unat, "Müverrih Mehmet Neşri'nin Eseri ve Hayatı Hakkında", *XXIII. Milletlerarası Şarkiyatçılar Kongresi,* Cambridge 1954, s. 298-300.

Bayezid'e takdim etmiştir.[45] Altı bölüm halinde bir dünya tarihi olarak yazılan eserin Osmanlı Devleti öncesi Türk tarihiyle, Osmanlı Devleti tarihine dair olan kısımları günümüze intikal etmiştir. Zamanımıza ulaşmayan ilk beş bölümün XVII. yüzyılda bilindiğine dair bazı kayıtlar vardır. Osmanlı tarihiyle ilgili kısımda Selçuklular'a ait bölümlerin de bulunduğu görülmektedir.[46]

II. Bayezid döneminde, padişahın emriyle kaleme alınan iki tarih vardır. Bunların ilki İdris-i Bitlisî'nin kaleme aldığı Heşt Bihişt adlı eseri, diğeri ise İbn Kemal'in kaleme aldığı Tevarih-i Ali Osman'dır.

İdris-i Bitlisî'nin hayatına ilişkin gerekli bilgileri eserlerinden elde edilmektedir.[47] II. Bayezid'in emriyle "Heşt Bihişt" isimli eserini kaleme almaya başlamış ve otuz ay içerisinde tamamlayarak padişaha sunmuştur.[48] Heşt Bihişt, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan II. Bayezid devri sonlarına kadar gelen umumi bir Osmanlı tarihidir. Eserin en önemli özelliği Osmanlı Hanedan tarihinin Farsça ve edebi kaygılar güdülerek kaleme alınmış olmasıdır.[49] Eser bir giriş, her biri bir padişaha ayrılmış sekiz bölüm ve bir hâtimeden oluşmaktadır.[50] İdris-i Bitlisi, Sadrazam Atik Ali Paşa olmak üzere dönemin saray erbabı ile arası açık olduğundan eserinin gerçek karşılığını göremediğini düşünür. Eserini tamamlanmasının ardından hac vazifesini

---

[45] Faik Reşit Unat, "Neşri Tarihi Üzerine Yapılan Çalışmalara Toplu Bir Bakış", *Türk Tarih Kurumu Belleten*, C. VII., S. 25, Ankara 1943, s. 180.

[46] Abdülkadir Özcan, "Neşri", s. 21.

[47] Baba adı ve lakabıyla birlikte tamamı "Mevlâna Hakîmüddin İdris Mevlâna Hüsameddin Ali-ül Bitlisi" şeklindedir. Soylu bir aileden gelmektedir. Mevlâna veya Hakîmüddin lakaplarıyla anılmış, bazı kaynaklarda ise Kemaleddin lakabı kullanılmıştır. İdris-i Bitlisî'nin çocukluğundan itibaren babası Hüsameddin Ali-ül Bitlisî'den çok iyi bir eğitim almıştır. Bu sayede Yakup Bey döneminde Akkoyunlu sarayında münşilik yaptı. Akkoyunlu Devleti'nin Safeviler tarafından ortadan kaldırılmasından sonra Şah İsmail'in Tebriz'e davetini reddedip Osmanlı Devleti'ne sığındı. II. Bayezid tarafından himaye altına alındı ve sarayda maaşa bağlandı. Bkz.: Abdülkadir Özcan, "İdris-i Bitlisi", *D.İ.A*., İstanbul 2000, s. 485.

[48] Mehmet Törehan Serdar, "İdris-i Bitlisi ve Heşt Behişt Eseri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* S. 2, Nisan 2016, s. 497.

[49] Victor L. Menage, "Osmanlı Tarih Yazıcılığının İlk Dönemleri", *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, der. Oktay Özel-Mehmet Öz, İmge Kitabevi, Ankara 2000, s. 73.

[50]Her bölüm, 50-100 beyit arasında değişen önsöz niteliğinde bir mesneviyle başlamakta, bu bölümler ayrıca kendi içinde girişler, alt başlıklar ve sonuçlara ayrılmaktadır. Diğer Osmanlı tarihçilerinin aksine Osman Bey'in culüsu için 1310-1311 yılını gösteren İdris-i Bitlisî, eserinde bu tarihten 1502 yılına kadar gelen olayları ele almıştır. Hâtimede ise II. Bayezid devrinin sonları, özellikle kızılbaş tehlikesi, şehzadeler arasındaki mücadeleler, Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkışı ve saltanatının ilk zamanları anlatılmış, hâtimenin devamı niteliğinde olan "şikâyetnâme"de ise müellifin başından geçen bazı hadiselere yer verilmiştir. Bkz.: Abdülkadir Özcan, "Heşt Bihişt", *D.İ.A*, C.17, İstanbul 1998, s. 271.

yerine getirmek için izin istemiş fakat ciddi bir hastalık geçirdiğinden ancak 1511 yılının Temmuz ayında hac yolculuğuna çıkabilmiştir. Kahire'ye ulaşınca bir süre burada kalmış bu esnada Memlük Sultanı Kansu Gavri ve Mısır ulemâsı ile görüşüp, İbrâhim Gülşenî'nin hizmetinde bulunmuştur. Ardından Mekke'ye gidip bir yıl kadar orada kalmıştır. Mekke'den gönderdiği bir mektupta, yazdığı eserin karşılığını göremediğini ve kendisine haksızlık edildiğini belirterek İstanbul'a dönmek istemediğini söylemiş ve ailesinin Hicaz'a gönderilmesini talep etmiştir. II. Bayezid'in ölümüne kadar Hicaz'da kalan Bitlisî, Yavuz Sultan Selim'in padişah olmasından sonra İstanbul'a dönmüştür.[51] Yavuz Sultan Selim'in hizmetinde onun doğu politikasında danışmanlıkta bulunan Bitlisî, 1514 yılında gerçekleştirilen İran seferine ve Çaldıran Savaşı'na katılmıştır. Aynı şekilde ömrünün son dönemlerinde Kanuni Sultan Süleyman'a da doğu ile ilgili bilgiler vermiştir. İdris-i Bitlisî'nin Heşt Bihişt dışında 1502 yılında II. Bayezid'e sunduğu "Münâzaratü's-savm ve'l-ʿîd" ve "Mirʾâtü'l-cemâl" isimli siyasetname türünde önemli eserleri de bulunmaktadır. Bunların dışında Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde kaleme aldığı birçok eseri mevcuttur.[52] İdris-i Bitlisî eserlerinde edebi bir dil kullanmaktadır çünkü ona göre eserin içeriğinden ziyade kullanılan dil ve üslup eseri dolayısı ile anlatılan sultanı ölümsüzleştirmektedir. Sözün derinliği, uzunluğu ve ilmi nüktelerin fazlalığı cümlelerin manalarını anlaşılmaz hale getirdiği eleştirileri gelse de bu Bitlisî için farklı bir anlam taşımaktadır. O kendisini üslubu yönünden eleştirenlere "İnsanı inciten, insanlıktan nasibini almamış karaktersizler ve bu taşıdıkları huyları ise fazilet ve hüner zannedenler" olarak hitap ederek niçin böyle bir dil ve üslup benimsediğini açıklamaktadır.[53]

II. Bayezid'in tarih eseri yazmasını istediği diğer kişi İbn Kemal'dir. Asıl adı Şemseddin Ahmed b. Süleyman'dır. II. Bayezid'e şehzadeliği döneminde lalalık yapan büyük babası Kemal Paşa sebebiyle Kemalpaşazade, Kemalpaşaoğlu veya İbn Kemal olarak tarihe geçmiştir.[54] Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman devrinde

[51] Semiha Özdemir, *İdris-i Bitlisi'nin Hayatı ve Eserleri*, (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1966, s. 8.
[52] Abdülkadir Özcan, "İdris-i Bitlisi", s. 486.
[53] Abubekir Duran, *Mütercim Asım Efendi Hayatı (1755-1819) Ve Tarih-i Asım'da Fransa Meselesi*, (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2016, s. 29.
[54] Şerafettin Turan, "Kemalpaşazade", *D.İ.A.*, C. 25, Ankara 2022, s. 238.

şöhretinin zirvesine yükselmiş bir devlet ve ilim adamıdır.[55] Mısır seferi dönüşünde İbn-i Kemal'in atının ayağından sıçrayan çamurlar Yavuz Sultan Selim'in elbisesini kirlettiği zaman, Sultan Selim "*ulema ayağından sıçrayan çamurun medar-ı ziynet ve bâde-i mefharet*" olacağını söyleyerek çamurlu elbisesinin vefatından sonra sandukası üzerine konulmasını vasiyet etmiştir.[56] Müderrislik, kadılık, beylerbeyilik, şeyhülislamlık gibi devlet kademelerinde görev yaparken aynı zamanda Akaid, Kelam, Felsefe, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Tasavvuf, Tarih, Dil ve Edebiyat alanında da birçok eser kaleme almıştır. II. Bayezid, İdrîs-i Bitlisî'ye Farsça bir Osmanlı tarihi yazma görevini verirken İbn Kemal'den de herkesin anlayabileceği Türkçe bir tarih yazmasını istemiş ve kendisine 30.000 akçe ihsan etmiştir.[57] II. Bayezid'in emriyle kaleme aldığı Tevârîh-i Âl-i Osman on ciltten meydana gelmektedir. Kendi zamanına kadar gelen on padişah için birer cilt ayırmıştır. Eserin ilk sekiz cildi II. Bayezid'e sunulmuş, iki cilt daha sonra eklenmiştir. VII. defteri dışında doğrudan müellifinin kaleminden çıkan nüshalarından hiçbiri günümüze ulaşmamıştır. İbn Kemal'in yazmış olduğu Tevârîh-i Âl-i Osman da diğer örneklerde olduğu gibi siyasi olayların ağırlıklı olduğu bir eserdir. Olaylar kronolojik olarak anlatılmıştır. İbn Kemal'in eserindeki önemli bir nokta da Türk ve Türklük anlayışıdır. İbn Kemal bu kavramları aşağılamak amaçlı kullanmamakta, döneminin diğer eserlerinde geçen "kaba Türk, Etrâk-i bî-idrak" gibi betimlemelere yer vermemektedir. Ordudan söz ederken de genellikle "Türk, Türk askeri" demekte, Türk ile Türkmen'i birbirinden ayırmakta, Osmanlılar'ı Türk, Akkoyunlular'ı Türkmen saymakta, Moğollar'ı ise "hilâf-ı cins" kabul etmektedir.[58] Çelebi Mehmed devrini içeren V. defterle II. Murad devrine ayrılan VI. defterin 1443 yılına kadar olan kısmı ve Yavuz Sultan Selim devrine ait IX. defterin Mısır seferi

[55] Babası Süleyman Çelebi, Fatih Sultan Mehmed devri kumandanlarından biridir, Amasya muhafızlığı ve Tokat sancak beyliği yapmıştır. Babasının Şehzade Sultan Ahmed nezdine memur olar Tokat'tan Amasya 'ya dönmesi ile İbn Kemal de babasıyla bu şehre geri dönmüş ve Amasya ulemasından Şeyhi-zade Abdi, Abdi-zade Abdurrahman, Ya'kub-zade Bahşi Efendilerden sarf, nahiv, meani, mantık, lügat gibi ilimleri öğrenmiştir. Annesi, Fatih Sultan Mehmed zamanı alimlerinden İbn Küpeli'nin kızıdır. Bu açıdan, annesi tarafından alim Sinan Paşa Yusuf Sinaneddin ailesi ile de akrabalığı vardır. Bkz.: Mustafa Çiçekler, Kemalpaşazade ve Nigaristan'ı (Doktora Tezi), *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı*, İstanbul 1994, s. 38.

[56] Sayın Dalkıran, *İbn-i Kemal ve Düşünce Tarihimiz*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1997, s. 44.

[57] Ferhat Koca, "Kemalpaşazade'nin Risale Fi'ş-Şahsı'l İnsânî Adlı Eseri ve Osmanlı Tercümeleri", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C. 15, S. 29, s. 9-12.

[58] Şerafettin Turan, a.g.m., s. 239.

bölümü mevcut değildir. Fatih Sultan Mehmed dönemine ait VII. defterin İstanbul'un fethiyle ilgili kısmının müstakil istinsahları ise "Târîh-i Feth-i Kostantiniyye" adıyla anılmaktadır.[59]

II. Bayezid'in teşvikleriyle oluşan eser ortaya çıkarma furyasında gazanameler ve fetihnamelerde yazılmıştır. Uzun Firdevsi'nin Süleymanname, Suzi Çelebi'nin Gazavatname, Kıvami'nin Fetihname-i Sultan Mehmed, Bayatî Hasan'ın Cam-ı Cem-âyin, Sinoplu Safaî'nin Feth-i İnebahtı ve Modon, adlı eserleri örnek gösterilebilir. II. Bayezid'ın hükümdarlık döneminde kendi himayesi ve teşviklerininde etkisiyle Osmanlı Devleti tarih yazıcılığı büyük ivme kazanmış, ilk standart Osmanlı tarihleri dışında, Tevarih-i Ali Osman başlığı altında müellifi bilinen ve bilinmeyen birçok eser meydana getirilmiştir.[60]

İyi bir eğitim gören Yavuz Sultan Selim'in döneminde doğu seferlerinin ve fetihlerin ön planda olmasının yanı sıra bilime ve sanata da önem verilmiştir. Sanatkarlar ve âlimler en büyük savaş ganimeti sayılmış ve saygı gösterilerek himaye altına alınıp desteklenmişlerdir. Kitap ve kütüphaneye çok büyük değer veren Yavuz Sultan Selim, İran ve Mısır seferlerinde birçok kitap toplamıştır. Topladığı bu kitaplar ile Tomanbay'ın Saray kütüphanesine ait kitapları İstanbul'a getirmiştir. Fethettiği yerlerdeki vakıf kütüphanelerine ise hiç dokunmamıştır. Nitekim Yavuz Sultan Selim, Çaldıran zaferinden sonra, bin kadar ilim ve sanat ehlini Tebriz'den İstanbul'a getirmiştir. Bunların çoğunluğunu, Şah İsmail'in Horasan'dan Tebriz'e naklettiği Türk asıllı âlim ve sanatkârlar oluşturmaktadır. Yavuz Sultan Selim, sesinin güzelliği ile meşhur Isfahanlı müezzin Hafız Mehmed'in oğlu Hasan Can (Hoca Saadettin Efendi'nin babasıdır) ile beraber İstanbul'a dönmüştür.[61] Devrin büyük âlimleri arasında II. Bâyezîd zamanında şöhret bulan Müeyyed-zâde Abdurrahman Çelebi, II. Bayezid döneminde şeyhülislam olan ve Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanat yıllarını

[59] Osman Bey, Orhan Bey ve Fatih Sultan Mehmet dönemllerine ait I, II ve VII. defterler Şerafettin Turan, VIII ve IX. defterler Ahmet Uğur, IV. defter Koji Imazawa, X. defter Şerafettin Severcan tarafından yayımlanmıştır. Bkz.: İlyas Çelebi, "Kemalpaşazade", *D.İ.A.*, C.25, Ankara 2022, s. 245.
[60] Abdülkadir Özcan, "II. Bayezid Devri Tarihçiliği ve İlk Standart Osmanlı Tarihleri", s. 151.
[61] Yavuz Sultan Selim'in, İran'dan getirdiği sanatkârlar arasında Şah Mehmed, Abdülgani, Derviş Bey adlarındaki ressamlarla, Alâüddin Mehmed, Mansur Bey, Şeyh Kâmil, Ali Bey, Abdulhalık adlarındaki ünlü nakkaşlar ile hattat Fethullah-i Kâtib vardır. Bkz.: Ömer Gökhan Yağcı, *Yavuz Sultan Selim Dönemi Kültür ve Edebiyatı*, (Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), Kırıkkale 2014, s. 299.

da kapsayan 25 yılı aşkın bir süre bu makamda kalan Ali Cemali Efendi ile Kemal Paşazade Şemseddîn Ahmed vardır. Bu âlimler, Yavuz Sultan Selim'in seferleri sırasında yanında bulunmuşlardır.[62]

Kemalpaşazade, Mısır'ın fethini anlattığı "Feth-i Mısır" adlı müstakil bir eser kaleme almıştır. Ayrıca müellifin, Yavuz Sultan Selim'in vefatına kadar döneminin tarihini anlatan "Vâkı'ât-ı Sultân Selîm Han" adında bir eseri daha bulunmaktadır. Birçok eser kaleme alan Süleyman-ı Karamanî, Mecma'u'lbahreyn ve hilafiyata ait eserlerini Yavuz Selim'e takdim etmiştir.[63] Molla Kara Seydi'nin sorularına verdiği cevaplardan oluşan bir eser kaleme alan Nureddin Yusuf-ı Karesi'nin, Murtazâ adında fıkıhla ilgili bir kitabı da bulunmaktadır. Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde, İslam coğrafyacılarının eserleri tercüme edilirken, diğer taraftan yeryüzü ile ilgili çok ayrıntılı bilgiler içeren monografi özelliği gösteren coğrafi çalışmalar da önemli yer tutar.[64] Matrakçı Nasuh ise, matematik alanında, daha çok Divan kâtipleri ile devlet muhasiplerine yardımcı ve destek olması için iki Türkçe eser kaleme almıştır. Bunlardan ilki olan Cemâlü'l-küttâb ve Kemâlü'l-hüssâb, 1517 yılında tamamlanarak Yavuz Sultan Selim'e sunulmuştur. İkincisi olan Umdetü'l-hisâb ise, ilkinin genişletilmiş şekli olup yine Yavuz Sultan Selim'e takdim edilmiştir. Ahî Çelebi, ayrıca İbn Sînâ'nın meşhur Kânûn isimli eserinin kısaltılmasıyla oluşturulan İbn Nefîsî'nin Şerhü'l-mu'cez'ini Türkçeye tercüme etmiştir. Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde yaşayan ve XVI. asrın önemli tezkire yazarlarından Kınalı-zâde Hasan Çelebi'nin babası olan Kınalı-zâde Ali Çelebi 'de tercümeler yapmıştır. Bu eser uzun süre medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Kemâleddîn Hüseyin el-Lârî, Tahkîku'l-'adele fî-Siyâseti'l-memleke adlı bir siyasetname kaleme almıştır. Farsça kaleme alınan eserde, adalet kavramı, ülke siyaseti ve hükümdarlık sıfatları ele alınıp değerlendirilmiştir.

---

[62] Ömer Gökhan Yağcı, *a.g.t.,* s. 40-43.
[63] Ömer Gökhan Yağcı, *a.g.t.,* 94-103.
[64]Pîrî Reis, Hind ve Çin denizlerinin haritalarını çizmiş ve bunu Yavuz Sultan Selim'e sunmuştur. Ali Kuşçu'nun torunu Mîrim Çelebi II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim döneminin önemli ilim adamlarından biridir. Düstûrü'l-amel ve Tashîhü'l-cedvel, Risâletü'l-fethiyye Şerhi, Risâle fî Rub'i'l-mucîb, Risâletü'l câmi'a, Risâletü'l-mukantarat isimli eserleri vardır. Bunlardan Risâletü'l-fethiyye Şerhi, Ali Kuşçu'nun Fethiyesi'nin şerhi olup Yavuz Sultan Selim adına kaleme alınmıştır. Bkz.: Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982, s. 63.

Yavuz Sultan Selim, çıktığı seferlerde alimlerin çoğunu yanında götürmüş ve sefer ile ilgili eser yazmalarını istemiştir. Bunun sonucu olarak adına birçok "Selîmnâme" yazılmıştır. Bunlar Yavuz Sultan Selim'in Trabzon'daki valiliğinden başlayarak onun Gürcülerle, babası ve kardeşleri ile yaptığı mücadeleleri, tahta cülusundan sonra İran ve Memluklularla yaptığı savaşları anlatan manzum ve mensur eserlerdir.[65] Yavuz Sultan Selim döneminin en dikkat çekici eserlerinden biri İtalyanca manzum olarak yazılan ve şairi bilinmeyen "Selîm-nâme"dir. Eserde, Yavuz Sultan Selim'in başarıları, İtalyan epik şiir geleneğinin kurallarına uygun olarak ve edebi bir İtalyanca ile anlatılmıştır.[66] Bunların dışında Yavuz Sultan Selim'in özellikle İran ve Mısır üzerine yaptığı seferleri anlatan eserler de yazılmıştır. Müeyyedzâde, Kemâl Paşazâde, Tâcîzâde Cafer Çelebi'nin bu seferleri konu aldığı eserleri mevcuttur. II. Bayezid döneminde saraya alınan Lütfi Paşa'da Yavuz Sultan Selim döneminde "Asafname" isimli bir eser kaleme almıştır.[67]

Yavuz Sultan Selim döneminde başlayan "Selimnâme" geleneği, Kanuni Sultan Süleyman döneminde "Süleymannâme" geleneğine evrilmiştir. Fatih Sultan Mehmet zamanında yarı resmi olarak kaleme alınmaya başlanan şehname geleneğine Kanuni Sultan Süleyman döneminde resmi bir hüviyet kazandırılarak daimi ve maaşlı bir memur atanmış ve 1550 yılında Şehnamecilik makamı kurulmuştur.[68] Kanuni Sultan Süleyman döneminde Habsburglarla cihan hakimiyeti ekseninde; Safevîlerle ise İslâm'ın yorumu ve Müslümanların önderliği meselesinde yoğun bir siyâsî ve kültürel çekişme yaşanmıştır. Osmanlı padişahı kendi hükümdarlığını, tebaasına

---

[65] Bu eserler ve müellifleri şunlardır: İdrîs-i Bidlîsî "Selîm Şâh-nâm" , Şükrî-i Bidlîsî "Selîm-nâme", İshak Çelebi "Selîm-nâme", Sücûdî "Selîm-nâme", Keşfî "Selîm-nâme", Celâl-zâde Nişancı Koca Mustafa Çelebi "Selîm-nâme", Süheylî "Selîm-nâme" , Şeyhülislâm Hoca Sadeddîn Efendi "Selîm-nâme", Sa'dî bin Abdü'l-müte'âl "Selîm-nâme", Muhyî "Selîm-nâme", Edâî "Selîm-nâme Detaylı bilgi için bkz.: Mustafa Argunşah, "Türk Edebiyatında Selimnameler", *Turkish Studies İnternational Periodical For the Languages Literature and History of Turkish or Turkic,* S. 4, 2009, s. 33-44.

[66] Şiirde anlatılanların, Yavuz Sultan Selim dönemine ait birçok niteliği belirttiği, dönemin olaylarını kronolojik olarak ele aldığı görülür. Eser, iki kitaptan oluşmaktadır. İlk kitap dokuz bölümden oluşurken ikincisi dört bölümden oluşmaktadır. Birinci kitabın ilk bölümü kayıp olduğundan, burada sekiz bölüm ve 622 kafiyeli sekizer mısralık bent mevcuttur. İkinci kitap birincisine göre daha kısadır. Bu kitapta dört bölüm ve 378 kafiyeli sekizer mısralık bent yer almaktadır. 1515-1518 yılları arasında yazıldığı tahmin edilen ve 8000 mısradan oluşan eser, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı 30 Ocak 1517 tarihinde fethetmesi, Kahire'deki imparatorluk sarayına girmesi ile son bulmaktadır. Bkz.: Ahmet Kartal, "Yavuz Sultan Selim Dönemi Kültür ve Edebiyatı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 40, İstanbul 2019, s. 199.

[67] Ahmet Kartal, *a.g.e.,* s. 201.

[68] Chrıstıne Woodhead, *a.g.m.,* s. 456.

adalet, asayiş ve refah sağladığını iddia ederek meşrulaştırmıştır. Kâtiplerin elinden çıkan ve görece standart ve süslü bir dille yazılan belgeler, padişahla ilgili belirli imgelerin ve Osmanlı İmparatorluğu'na dair belirli simgelerin yaratılması ve yayılması maksadına hizmet etmiştir. Kanuni'nin "sahipkıran", Osmanlı'nın cihanşümûl devlet olduğu bu ideolojinin inşasında Büyük İskender, Nûşirevân, Hârûnnürreşîd vb. gibi eski yöneticilere hala büyük saygı duyulurken; öğretiler, geçmiş Osmanlı padişahlarına, devlet adamlarına, âlimlerine ve sûfîlere atfedilen anekdotlar ve aforizmalarla daha fazla resmedilmiştir. Eski hükümdarların uygulamaları söz konusu metinlere ilham vermeye devam etse de Osmanlı üstünlüğü iyi yönetim için bir ölçüt ve mükemmel bir iktidarın gelebileceği son nokta olarak giderek daha fazla idealleştirildi. Onlara göre, Rûmîlerin incelik, ahlâk ve yaratıcılıkta insanı mükemmelleştirmesi gibi, Osmanlı hanedanlığının yönetimindeki topraklarda da hükümet ve iktidar, eşsiz mükemmelliğine ulaşmıştır.[69]

Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatı boyunca tarihçiler tarafından yazılan eserlerin çoğu Süleymannâme olarak adlandırılmış ve bu dönemin ilk elden kaynaklarını oluşturmuşlardır. Kazanılan zaferlerle birlikte yazılmaya başlanan Süleymannâmelerin bir kısmı, müellifleri tarafından zaman içerisinde yeni seferleri ve olayları da içine alacak biçimde tekrar ele alınıp ilavelerle genişletildiği gibi birbirini takip eden seferlerin farklı isim ve bölümler halinde aktarıldığı, yeni ortaya çıkarılan Süleymannâmelerde mevcuttur.[70]

XVII. yüzyılda ise Selimnâmeler ve Süleymannâmeler gibi sınırlı eserlerden başka Katib Çelebi, Bosnalı Hüseyin, Karaçelebizâde Abdülaziz ve Müneccimbaşı Ahmed'in kaleme aldığı dünya tarihleri ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Tarih-i Solakzâde, Defter-i Ahbârân-ı Kānûn-ı Şehinşâh-ı Pâdişâh-ı Âlem-penâh-ı Âl-i Osmân ve Vüzerâ ve Mevâliyân gibi Osmanlı Tarihleri'de kaleme alınmıştır. Genel tarihler eski geleneğin devamı olarak Şemdanîzâde Süleyman'ın Mür'i't-tevârîh'i gibi dünyanın yaratılışından veya Mü'minzâde Ahmed Hasib'in manzum Silkü'l-leâli Âl-

[69] Süheyla Yenidünya Gürgen, *a.g.e.*, s. 62-63.
[70]Süleymannameler ile ilgili detaylı bilgi için bkz.: Hüseyin Gazi Yurdaydın, "Bostan'ın Süleymannâmesi", *Belleten,* C. 19, S. 74, 1955, s. 137-140; Mesut Bayram Düzenli-Ahmet Akgül, "Senayi'nin Süleymaniyye Adlı Eseri", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 21, İstanbul 2018, s. 149; Abdurrahman Sağırlı, "Süleymanname", *D.İ.A.*, C. 38, İstanbul 2010, s. 125-127; Kadir Alper, "Türk Edebiyatında Süleyman-nâmeler", *Turkish Studies,* C. 9, S. 7, s. 154-158.

i Osman gibi Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan başlayanlar olarak yine iki kategoriye ayrılabilir. Gazanâme, fetihnâme, şehir tarihi, monografi, biyografi özellikleri taşıyan eserlerde de artış yaşanmıştır. XVII. yüzyılda Osmanlı tarihinin en önemli eserlerinden olan Kâtip Çelebi'nin Keşfû'z-zunûn ve Evliya Çelebi Seyahatnâmesi kaleme alınmıştır. Islahatlar ile ilgili eserlerde de artış olmuştur. Özellikle askeri alanda ıslahatlar ile ilgili birçok eser kaleme alınmıştır. Koçi Bey Risalesi, Düstûrü'l-amel li-Islâhi'l-halel, Kitâb-ı Müstetâb, Eyyûbî Efendi Kanunnâmesi, Abdi Paşa Kanunnâmesi ve Telhîsü'l-beyân gibi müessese ve teşkilat yapısı ile ilgili eserler kaleme alınmıştır.

XVI. yüzyılda başlayan Şehnamecilik geleneği XVIII. yüzyılda umumî Osmanlı tarihlerinin yanında, vekayinâme türünde de pek çok eser yazılmasıyla vekayinâmecilik niteliğine bürünerek, vekayinüvislik (vakanüvislik) yarı resmî saray tarihçiliği olan şehnâmenüvisliğin yerini almıştır. XVIII. yüzyılda vakanüvislik ilk olarak Mustafa Naima Efendi ile başlamıştır. Fakat vakanüvislerin yanında gayrı resmi olarak tarih yazma geleneği devam etmiştir. Bu yüzyılda resmi vekayinâmelerin dışında Îsâzâde Tarihi, Zübde-i Vekāyiât, Uşşakîzâde Tarihi, Zeyl-i Fezleke (Silâhdar Tarihi), Nusretnâme, Arapzâde Hüseyin Râmiz'in Zübdetü'l-vâkıât'ı gibi şahısların kaleme aldığı vekayinâmelerde mevcuttur. Vahid Mahtumî Mora Seferi, Seyyid Vehbi Pasarofça Antlaşması'na dair Risâle-i Sulhiyye, Bosna Kadısı Ömer Efendi 1736-1739 Avusturya savaşlarına dair Ahvâl-i Gazavât der-diyâr-ı Bosna, Ahmed Resmî 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşına dair Hulâsatü'l-i`tibâr isimli monografi türündeki eserleri de örnek olarak gösterilebilir. Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın ıslahat ve devlet teşkilatına dair kaleme almış olduğu eseri Nesâyihü'l-vüzerâ ve'l-ümerâ bu yüzyılda kaleme alınmıştır. XVIII. yüzyılın sonlarında III. Selim tarafından yapılan yeniliklerin takibi için istediği lahiyalar dönem ile ilgili önemli kaynaklardır.

## b) Vakanüvislik

Vekayi'nüvis veya ileriki dönem kullanımı ile vak'a-nüvis, Osmanlı merkez teşkilatında görevli olan devlet tarihçisine verilen ünvandır. Arapça "vak'a" ve Farsça yazan anlamına gelen "nüvis" kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelmiştir. Vakanüvisliğin Divan-ı Hümayun'a bağlı kalemler arasında olması hasebiyle vakanüvistler şiir ve inşa sanatı ile ilgilenen, haceganlık rütbesine ulaşmış katipler arasından seçilmiştir. Vakanüvislerde aranan vasıflar; müstakim, tecrübeli ve hakikatli olmalarıdır.[71]

Vakanüvistler, kendilerinden önce kaleme alınan vakaları derleyip düzenleyerek, hizmette bulundukları zamanın vakalarını kayıt altına almak ile görevlendirilmiştir.[72] Bu hususstaki ısrar ve itina, vekayi'in dolayısıyla Osmanlı tarihinin kesintisiz bir şekilde kaleme alınmasını temin etmiştir. [73] Eserlerine derc edecekleri resmi devlet kayıtları vakanüvistlere, Reisülküttabın izniyle verilirken, tayin ve azillere ait hususlar Tahvil ve Ruûs kalemlerinden, merasimlerle ilgili olanlar ise Teşrifât kaleminden bildirilmiştir. Vakanüvislik devletin mutena bir hizmeti olduğundan, bu hizmete memur olanlar, vakaları sıhhatle kaleme almaları için kendilerinden hiçbir şey esirgenmemiş ancak devlet sırrı olarak kalması gereken hususlar ile ilgili evraklar bilinçli olarak teslim edilmemiştir.[74] İlerleyen dönemlerde kendilerine olan güven sarsıldığından evrak tesliminde eksiklikler yaşanmış ve vakaları doğru tahkik edememişlerdir.[75]

---

[71] Abdülkadir Özcan, "Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış", *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Bahar 2013, s. 225.
[72] Bekir Kütükoğlu, "Vak'anüvis", *D.İ.A,* C. 42, İstanbul 2012, s. 457.
[73] Şanizâde Mehmed Efendi, Aralık 1819 tarihinde vakanüvisliğe getirildiğinde, selefi Asım Efendi'nin 1809'a kadar olan vakaları yazdığını duyduğunu, geriye kalan on senelik devrenin yazılıp yazılmadığını bilmediğini, eserin eksik veya mükerrer olmaması için Asım Efendi'nin evrakının kendisine teslim edilmesini sadrazamdan rica etmiştir. Evraklar teslim edildiğinde Asım Efendi'nin dönemine ait vakaları düzenlemekten kendi görevli olduğu dönemin yalnızca üç senelik (1819-1821) vakalarını kaleme almıştır. Bkz.: Hasan Yüksek, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihçiliği*, (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2006, s. 42-48.
[74] Mehmed Said Hâlet Efendi'nin Bağdat görevi hakkında Şanizâde Mehmed Efendi'nin tarihinde çok az bilgi olmasının sebebi bu durumdan kaynaklıdır. Bkz.: Süheyla Yenidünya Gürgen, *Devletin Kahyası Sultanın Efendisi Mehmed Said Hâlet Efendi,* s. 212.
[75] Halil İbrahim Erol, *Şanizade Mehmed Ataullah Efendi'nin Tarih Anlayışı*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), s. 16.

Vakanüvislerin, anlattıkları konuya paralel olarak kıssa ve hikaye alıntılamaları; vefeyât ve hâl tercemeleri başta olmak üzere sıklıkla kişiler hakkında anekdotlar anlatmaları; istitrat, tabsıra, lâyiha, latîfe, tezyîl ve sâniha gibi alt başlıklarla anlatıya bilgiler, yorumlar ve fikirler yerleştirmeleri; anlatılan rüyalar ile hâdiseleri pekiştirmeleri; yaptıkları tasvirler ve vakalara karşı takındıkları tavırlar gerçek ve kurmaca arasında soru işareti oluşturmaktadır.[76]

Osmanlı Devleti'nde II. Bayezid'in İdris-î Bitlisî ve Kemalpaşazâde'yi Osmanlı Tarihi yazmakla görevlendirmesi üzerine nüvesi atılan vakanüvistlik makamına ilk olarak Mustafa Naima Efendi atanmıştır. Mustafa Naima Efendi göreve 1702 yılından önce Amcazâde Hüseyin Paşa tarafından getirilmiş olmalıdır.[77] III. Murad'ın saltanatından itibaren başlayıp Şarihulmenarzâde kayıtlarının bitimine kadar (1574-1655) olan eserini 1702 yılında dönemin sadrazamı Amcazâde Hüseyin Paşa'ya sunmuştur. Bir kese akçe atiyye ile ödüllendirilmiştir. Amcazâde Hüseyin Paşa'nın vefatı ile sadrazamlığa getirilen Damad Hasan Paşa eserin devamını yazmasını talep etmiş bunun üzerine eserin II. cildini 1660 senesine kadar getirmiş fakat Damad Hasan Paşa eser tamamlanmadan azledilmiştir. Mustafa Naima Efendi'nin 1716 yılında vefat etmesinin ardından "Ravzatü'l-Hüseyn fî hulâsati ahbâri'l-hâfikayn" isimli vakanüvislik eseri 1734 yılında İbrahim Müteferrika tarafından iki cilt halinde basılmıştır.

Mustafa Naima Efendi'nin vefatının ardından Masrafzâde Şefik Mehmet Efendi vakanüvisliğe getirilmiş fakat hemen ardından Şehid Ali Paşa himayesinde olan Raşid Mehmed Efendi 18 Şubat 1715 tarihinde bu göreve getirilmiş ve Mustafa Naima Efendi'nin kaldığı yerden eserine başlanması istenmiştir. Böylece 1660-1772 yılları arasını ihtiva eden eserini kaleme almıştır. 1723 yılında Edirne payeliğiyle Halep Kadılığı'na atanan Raşid Efendi yerine vakanüvisliğe Çelebizâde Asım Efendi getirilmiştir. 1730 yılına kadar kaldığı vakanüvislik görevinde Raşid Mehmed Efendi'nin bıraktığı yerden başlayarak 1722-1729 yılları arasını ihtiva

[76] Duygu Kayalık Şahin, "Vakanüvis Tarihlerini Anlatım Özellikleri Bağlamında Yeniden Okumak: Âsım Tarihi Örneği", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,* S. 25, İstanbul 2020, s. 1062.

[77] 1700 yılının Kasım ayında Kalaylıkoz Ahmed Paşa'nın divan katipliği görevinden ayrılarak, Amcazâde Hüseyin Paşa'ya intisap etti, belgelerde net olarak yer almamasına karşın bu tarihte yeni geçtiği görevinin vakanüvislik olduğu muhtemeldir. Bkz.: Mehmet İpşirli, "Nâima", *D.İ.A,* C. 32 İstanbul 2006, s. 316.

eden tarihini kaleme almıştır.[78]

Çelebizâde Asım Efendi'den sonra kısa dönemler ile vakanüvislik vazifesini icra eden kişiler gelmiştir. Mustafa Sami Bey eserini I. Mahmud'un 1730 yılındaki cülusuyla başlatmış ve 1733 yılına kadar gelen olayları kaleme almıştır. 29 Temmuz- 2 Ekim 1730 tarihleri arası vakaları kaleme alınamamıştır. Mehmed Arif Bey arada kalan zamanın vakalarını yazmak için çalışmışsa da bunları tamamlayamamıştır.

Mustafa Sami Bey'in vefatı üzerine Şakir Hüseyin Bey Efendi, vakanüvisliğe getirilmiştir. 1735 yılına kadar görevde kalmış, Halep kadılığına tayiniyle vakanüvislik görevinden azledilmiştir. 28 Temmuz 1735 tarihinde Rami Mehmet Paşazâde Abdullah Refet Bey Efendi göreve getirilmiştir. Ancak herhangi bir eser kaleme almadığından belgelerde de vazife süresi hakkında bilgiye yer verilmemiştir. Kendisinden sonra göreve gelen Hıfzı Mehmed Efendi 1739 tarihine kadar olan vakaları kaydetmiştir. Hıfzı Mehmed Efendi'nin azledilmesi ile aynı sene içinde Subhi Mehmed Efendi göreve getirilmiştir. Subhi Mehmed Efendi ilk olarak 1735-1739 tarihleri arası vakalarını yazmakla görevlendirilmiş, daha sonra Hekimoğlu Ali Paşa'nın emriyle I. Mahmud'un cülusundan 1744 yılına kadar olan vakaları kaleme almıştır. Ardından 1743-1744 yılı olaylarını da eklemiş, bu eser "Tarih-i Sami, Şakir ve Subhi" adıyla basılmıştır. 18 Nisan 1755 tarihinde İzzi Süleyman Efendi, ardından Hakim Mehmed Efendi ve 3 Aralık 1766 tarihinde Çeşmizâde Mustafa Reşid göreve getirilmiştir. Çeşmizâde Mustafa Reşid, Haziran 1768 yılına kadar tarihini getirmiş böylelikle kısa dönemlerde vakanüvislik görevini icra etmiş olmalarına rağmen tarihlerinde eksik bir dönem kalmamıştır.[79]

Çeşmizâde Mustafa Reşid'den sonra Musazâde Mehmed Efendi rikap vakanüvisliğine tayin edilmiştir. 1768 Osmanlı-Rus harbi başladığında orduya gönderildiğinden yerine Sadullah Enveri vakanüvis olarak göreve getirilmiştir. Enveri'nin yazmış olduğu eserin I. cildi ordunun İstanbul'dan hareketi ile başlayarak, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanmasına kadar olan dönemi ihtiva etmiş fakat eserini bitiremeden görevden alınmış ve yerine Behçeti

[78] Eseri "Tarih-i Raşid"in zeyli olarak görülmüş ve iki defa basılmıştır. Erhan Afyoncu, *Osmanlı Siyasi Tarihinin Ana Kaynakları: Kronikler*, s. 114-115.
[79] Bekir Kütükoğlu, "Vekayi'nüvis", *Türkler,* C. 11, s. 6-7.

Hasan Efendi ardından Ömerzâde Süleyman Efendi getirilmiştir. Ancak Ömerzâde Süleyman Efendi Kasım 1776'da azledilerek göreve tekrar Sadullah Enveri getirilmiştir. Vakanüvislik dönemleri arasındaki vakaları da derleyerek I. Abdülhamid'in cülusundan itibaren 1782 yılına kadar olan olayları eserinin II. cildinde kaleme almıştır. Kasım 1783 yılında Ahmed Vasıf Efendi tayin edilmiştir. Vasıf Efendi, İspanya sefareti nedeniyle İstanbul'dan ayrılması üzerine Enveri üçüncü defa vakanüvislik görevine getirilmiştir fakat görev süresi uzun sürmemiştir. Vasıf Efendi'nin ikinci kez vakanüvisliğe getirilmesi ile Enveri'nin üçüncü vakanüvislik dönemi son bulmuştur. Vasıf Efendi, III. Selim'in tahta cülusundan itibaren vekayinameleri toplamak ile görevlendirilmiş fakat ordu ile birlikte gitmesi gerektiğinden yerine rikab vakanüvisi olarak Edib atanmıştır.[80] Vasıf Efendi, Ziştovi Antlaşması ile görevlendirilmesi sebebiyle azledilmiş ve yerine dördüncü defa Sadullah Enveri getirilmiş fakat kısa bir süre sonra Vasıf'a üçüncü defa vazifesi geri verilmiştir. Vasıf Efendi, vakanüvislik eserini III. Selim'e sunmuş ve atiye almıştır. Vasıf Efendi'nin 1794'te Midilli adasında ikameti mecburi olduğundan Sadullah Enveri beşinci defa vakanüvis olmuş ve ömrünün sonuna kadar bu göreve devam etmiştir.

Sadullah Enveri'nin vefatından sonra 6 Kasım 1794 tarihinde Halil Nuri Beyefendi vakanüvisliğe getirilmiştir, ömrümün sonuna kadar görevde kalan Halil Nuri Beyefendi altı ciltlik eserini kaleme almıştır. Eseri 1794-1799 yılları arasındaki vakaları kapsamaktadır. Halil Nuri Beyefendi'nin vefatı üzerine Vasıf Efendi dördüncü kez vakanüvisliğe getirilmiştir fakat bu görevinin yanında birçok vazife verilmesi nedeniyle vakaları takipte zorlanmış ve bunun üzerine 21 Mart 1806'da Seyyid Mehmed Pertev Efendi göreve getirilmiştir. Pertev Efendi yaşamı nedeniyle vakanüvislik görevini yerine getirememiş ve üç buçuk ay sonra istifa etmiştir. Pertev Efendi'den sonra Antebli Ahmed Asım Efendi (Mütercim Asım) göreve getirilmiştir. Asım Efendi'nin vefatı üzerine Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi göreve getirilmiştir. Halefinin on yıllık müsveddelerini de toplayarak 1808-1821 yılları arasındaki vakaları kaleme almıştır. Şanizâde Mehmed Efendi'nin Bektaşilik

[80] Edib, rikab vakanüvisi olarak 17 Mart 1788-13 Eylül 1792 vakalarını kaleme almıştır. Bkz.: Bekir Kütükoğlu, *a.g.m.*, s. 459-460.

suçlamasıyla azledilmesi ile yerine Sahhaflar Şeyhizâde Mehmed Esad Efendi 28 Eylül 1825 tarihinde göreve getirilmiştir. Esad Efendi vefatına kadar vakanüvislik görevini sürdürmüş fakat 1826 yılı itibariyle notlarını tertib edememiş bunları halefi Recai Mehmed Şakir Efendi'ye verilmiştir. Recai Mehmed Şakir Efendi çok geçmeden işlerinin yoğunluğu nedeniyle görevinden azledilmiş yerine Aşıkpaşazâde Nail Mehmed Bey vakanüvislik görevine getirilmiştir. Vefatı üzerine yerine Ahmed Cevdet Paşa getirilmiştir. Cevdet Paşa'nın bu göreve getirilmeden önce Encümen-i Daniş'in kararıyla 1774-1826 yılları arasındaki vakaları kaleme almıştır. 12 ciltlik eserini vakanüvislik döneminde kaleme almamıştır.[81] Kendi görev dönemindeki vakaları yazdığı müsveddelerini halefi Ahmed Lütfi Efendi'ye devredilmiştir. 1866 yılında Ahmed Cevdet Paşa'nın Halep valiliğine atanması üzerine Ahmed Lütfi Efendi göreve getirilmiştir. 1866 yılından itibaren 41 yıllık süre boyunca vakanüvislik görevinde bulunmuştur. Bu süreçte 15 ciltlik eserini kaleme almıştır. Lütfi Efendi'nin vefatının ardından iki sene bu göreve kimse getirilememiştir. 1909 Nisan ayında Mehmed Reşad'ın cülusu ile birlikte vakanüvislik görevine Abdurrahman Şeref Efendi getirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin son vakanüvisi olan Abdurrahman Şeref Efendi, Mehmed Reşad dönemi olaylarını yazmıştır.[82] Vakanüvis geleneğinin tarih yazımında ağdalı, belagatli, edebi yoğunluğun ön plana çıkarılıp içeriğin ikinci plana atıldığı bir anlatı üslubu vardır. Vakanüvislere göre çeşitlilik göstermiş olsa da aynı edebi yoğunluk hepsinde görülmektedir.[83]

Devletin resmi tarihçileri olan vakanüvisler kendilerinden önce kaleme alınan vakaları derleyip düzenleyerek, hizmette bulundukları zamanın vakalarını kayıt altına almak ile görevlendirilmiştir. Göreve tayin edilen vakanüvisler eserlerini padişaha ve kendi hamilerine beğendirebilmek amacıyla devrin ve görevin getirdiği gelenek çerçevesinde, kendi özgünlükleri doğrultusunda bir kurgu meydana getirmiştir. Bu tarihçiler, kendi nesir ve şiir sanatındaki maharetlerine göre kroniklerdeki tarihsel verileri anlatısal düzlemde aslında yeniden inşa etmişlerdir. Hayden White, kronikten tarihi metne geçiş yapıldığında tarihçinin tıpkı kurmaca anlatıdaki gibi, olaylar dizisini

[81] Edip Uzundal, "19. Yüzyıl Tarih Yazıcılığı ve Ahmed Cevdet Paşa", *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, 2013, S. 2, 121.
[82] Bekir Kütükoğlu, *a.g.m.*, s. 461.
[83] Halil İbrahim Erol, *a.g.m.*, s. 79.

giriş, gelişme ve sonuç biçiminde olay örgüsü haline getirdiğini ileri sürmüştür. Vakanüvis tarihlerini incelediğimizde, White'ın bu görüşlerini destekleyen verilerin olduğu görülmektedir. Olayları ve bilgileri nasıl okura aktaracağını tasarlayan vakanüvis, kelime dağarcığı, edebi sanat kullanımı, duygu ve düşünce dünyasını eşgüdümlü olarak birleştirir ve tıpkı bir romancı, hikayeci ve destancı gibi okuru da anlatısına dahil ederek kurgusunu tamamlar. Çoğu zaman ilk elden tarihi verilere ulaşarak onları okurla buluşturan vakanüvisin, bu verileri ne boyutta ele alıp aktardığını sorgulayabiliyor oluşumuz, bu eserlerin kurmaca yapısını da ortaya koymaktadır. Çünkü, "tarih ile geçmişin epistemolojik uyuşmazlığından dolayı, bizim gerçek olarak algıladığımız durum (gerçeklik etkisi), aslında tarih yazımının (anlatının) yazarın kurgu dünyasının bir ürünü olduğu gerçeğini ortaya çıkarmasından kaynaklanmaktadır. O yüzden bir vakanüvis, resmi tarih yazıcısı olarak devlete bağlı olduğu kadar anlatısını oluştururken her durumda kendine bağlıdır. Vakanüvis tarihleri, bilgi ile kurmacanın yarattığı eserlerdir. Vakanüvis eserlerindeki vakalar belgelere dayanmanın yanı sıra, müellifin perspektifinden, hami-mahmi ilişkilerinden, zevk ve nefretlerinden, inançlarından, ilgi dünyasından, görünüşte hanedanı gerçekte ise makamlarını hatta canlarını korumak adına geliştirdikleri taktiklerden hareketle kaleme alınmış olması, bu eserlerdeki var olan kurguyu detaylı olarak ortaya koymaktadır.[84] Osmanlı tarih yazıcılığının ana hatlarından birisi de kötüyü yererek iyiyi yüceltme girişimidir. Bu durum Aşıkpaşazâde'nin eserinde olduğu gibi hem ilk dönem tarihçilerinde hem XIX. yüzyıl vakanüvislerinde mevcuttur. Örneğin Aşıkpaşazâde; Fatih Sultan Mehmed'in politikalarını eleştirmek için Sultan'ın atalarının güzel faaliyetlerini ve politikalarını güçlü bir şekilde övmüştür. Ancak Zillullahi fi'l-arz olan padişah için kötü sözler kaleme alamayacağından, kötü politikalarının ardındaki şahsiyeti Rum Mehmed Paşa olarak göstermiş ve Rum Mehmed Paşa'yı günah keçisi ilan etmiştir.[85] Osmanlı tarih yazarlarında süregelen bu gelenek Şanizâde Mehmet Efendi'nin tarihinde de çok net bir biçimde hissedilmektedir. II. Mahmud "kandırılan padişah" konumuna alınırken, Hâlet Efendi'yi günah keçisi olarak göstermekten kaçınmamıştır.

[84] Duygu Kayalık Şahin, *a.g.m.,* s. 1061.
[85] Halil İnalcık, "Aşıkpaşazâde Tarihi Nasıl Okunmalı?", s. 128.

## B) XIX. Yüzyıl Kronik Yazarları Hayatı ve Eserleri

### a) Vasıf Efendi Hayatı ve Tarihi

Ahmed Vasıf Efendi, Bağdat'ta dünyaya gelmiştir. Babası ulemadan Harputî Ebu'l-Bek Hasan Efendi'dir. Doğum tarihi konusunda net bir bilgi yoktur. Fakat İspanya'ya sefîr olarak ayak bastığı sıralarda kendisi hakkında İspanya Kralı'na sunulan ve Vasıf Efendi'nin fiziki özellikleri ile yaşını tasvir eden bir rapor, müellifin doğum tarihi konusunda daha aydınlatıcı bilgiler sunmaktadır. Bu rapora göre uzun boylu, gür sakallı ve giyimi ile dikkat çeken Vasıf Efendi, İspanya'ya geldiği sırada 54 yaşındadır. Vasıf Efendi'nin yaşı hakkında raporda kaydedilen bu net rakam ile İspanya'ya ayak bastığı tarih dikkate alındığında, müellifin 1734 senesinde doğmuş olduğu ortaya çıkmaktadır. Doğduğu coğrafyanın etkisi ve babasının ulema sınıfına mensubiyeti sebebiyle bir süre Bağdat'taki kütüphanelerde görev almıştır. Geçimini sağlamak için kitap istinsah etmiş ve bu işi sayesinde kendini geliştirme imkanı bulmuştur.[86]

Bağdat'tan ayrıldıktan sonra Halep'e yerleşmiş ve burada Halep valisi Gül Ahmedpaşazâde Ali Paşa ile tanışıp onun kütüphaneciliğini yapmıştır. 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşının çıkmasının ardından Gül Ahmedpaşazâde Ali Paşa ile cepheye gitmiştir. Ali Paşa'nın 1769 yılının Ekim ayında vefat etmesi üzerine Abaza Mehmed Paşa'nın himayesinde özel mektupçuluğunu yapmaya başlamıştır. 27 Kasım 1770'te Abaza Mehmed Paşa ile Kırım'a gitmiş ve savaşın bu bölgeye yöneldiği esnada Abaza Mehmed Paşa'nın bölgeyi bırakıp Sinop'a kaçması sonucu Yenikale işgali sırasında Vasıf Efendi esir düşmüş ve Petersburg'a götürülmüştür. II. Katherina'nın sulh mektubunu sadrazama getirmiş ve böylelikle serbest kalmıştır. Bu durum III. Mustafa ve sadrazamın dikkatini çekmiş ve ödüllendirilmiştir. Bükreş görüşmeleri için Abdürrezzak Efendi ile Rus karargahına gitmiştir. Haziran 1772'de hacegan sınıfına girmiş ve ardından tekrar barış görüşmelerinin sürdüğü Fokşani kasabasına gönderilmiştir. Sadrazam Muhsinzade Mehmed Paşa, sonuçsuz kalan görüşmelere

[86] Mücteba İlgürel, "Ahmed Vâsıf Efendi", *D.İ.A*., İstanbul 2012, C. 42, s. 535.

devam etmek üzere Vasıf Efendi'yi Yaş'ta bulunan Rus orduları başkumandanı Peter Alexandroviç Rumyantsov'a yollamış ve Vasıf Efendi mütarekeyi kırk gün daha uzatmayı başarmıştır. Ordugaha geri döndüğünde sadrazam tarafından ödüllendirilmiştir. Payitahta döndüğünde İbrahim Müteferrika'nın ölümünün ardından matbaasının araç gereçlerinin Fransız elçiliğinde kurulacak matbaada kullanılmak amacıyla satın alınacağına dair çıkan haberler üzerine Vasıf Efendi, Beylikçi Raşid Efendi ile birlikte matbaayı satın almıştır. Bir süre burada bulunmuş ancak anlaşmazlığa düşünce matbaadan ayrılmak zorunda kalmıştır. Sadullah Enveri'nin azli üzerine 2 Kasım 1783 tarihinde vakanüvisliğe getirilen Vasıf Efendi, Enveri'nin eksik bıraktığı 1782 senesi olaylarını yazmaya başlamıştır.[87]

1782 yılında İspanya ile Osmanlı Devleti arasında yapılacak olan dostluk ve ticaret anlaşmasına katkıda bulunmak için Vasıf Efendi'nin İspanya'ya fevkalâde elçi sıfatıyla gönderilmesine karar verilmiş, bu nedenle Vasıf Efendi'ye Anadolu muhasebeciliği pâyesi ve orta elçilik rütbesi verilmiştir. 1 Temmuz 1787'de yola çıkan Vasıf Efendi 1 Ekim'de Kral III. Karlos'un huzuruna çıkarak padişahın dostluk mektubunu ve hediyelerini takdim etmiştir. İspanya'da kaldığı süre içinde iyi bir şekilde ağırlanan Vasıf Efendi, 1 Nisan 1788'de bir İspanyol gemisiyle hareket ederek 11 Mayıs'ta İstanbul'a varmış ve vakanüvislik görevine devam etmiştir. Bu görevdeyken 22 Ağustos 1784'te kalyonlar defterdarlığına ve 1 Ağustos 1785'te mevkûfatçılığa tayin edilmiştir. 7 Nisan 1789'da III. Selim'in tahta çıkmasıyla vakanüvisliği ve başarılı elçiliği dolayısıyla padişahın takdirini kazanan Vasıf Efendi'ye İstanbul mukataacılığı verilmiştir. Haziran 1791'de baş muhasebeciliğine getirilen Vasıf Efendi, bu sene içerisinde Teşrifati Hacı Mustafa Efendi ile birlikte ordu tahrirat katipliği yapmıştır. Maçin'in kaybı üzerine mütareke ihtimali belirince maiyetiyle Kalas'a giderek 11 Ağustos 1791'de Prens Repnin ile sekiz aylık bir mütareke imzalanmasını sağlayan Vasıf Efendi, Kalas'tan dönüşünde baş muhasebecilik görevine asaleten tayin edilmiştir.[88]

Osmanlı-Avusturya savaşlarının Ziştovi Antlaşması ile sona ermesinin ardından Vasıf Efendi antlaşma hükümlerinin uygulanması kapsamında iade edilecek

[87] Hasan Yüksek, *a.g.e.*, s. 34-37.
[88] Mücteba İlgürel, *a.g.e.*, s. 536.

kalelerin teslim alınmasıyla görevlendirilmiş ancak İstanbul'a dönüşünde önce baş muhasebecilikten, daha sonra vakanüvislikten azledilmiştir. Daha sonra Anadolu muhasebeciliğine tayin edilen Vasıf Efendi, 22 Haziran 1973'te vakanüvislik görevine tekrar getirilmiştir. Reisülküttab Raşid Efendi ile arasında olan husumet nedeniyle Temmuz 1794'te Midilli'ye sürgüne gönderilmiş ve 1974 Aralık ayında bağışlanarak geri dönmüştür. 24 Nisan 1795'te Anadolu muhasebeciliğine getirilmiş ve 27 Mayıs'ta büyük ruznamçeciliğe nakledilmiştir. Halil Nuri'nin vefatı üzerine dördüncü ve sonuncu defa vakanüvislik görevine tekrar getirilmiştir. 1 Mart 1800'de büyük ruznamçecilikten azledilerek 31 Mart'ta nişancılıkla görevlendirilmiştir. 1 Eylül 1803'te tekrar büyük ruznamçeciliğe getirilen Vasıf Efendi, 4 Ağustos 1805'te reisülküttab tayin edilmiştir.

Vasıf Efendi, reisülküttaplığı sırasında İngilizler'in Mısır ile ilgilenmeleri, Rusların Mora'da Rumları isyana teşvik etmeleri ve Napolyon'un imparatorluğunun tanınması gibi meselelerle uğraşmıştır. Ocak 1799 tarihli Osmanlı-Rus ittifakının yenilenmesi için Aralık 1805 tarihinde Ruslarla imzalanacak antlaşma için görevlendirilmiştir. Bu sırada Napolyon'un Austerlitz zaferi Osmanlı-Fransız yakınlaşmasına ve imparatorluğunun resmen tanınmasına yol açmış, bu yakınlaşma Rusya'nın ve ardından müttefiki İngiltere'nin savaş ilanına sebep olmuştur. Vasıf Efendi'nin reisülküttaplık görevine hastalanıncaya kadar devam etmiştir. Hastalığı nedeniyle görevinden azledilmiş ve 4 Şaban 1221 tarihinde vefat etmiştir.[89]

Vasıf Efendi'nin en önemli eseri vakanüvislik dönemlerinde kaleme aldığı Vasıf Tarihi olarak adlandırılan "Mehâsinü'l-âsâr ve Hakāiku'l-ahbâr"dır. Eserin I. cildi Kasım 1752 - Nisan 1770 olaylarını, II. cildi ise Eylül 1774 kadar gelen olayları kapsamaktadır. Bu dönem olayları için Hâkim, Çeşmîzâde ve Enveri'nin tarihlerini kaynak olarak kullandığı anlaşılmaktadır. Vasıf Efendi ilk vakanüvislik görevine tayin edildiği 1782 tarihinin son iki ayına ait bazı olaylarını aktardıktan sonra 1783 yılı hadiselerini hızlıca geçerek 1784 tyılının olaylarını detaylı bir şekilde kaleme almış ve 1787 yılına kadar devam etmiştir. Ancak ikinci vakanüvislik görevi esnasında yazdığı cilt günümüze ulaşmamıştır. III. Selim'in tahta geçmesi ile birlikte başlayan bölüm 1804 yılına kadar gelir. Vasıf Efendi birçok risale ve lahiya kaleme aldığı

[89] Mücteba İlgürel, *a.g.e.*, s. 537.

bilinmektedir.

Vasıf Efendi'ye göre, Kur'an ve hadislerden sonra peygamberlere dair haberleri, evliya ve hükümdarlara ait yaşanmış olayları ihtiva etmesi sebebiyle en şerefli ve en değerli ilim tarihtir. Geçmiş milletlerin ahvali, insanların nesepleri ve bütün hadiseleri öğrenmenin tek vasıtası tarihtir. Osmanlı hükümdarları da tarihe gereken ilgi ve ihtimamı göstermişler, görevlendirdikleri müverrihlerce tarihî hadiseler kaydedilerek onlarca eser meydana gelmiştir. Böylece kaydedilen olaylar devlet erkânı için gerekli yol gösterici olmuştur. Bu eserlerin müellifleri de maharetleri, hüner ve kabiliyetleri derecesinde meşhur olmuşlardır. Diğer taraftan tarihin kaydedilmesi kadar müverrihin tarihî hadiselere vakıf olması önem taşımaktadır. Aksi halde tarih, hiçbir kıymet ifade etmeyen hurafeler, yalan yanlış hikâye ve haberlerden ibaret olacaktır. Vasıf Efendi, ufku geniş bir tarihçidir. Gerek vakanüvislik gerekse bazı diplomatik ve idari görevlerle cephede bulunması, onun bilgi ve tecrübe edinmesine ve olaylara daha yakından vâkıf olmasına imkan vermiştir.

Vasıf Efendi'nin hayatında dikkat edilmesi gereken önemli kısımlardan biri babasının ulema sınıfına mensubiyeti sebebiyle çevresi ve aldığı eğitim sayesinde edindiği bilgi birikimidir. Bir Osmanlı eliti olarak Vasıf Efendi kendinden önceki vakanüvis eserlerini ve diğer müelliflerin eserlerini inceleme imkanı bulmuş aynı zamanda elçilik, reisülküttaplık, Divan-ı Hümayun kalemlerinden mektupçuluk ve mükâleme hizmetlerinde bulunmasından dolayı birçok mahrem sırdan haberdar olmuştur. Eserinde kendinden önceki vakanüvislerden farklı bir uslûp kullanmış ve bu sayede I. Abdülhamid ve III. Selim'in övgülerini kazanmıştır. Vasıf Efendi "Sözün hayırlısı kısa ve faydalı olanıdır" prensibiyle hareket etmiş, "gereksiz yere sözü uzatmaktan kaçınılarak özetlenmesi tercih edildi" diyerek üslûbunun gerekçelerini ortaya koymuştur.[90] Diğer taraftan yazılmasını gerekli gördüğü hususlara geniş yer vermiştir. Kendinden önceki vakanüvis eserlerini yeniden düzenlerken de benimsediği bu prensip nedeniyle eserlerde zaaflar meydana gelmiştir. III. Selim'in Vasıf Efendi hakkında: "Asıl vekâyinüvis orduda lazımdır. Enverî edemiyor, Vâsıf Efendi orduya

[90] Nevzat Sağlam, "Vakanüvis Ahmed Vâsıf Efendi'nin Tarihçiliği ve Kaynakları Kullanma Usulü", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 2, s. 573.

gitsin, vekâyii orda zabt etsin" sözlerinden Vâsıf Efendi'nin Enverî'ye tercih edildiğini göstermektedir.[91] Vasıf Efendi'nin devlet kademelerinde birçok görev üstlenmesi nedeni ile kroniğinde yaptığı yorumlar önemlidir. Vasıf, eserinde tarihin ve tarih bilmenin önemini aktardıktan sonra kendinden önceki vakanüvisleri eleştirir. Kroniğinde olay örgüsünün dağınık olması göze çarpmaktadır. Görüşlerini hamilerinin, padişahların ve kendi saray hizbinin görüşleriyle iç içe olarak kaleme almıştır. Ethan Menchınger'e göre; "Vasıf'ın hamilerini yaltaklanıcı bir bakışla yansıttığı doğrudur ama onların politikalarını mevcut fikri araçlarla desteklemeye de ikna itina gösterdi. İkna edici savlar için Osmanlı kanonu taradı, tutarlı bir felsefi çerçeve yarattı ve önceki anlatımları yeniden işleyip kendi anlatısına katarak, hanedan tarihini basbayağı yeniden yazdı. Fikri bakımdan etkili ve tarafgir olan eseri, Osmanlı ıslahatçılığı açısından bir tarihsel anlatıdır."[92]

## b) Asım Efendi Hayatı ve Tarihi

Mütercim Seyyid Ahmed Asım Efendi, 1755 yılında Ayıntab'ta dünyaya gelmiştir. Seyyid Ahmed Asım Efendi, Ayıntab şeriye mahkemesi başkatibi ve aynı zamanda alim olan Seyyid Mehmed Cenânî Efendi'nin oğludur. Dönemin ilim merkezlerinden biri olan Ayıntab'ta oldukça iyi bir tahsil gören Asım Efendi, bölgenin âlimlerinden olan Ömerzâde Hafız Efendi'den Arapçayı, Hacı Hasanzâde Efendi'den hattı, Şafii Efendiler olarak bilinen Hacı Mehmed ve Kardeşi Ahmed Efendilerden ve ayrıca Hoca Abdullah Necib Efendi'den kelam ve hadis ilmini öğrenmiştir. Şiir ve inşayı hem babasından hem de o dönemlerde Ayıntab'da bulunan Kilisli Mustafa Ruhi Efendi'den öğrenmiştir.[93] Asım Efendi, Ayıntab'da bir süre mahkeme katipliği yapmış, ardından 1788 tarihinde Battalzâde Mehmed Nuri Paşa'nın divan katibi olmuştur. Mehmet Nuri Paşa'nın idam cezası alması ile birlikte Asım Efendi Kilis'e geçmiştir. Mehmet Nuri Paşa'nın yakalanması için Ayıntab'a yapılan kuşatma da Divrikli Köse Mustafa'nın şehre girmesi ile Asım Efendi'nin malları ve dedelerinden

[91] Nevzat Sağlam, *a.g.e.*, s. 586.
[92] Ethan L. Menchınger, *İlk Modern Osmanlı Ahmed Vasıf'ın Fikri Gelişimi*, Çev. Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2022, s. 43.
[93] Mustafa S. Kaçalin, "Mütercim Âsım Efendi", *D.İ.A.*, C. 32, İstanbul 2006, s. 200.

kalan kütüphanesi yağma edilmiştir. Bu sebeplerden dolayı Asım Efendi İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'a geldiği ilk dönemlerde henüz kimseleri tanımadığı için epeyce sıkıntı çeken Asım Efendi, III. Selim'e arzuhal takdim ederek yoksulluğuna çare bulmak istediyse de başarılı olamamıştır. Bir süre sonra İstanbul'un önde gelen alim ve şairleriyle tanışmaya başlayan Asım Efendi, beş altı sene sonra Kazasker Tatarcık Abdullah Efendi'nin yardımları ile 1796 tarihinde müderrislik ruusu almıştır. Asım Efendi bu dönemde Hüseyin Tebrizi'nin "Burhân-ı Katı" isimli sözlüğünü 1791-1796 yılları arasında tercüme edip eserini III. Selim'e sunmuştur, bu çalışmasından ötürü kendisine "hareket-i dâhil" rütbesiyle medrese ruusu ve pek çok hediye, bir ev ve üç yüz kuruş maaş tahsis edilmiştir. III. Selim tarafından kendisine tahsis edilen ev bir gece çıkan yangın sonucunda kullanılamaz hale gelmiş, Asım Efendi canını zor kurtarmıştır. Olayın duyan III. Selim tarafından öğrenilmesiyle kendisine tekrar gerekli olanakları sağlamıştır.[94]

Arapça öğrenmek isteyenler için manzum olarak "Tuhfe-i Asım" isimli bir eser yazmış ve Halepli İbrahim Efendi'nin altmış üç beyitten oluşan "Siyer-i Halebî" isimli eserini tercüme ederek padişaha bir arzuhal ile sunmuştur. 1801 yılında hac vazifesini yerine getirmiştir. Dönüş yolunda Şam ve Halep'e uğramış, ardından Ayıntab'a geçip bir müddet kaldıktan sonra ailesini de yanına alarak İstanbul'a geri dönmüştür. III. Selim'in himayesinde rahat bir yaşam sürmüştür. 1805 yılında meşhur eseri olan "Kâmûsi'l-Muhît" tercümesine başlamıştır.[95]

8 Ocak 1808'de Amir Ömer Bey'in istifa etmesiyle vakanüvislik görevine getirilen Asım Efendi, tercümenin bütün zamanını aldığını ileri sürerek itiraz etmişse de, devletin ileri gelenlerin tarafından tercümenin bitmek üzere olduğu söylenerek ikna edilmiştir. Asım Efendi'nin vakanüvislik görevine getirilmesinde kaymakam olan Tayyar Paşa'nın özel bir gayreti olmuştur. 8 Ocak 1808'de başka bir mesele sebep gösterilerek çağırıldığı Bâbıâli'de kendisine vakanüvislik hilatı giydirilmiştir. Ölümüne kadar devam ettiği bu görev sırasında yazdığı "Târîh-i Âsım" isimli bir kroniği mevcuttur. Asım Efendi vakanüvislik görevine getirildikten sonra selefi Pertev Efendi'nin yazmış olduğu notlar kendisine kalmışsa da bunların esas itibariyle dağınık

[94] Mütercim Ahmed Asım Efendi, *Asım Efendi Tarihi,* C. I, Haz. Ziya Yılmazer, İstanbul 2015, s. L-LIV.
[95] Mütercim Ahmed Asım Efendi, *a.g.e.,* s. CXXX.

ve karışık müsveddeler halinde olduğunu görmüş ve bu notlar yanında kalemlerden gelen tevcîhât kayıtları ile eserini Vasıf Efendi'nin bıraktığı yerden, yani 1804 yılının başlarından itibaren yazmaya başlamıştır.[96] II. Mahmud'un tahta çıkması üzerine yeniden vekâyi'in yazılmasında görevlendirilmesi üzerine Asım Efendi, hazırladığı üç yıllık eserini Ekim 1808 ortalarında II. Mahmud'a takdim edilmek üzere bir cilt olarak Bâbıâli'ye teslîm etmiştir. Eser, II. Mahmud'a takdim için bekletildiği dönemde meydana gelen Alemdar Vakası sırasında Bâbıâli'nin yakılması sonucu Asım Efendi'nin eseri de yanmıştır. II. Mahmud eseri tekrar yazmasını istemiş, Asım Efendi ilk yazdığı eserinin müsveddelerinden de faydalanarak temize çektiği metni II. Mahmud'a sunmuştur. Asım Efendi'nin sunduğu metnin devamı olarak kaleme aldığı ve II. Mahmud'un tahta çıkışına kadar getirdiği metin İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Ktp., nr. T 6018'de yer almaktadır. Asım Efendi'nin II. Mahmud'un tahta çıkışı itibariyle başlattığı metni, 1809 yılının yaz aylarına kadar gelmektedir. Bu kısım kendisi tarafından II. cilt olarak tabir edilmiştir. II. cildi oluşturan metin Ziya Yılmazer tarafından özel bir kütüphanenin halka açılması ile bulunmuştur.[97] Asım Efendi Tarihi'nde diğer vakanüvis tarihlerinden ayrı olarak tenkit unsuru ön plandadır, üslubu ağır ve özeldir.

III. Selim'in tahttan indirilmesi ile birlikte yakınındaki devlet adamları görevlerinden uzaklaştırılmış bu olaylarda Asım Efendi'de büyük zorluklar yaşamaya başlamıştır. Bu sıkıntılı dönemde hem kitaplarını satarak hem de Halep ve Ayıntab tacirlerinden ağır faizli borçlar alarak geçimini temin etmeye çalışmıştır. 1805 yılında başladığı "Kâmûsi'l-Muhît" tercümesine bu dönemde de devam etmiştir. II. Mahmud'un tahta çıkmasıyla birlikte mevkisini geri kazanmıştır. II. Mahmud'un hükümdarlık döneminde Süleymaniye müderrisliğine kadar yükselmiş ve beş sene süren Kâmûsi'l-Muhît tercümesini 1810 yılında bitirip sultana sunmasıyla da oturduğu evin üç katı kadar büyük bir ev ve başka hediyeler de ihsan edilmiştir. 1814 yılında kısa bir süre yapmış olduğu Selanik kadılığı görevinden azledilerek İstanbul'a dönen

[96] Vakanüvislik görevinde selefi aslen Seyyid Ömer Amir Bey'dir fakat kendisi gece gündüz işret yüzünden dünyayı görecek halde olmadığından bu görevde üç buçuk ay kalmış ve daha sonra istifa etmiştir. Bu sebeple Asım Efendi'ye herhangi bir kaynak bırakamamıştır. Bkz.: Mütercim Ahmed Asım Efendi, *a.g.e.*, s. LVI.
[97] Mütercim Ahmed Asım Efendi, *a.g.e.*, s. LX.

Asım Efendi, 27 Kasım 1819 tarihinde veba hastalığından dolayı vefat etmiştir.[98]

Asım Efendi, kroniğine diğer vakanüvisler de olduğu gibi tarih düşüncelerinden bahsettiği bir mukaddime ile başlamıştır. Bu kısımda Asım Efendi "tarihten" ne anlaşılması gerektiğini İdris-i Bitlisî'den özetleyerek açıklamaktadır. Yararlandığı bir başka kişi ise İbn Haldun'un etkisinde olan Naima'dır. Eserinde Naima'nın adı zikredilirken İbn Haldun'un adı geçmemektedir. İbn Haldun'un tavırlar nazariyesi çerçevesinde Asım Efendi de devletin ömrünü, toplumsal gelişmeyi ve çöküşü açıklamıştır. İbn Haldun'un asabiyet, bedeviyet ve hadariyet kavramlarının Asım Tarihi'nde geniş olarak açıklandığı görülmektedir. Asım Efendi patronaj sistemi içerisinde hamilerinin etkisiyle birçok göreve getirilmiştir. Tarihi ve etkilendiği kişiler göz önüne alındığında kadim-cedid çatışması içerisinde nizam-ı kadim savunucusu olmuştur. Stanford Shaw'a göre Asım Efendi, Vasıf Efendi'den sonra vakanüvislik makamını yükselten ve "olayları yazmak yerine tarih yazmaya başlamış" olan üç büyük tarihçinin ilkidir.[99]

## c) Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi Hayatı ve Tarihi

Şani-zâde; tarakçı-oğlu anlamına gelmektedir. Şanizâde'nin büyük babası Tarakçı Ahmed Dede'dir, bu sebeple ailesi Şanizâde ismiyle ün salmıştır. Tarakçızâde olarak da kayıtlara geçmiştir. Babası Hacı Mehmed Sadık Efendi'dir. Mehmed Sadık Efendi'nin doğum tarihi net olarak bilinmemektedir. Dürrizâde Ataullah Efendi'nin şeyhülislamlığı sırasında müfettiş olmuş daha sonra Galata Kadılığı ve Mekke payeliği görevinde bulunmuştur. 19 Mayıs 1788'de İstanbul payesiyle ordu kadısı olmuştur. 1791'de Medine Kadısı olmuş ve bu görevde iken aynı yıl vefat etmiştir. Şanizade Mehmet Ataullah Efendi 1770-1771 yıllarında İstanbul Ortaköy'de doğmuştur. Doğum tarihiyle ilgili tartışmalar mevcuttur. 21 Kasım 1785 yılında tedris ruusunu almış olduğundan doğum tarihinin daha önce olması gerekmektedir. Şanizâde Efendi, 1785 yılında medresedeki eğitimini bitirerek, Süleymaniye Tıp Medresesi ile Halıcıoğlu Mühendishanesi'nde eğitim görmüştür. Fransızca, Farsça, İtalyanca,

[98] Mustafa S. Kaçalin, *a.g.e.*, s. 201.
[99] Yaşar Zorlu, *Mütercim Ahmed Asım'ın Osmanlı Toplumuna ve Yenileşmeye Bakışı*, (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Sakarya 2004, s. 30.

Arapça, Rumca ve Latince'de dahil olmak üzere altı yabancı dil bildiğinden eserlerinin arasında tercümelere de yer vermiştir. Şanizâde Mehmed'in büyüdüğü Ortaköy'de Rum ve Ermeni aileleri de oturduğundan, Rumcayı komşularından öğrenmiş olmalıdır. Rumca bildiğini, Rumların kendi ırkdaşlarını Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmak için dağıtılan Rumca ilanları tercüme edip tarihinde yer vermesinden de anlamaktayız. 1821 tarihinde Mora'da çıkan Rum ayaklanmasından sonra Divân-ı Hümâyun tercümanlığı görevi için Müslüman biri arandığı sırada Meclis-i Vükela'da Şanizâde Mehmet'in de ismi geçmiştir.[100] Hekim olmasına karşın mesleği ile ilgili herhangi bir resmi görevde bulunmamıştır.[101]

Asım Efendi'nin vefatı üzerine II. Mahmud, sunulan kişiler arasından Şanizâde Mehmet Efendi'yi seçmiş ve 3 Aralık 1819'da vakanüvislik görevine tayin edilmiştir. Dönemin şeyhülislamı Halil Efendi göreve Sahhaflar Şeyhizâde Esad Efendi'yi tayin etmek istediğinden Şanizâde Mehmed ile sürekli bir münakaşa içerisine girmiştir.

Asım Efendi, II. Mahmud'un cülusuyla başlattığı eserini 1809 yılına kadar getirmiş bu tarihten sonraki on senelik kayıt müsvedde olarak Şanizade Mehmed Efendi'ye devredilmiştir. Şanizade Mehmed Efendi, bu kayıtları derleyerek 1821 yılına kadar getirmiştir. Şanizâde Mehmed Efendi'nin vakanüvislik eserinin dışında hekim olması dolayısıyla kaleme aldığı eserleri de mevcuttur.[102]

Şanizâde Mehmed Efendi'nin vakanüvisliğe getirilmesinde Hâlet Efendi'nin parmağı büyüktür. Hekimbaşı Mustafa Mesut Efendi görevden azledildiğinde yerine Şanizâde Mehmed Efendi'nin getirileceği düşünülmüş fakat Hâlet Efendi'nin etkisiyle Mustafa Behçet Efendi getirilmiştir. Behçet Efendi, Hekimbaşı ve Şanizâde Mehmet Efendi, vakanüvis atandığında İzzet Molla "Erkân-ı devletin haline bak, bir tarihçiyi hekimbaşı ve bir başhekimi vakanüvis ettiler." demiştir. Şanizade Mehmed Efendi

---

[100] Ziya Yılmazer, "Şanizade Mehmed Ataullah Efendi", *D.İ.A*., C. 38, İstanbul 2010, s. 334..

[101] Görevleri ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *Şanizade Tarihi*, haz. Ziya Yılmazer, C. I, Çamlıca Basımevi, İstanbul 2008, s. LIII.

[102] Mir'âtü'l-Ebdân fî Teşrîhi A'zâi'l-İnsân (Hamse-i Şanizâde'nin ilk kitabıdır. Modern anlamdaki ilk anatomi eseridir.) Usûlü't-Tabîa (Hamse-i Şanizâde'nin ikinci kitabıdır. Modern anlamdaki ilk fizyoloji eseridir.) Mi'yârü'l-Etıbbâ (Hamse-i Şanizâde'nin üçüncü kitabıdır. İtalyanca'dan tercüme edilmiştir. Hastalıklar tedavileri ile açıklanmıştır.) Kānûnü'l-Cerrâhîn (Hamse-i Şanizâde'nin dördüncü kitabıdır. Hastalıklar hakkında tanımlamalara yer verilir.) Mîzânü'l-Edviye (Hamse-i Şanizâde'nin beşinci kitabıdır. İlaçlar ve kullanım şekilleri anlatılmaktadır. Bkz.: Ziya Yılmazer, *a.g.m.*, s. 335-336.

hizip çatışmalarından kendini kurtaramamış ve atılan iftiralardan dolayı görevinden azledilerek sürgüne gönderilmiştir. Sürgüne gönderilme sebebi onun Bektaşi olduğu iddialarıdır. Şanizâde Mehmed Efendi, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sırasında Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyyesi'nin üyesi olmasından dolayı Bektaşilikle suçlanarak 15 Haziran 1826'da Tire'ye sürülmüştür. Takribi iki ay sürgünde kalmış 5 Ağustos 1826 tarihinde vefat etmiştir.[103]

Şanizâde Mehmed Efendi, "tarihçi geçinen müteverrihlerin", genel tarihini yazmaya kalktıkları devletlerin hukukunu, kanunlarını, adetlerini, ahlakları, tabiatlarını ve tüm bunların değişmesini, dönüşüm sebeplerini yazmadıklarını, önemli işleri (olayları) ifade etmekten geri durduklarını, sadece günlük tekil olaylarla yetinip, ferdi durumlar ve müstakil hadiselerin detaylarına girerek eserlerini kaleme aldıklarını ileri sürerek bu kişileri "müteverrih" olarak adlandırmaktadır.[104] Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, vakanüvislik dönemi eseri olan tarihinin mukaddimesine Voltaire'in, Diderot ve d'Alembert'in 1751-1772 yılları arasında yayınladıkları meşhur Encylopedie'nin sekizinci cildinde yer alan "Historie" (Tarih) maddesindeki düşüncelerinde bazı değişiklikler yaparak almıştır.[105] Asıl amacı Voltaire'in tarih tanımı, yöntemi, sorunları gibi işlediği konuları ele almaktır. Örneğin Voltaire'de tarih, "gerçek olmadıkları bilinen efsanelerin aksine, gerçek oldukları bilinen olayların aktarımı" olarak tanımlanırken Şanizâde Mehmed Efendi de biraz değişikliğe uğrayarak, "gerçek hadiselerin ya da gerçekleşmemiş yalan olayların yazılıp aktarılması" olarak tanımlanmıştır. Voltaire olaylar tarihini ikiye ayırmakta, birini kutsal diğerini la-dini (profan) olarak tanımlamaktadır. Kutsal tarihi tanımlarken alaycı bir tutum ile Tanrı'nın bir zamanlar Yahudi milletine yol gösterdiğini, bugün ise Hristiyanların hayatını düzene sokmakla ilgilendiğini ancak kendisinin böyle saygıdeğer bir madde ile ilgilenmeyeceğini belirtmiştir. Şanizâde Mehmed Efendi ise bu alaycı üslubu kaldırıp tanımı biraz daha açarak kutsal tarihi açıklamıştır. Bu tarz değişiklikler yaparak metni çeviren Şanizâde Mehmed Efendi Voltaire'in tarih düşüncelerini kendine uyarlayarak mukaddimesini oluşturmuştur. Voltaire hiçbir

[103] Ziya Yılmazer, *a.g.m.*, s. 336.
[104] Halil İbrahim Erol, Şanizade Mehmed Ataullah Efendi'nin Tarih Anlayışı, s. 47.
[105] Edhem Eldem, "Hayretü'l Azime Fi İntihalati'l Garibe: Voltire Ve Şanizade Mehmed Ataullah Efendi", *Toplumsal Tarih,* S. 237, 2013, s. 20-21.

şekilde metinde zikredilmemiştir. Bunun sebebi olarak Voltaire'nin sınırsız düşünce ve ifade özgürlüğünü savunmasının yanı sıra dinsizliğe varacak derecede din karşıtlığına sahip olması nedeniyle, Asım Efendi ve Reisülküttap Atıf Efendi'nin onu dinsizlikle suçlaması olabilir.[106] Vakanüvislerin kelle korkusu ile Zillullahi fi'l-arz olan padişahın ve hanedanlığın dokunulmazlığının korunması için "günah keçisi" yaratma durumu Şanizade Mehmed Efendi'de sıkça görülmektedir.

## d) Esad Efendi Hayatı ve Tarihi

Sahaflar Şeyhizâde Mehmed Esad Efendi, 6 Aralık 1789'da İstanbul'da doğmuştur. Sahaflar Şeyhizâde olarak anılmasının sebebi babası Ahmet Efendi'nin Malatya'dan İstanbul'a geldiği sırada kitapçılık ile uğraşması ve Sahaflar Şeyhi olarak kayıtlara geçmesinden kaynaklıdır. Ailesi Malatya'nın Arapkir Beldesi'ne bağlı olan Nerbanlı köyündendir. Kökeni Seyyid Battal Gazi'ye dayanmaktadır. Bu sebeple seyyid soyundandır.[107]

Babası Ahmed Efendi, Kudüs ve Mısır Kadılıkları görevlerinde iken Esad Efendi, Arapça öğrenmiş ve İslamî ilimler üzerine dersler almıştır. Ahmed Efendi, 15 Aralık 1804 tarihinde Medine kadılığı görevini yerine getirmek için Hicaz'a giderken binmiş olduğu geminin Süveyş Kanalı'nda batması sonucu boğularak vefat etmiştir. Bu olaydan kurtulan Esad Efendi, İstanbul'a dönmüştür. 8 Mayıs 1808 tarihinde ruusunu alıp görevine başlamıştır. 1819-1824 yılları arasında çeşitli naiplik ve katiplik görevlerinde bulunmuştur. 18 Haziran 1826 tarihinde tarihinin I. cildini oluşturan eserin bir senesini kaleme alarak II. Mahmud'a sunmuştur. Bu eser karşılığında on bin kuruş atiyye verilmiştir. Ardından yeniçeriliğin kaldırılması ile ilgili kaleme aldığı "Üss-i Zafer" isimli eserini II. Mahmud'a sunmuştur. Bunun karşılığında Evkaf Müfettişliği ve Üsküdar Mahreci rütbeleri verilmiştir.

Şanizâde Mehmed Efendi'nin azledilmesi üzerine bu sırada İstanbul Mahkemesi vekayi katipliği görevini yürüten Esad Efendi vakanüvislik görevine getirilmiştir. Şanizade Mehmed Efendi vakanüvislik görevine seçilirken dönemin şeyhülislamı

[106] Abubekir Duran, *a.g.t.*, s. 24.
[107] Ziya Yılmazer, "Esad Efendi Sahaflar Şeyhizade", *D.İ.A.*, C. 11, İstanbul 1995, s. 341.

Halil Efendi, Esad Efendi'yi bu göreve getirmek istemişse de Şanizade Mehmed'in bu dönem eserleri ile daha fazla göz önünde olması sebebiyle vakanüvisliğe getirilememiştir. Esad Efendi 1825 yılında getirildiği vakanüvislik görevine 1848 yılında vefatına kadar devam etmiştir.[108]

8 Ağustos 1828 yılında Edirne Kadılığı payesi ile ordu kadısı görevine getirilmiş ve Şumnu'ya gitmiştir İzzet Mehmet Paşa'nın istemesi üzerine geri İstanbul'a gönderilmiştir. Vakanüvislik görevine devam ederken Üsküdar kadılığı ve Mekke payeliği görevlerinde bulunmuştur. 1831 senesinde II. Mahmud'un Türkçe bir gazete çıkarılmasını emretmesi üzerine Esad Efendi, Takvim-i Vekayi'nin başyazarlığına ve nazırlığına getirilmiştir. Takvim-i Vekayi'nin basılmasına Üsküdar matbaasının ve Mühendishane matbaasının yetersiz kalacağı düşüncesiyle Takvîm-i Vekayi'hâne-i Âmire adıyla yeni bir idare kurulmuş ve vakanüvis Esad Efendi uhdesine bağlanmıştır. 5 Eylül 1834'te İstanbul kadılığı görevine getirilen Esad Efendi 7 Eylül 1835 yılında Anadolu kazaskerliği payesi ve geçici büyükelçilik ünvanı ile İran sefiri tayin edilmiştir. Ancak İstanbul'a geri döndüğünde geçirdiği uzun süreli hastalığı sebebiyle vakanüvislik dışındaki bütün görevlerinden azledilmiştir. 1838'ten sonra Rumeli payesi, Nakibü'l Eşraflığı, Rumeli kazaskerliği, Maarif nazırlığı gibi görevlerde bulunmuştur.[109]

Esad Efendi'nin vakanüvislik döneminde kaleme aldığı eseri Eylül 1821 - Temmuz 1826 tarihleri arasındaki olayları ihtiva etmektedir, iki cilt olarak düzenlenmiştir. Esad Efendi ilk olarak Şanizade Mehmed Efendi'den kalan müsveddeleri toparlamış ve kaleme almıştır. Bu kısım eserinin ilk cildini oluşturmuştur. II. cildi 1825-1826 yılları olaylarını ihtiva eder. 1826-1831 yıllarına ait müsveddeleri ise, Cevdet Paşa tarafından bulunup derlenerek, Ahmed Lütfi Efendi'ye verilmiştir. Esad Efendi'nin diğer eserleri; Üss-i Zafer, Teşrifat-ı Kadime, Sefername-i Hayr, Ayetü'l Hayr, Ahval-i Tunus, Münşeat, Bağçe-i Safa-Endüz, Şahidü'l Müverrihin, Pendname, Nasrun Aziz, Delailü Nübüvveti Nebiyyina, Mehasin-i

[108]Sahhaflar Şeyhi-zâde Seyyid Mehmed Es'ad Efendi, *Vakanüvis Es'ad Efendi Tarihi,* haz. Ziya Yılmazer, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000, s. XXXVIII-XL.
[109]Sahhaflar Şeyhi-zâde Seyyid Mehmed Es'ad Efendi, *a.g.e.,* s. XLI-XLV.

Mecidiyye, Beyânü's-sıfâti's-sübûtiyyeti'llâhi Teâlâ, Mesh-i Ricl ve Mesh-i Huf.[110]

Esad Efendi, babasının görevleri sebebiyle bulunduğu Arap coğrafyası âlimlerinden ve babasından Arap dili ve dinî ilimler üzerine dersler almıştır. İstanbul'a döndüğünde Hâlet Efendi'ye intisap etmiş ve bu sayede birçok göreve getirilmiştir. Hâlet Efendi'ye intisap etmiş olmasına karşın Esad Efendi yoğun bir Nizam-ı Cedid savunucusudur. Yeniçeriliğin kaldırılması öncesinde, askerî alanda yapılacak yeni düzenlemelerle ilgili eşkinci hüccetinin yazılmasının kendisine havale edilmesi onun güvenilir, namuslu, dürüst ve devlet nezdinde saygıdeğer bir kişi olarak kabul edildiğinin göstergesidir.

## e) Ahmet Lütfi Efendi Hayatı ve Tarihi

Ahmet Lütfi Efendi, 1817 yılında İstanbul'da doğdu. Babası Mehmed Ağa nalıncı ustasıdır. Ahmet Lütfi Efendi 1828-1829 yıllarında Mühendishane-i Berr-i Hümayun'a kayıt olmuş, fakat kısa bir süre sonra bırakarak mahalle mektebine devam etmiştir. Arapça, Farsça, Tefsir, Hadis ve Fıkıh alanlarında sekiz yıl eğitim görmüştür.[111] 1838'de Takvimhane Mukabeleciliği'ne getirilmiş, ayrıca huzur derslerine başlamıştır. 1842 tarihinde rabia derecesine yükseltilerek, mukabelecilik görevi yanında Sadaret Mektubi Kalemi'ne getirilmiştir. 1843 yılında Takvimhâne Mukabeleciliği görevinden ayrılıp, Sadaret Mektûbi Kalemi Mümeyyizliği ile birlikte Farsça tercümanlık görevini bir arada yürütmüştür. 1845'in Nisan ayında İmar Meclisi Seyyar Katipliği göreviyle Vidin ve Niş'e gitmiştir. Meclisin kaldırılmasıyla İstanbul'da Zaptiyye Meclisi Başkatipliği'ne getirilmiş ve aynı zamanda Takvim-i Vekayi'nin tahrir ve neşrine hizmet etmek için Takvimhane'de görevlendirilmiştir. 1853'te Takvimhane musahhihliğine tayin olunmuştur. Dört sene sonra rütbesi saniye sınıf-ı mütemayizine yükseltilmiştir. 1862 yılında ek olarak Tıbbiye Mektebi inşâ öğretmenliğine, aynı zamanda Tıbbiye Meclisi üyeliğine atanmıştır. 1864'te bu görevlerine ek olarak Matbûat Nâzırlığı'na getirilmiş ve rütbesi ûla sınıf-ı sanisi

[110]Adem Çatal, *Sahaflar Şeyhizade Mehmed Esad Efendi'nin El-Virdü'l-Müfid Fi Şerhi't-Tecvid İsimli Eserleri İnceleme-Metin*, (Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Yalova 2022, s. 11-20.

[111] M. Münir Aktepe, "Ahmet Lütfi Efendi", *D.İ.A*., C. 2, İstanbul 1989, s. 97.

derecesine yükseltilmiştir. Matbû'at Nezareti'nin 28 Nisan 1865'te ilga edilmesiyle emekliye ayrılmıştır. 1866 yılının başlarında vakanüvislik görevine getirilmiştir. 1874'te ûla sınıf-ı evveli rütbesine terfi ettirilmiştir. Kendi isteğiyle 1876'da yeniden ilmiyye sınıfına geçmiş ve bu nedenle rütbesi İstanbul Kadılığı payeliği ile değiştirilmiştir. Bir yıl sonra Şûrâ-yı Devlet azalığı görevine getirilmiş ve daha sonra sırasıyla 1879'da Anadolu Kazaskerliği, 3 Aralık 1881'de Rumeli Kazaskerliği payelerini almış ve 15 Ocak 1888'de Rumeli Kazaskerliği makamına getirilmiştir. 3 Nisan 1889'da Rumeli Kazaskerliği'nden ayrılıp Devlet Şurası'na dönmüş ve ölünceye kadar vakanüvislik göreviyle birlikte bu hizmetini de devam ettirmiştir. 17 Mart 1907'de Boyacıköy'deki yalısında vefat etmiştir.[112]

Vakanüvislik döneminde kaleme aldığı eseri "Lütfi Tarihi" 1825-1867 yılları arasındaki vakaları ihtiva eder. Ahmet Lütfi Efendi, Sultan Abdülaziz'in iradesiyle 1866'da vakanüvislik görevine başlamıştır. Ahmet Cevdet Paşa'nın kaldığı yerden yani 1825 yılından itibaren eserini kaleme almıştır. Eser toplamda on beş ciltten meydana gelmektedir. I. cilt 1825-1827 yıllarını, II. cilt 1829-1830 yıllarını, III. cilt 1831-1832 yıllarını, 1833-1835 yıllarını kapsayan IV. cilt ve 1836-1839 yıllarını kapsayan V. cilt Tarih-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye adıyla basılmıştır. 1840-1841 yıllarını kapsayan VI. cilt Tarih-i Ahmed Lütfi adıyla basılmıştır. 1841- 1845 yılları arasını kapsayan VII. cilt Tarih-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye adıyla basılmıştır. VIII. cilt 1845- 1849 yıllarını kapsamaktadır ve Abdurrahman Şeref tarafından zeyller yapılarak basılmıştır. Tarih-i Lütfi'nin VIII. cildi basılan son bölümdür, diğer ciltleri döneminde basılmamıştır. Döneminde basılmayan dokuz-on beşinci ciltlerini içeren kitaplar Münir Aktepe tarafından latinize edilerek 1989'da yayınlanmıştır.[113]

Ahmet Lütfi Efendi eserini, XIX. yüzyıl vakanüvisleri gibi vakalar arasında sebep-sonuç ilişkisi oluşturmadan günlük hadiseler şeklinde kaleme almıştır. Şanizâde Mehmed Efendi ile benzer noktası tarih anlayışını iki kısma ayırmasıdır. Lütfi Efendi'ye göre tarih "mukaddes tarih" ve "genel tarih" olarak ikiye ayrılmaktadır. İlki;

[112] Aliye Öten, *Lütfi Paşa Tarihi'nde İmar ve İnşa Faaliyetleri*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), , İstanbul 2008, s. 3-5.
[113] M.Münir Aktepe, *a.g.m.,* s. 97.

peygamberler, hadisler, kutsal kitaplardan oluşan dini tarihtir. İkincisi ise devletler, milletler, eğitim ve sanayi konularını ele alan genel tarihtir.[114]

[114] Uğur Akbulut, *Osmanlı Tarih Yazıcılarına Göre Tarih ve Tarihçi*, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 2006, s. 101.

# II. BÖLÜM

# OSMANLI DEVLETİ'NDE GAYR-I MÜSLİMLER

## A) Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi

Osmanlı Devleti kuruluş felsefesi olarak gaza anlayışıyla fetihlere yönelmiş, bu durum toprakları genişledikçe farklı "ulus" ve farklı "dinlerden" oluşan unsurların tebaaya dahil olmasıyla sonuçlanmıştır. Devletin kuruluş döneminde de Osman Gazi'nin gazalarında yanında olan Harmankaya Tekfuru Köse Mihal gibi gayrimüslim unsurların olduğu bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nin kurucu hanedanı ve tebaasının büyük bir kısmı Türk ve Müslüman bir kimliğe sahip olmak ile birlikte Hristiyan, Yahudi, Ermeni gibi birçok ulusunda alt yapısını oluşturduğu bir kültüre sahiptir. Çok uluslu bu yapının kontrolü için yapının içerisindeki gayrimüslim tebaanın yönetimi hususunda çeşitli politikalar takip edilmiştir. İstimalet siyaseti de bu uygulamalardan biridir, Osmanlı fetihlerini kolaylaştıran önemli bir ilke olarak benimsenmiştir. Osmanlı Devleti'nde Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudiler ibadetlerini gerçekleştirme hususunda serbest bırakılmış, inançlarına saygı duyularak gelenek ve yaşantılarını uygulama imkanı sağlanmıştır. Osmanlı Devleti bu birlik ve beraberliği tarihi boyunca uyguladığı hoşgörü, adalet, başka din, dil ve milletlere karşı saygı ile İslam dinindeki "Zımmî Hukuku" çerçevesinde birleştirerek oluşturduğu Millet Sistemi sayesinde sağlamıştır. Osmanlı Devlet sistemi içerisinde "Millet" kelimesi günümüzde kullanılan "ırka dayalı ulus" anlamı ile değil "dini toplulukları veya semavi kitabını kabul eden toplulukları" betimlemek için kullanılmıştır. Millet sistemi içerisinde bütün topluluklar kendi içlerindeki hiyerarşik düzene bağlı olarak şekil almışlardır. Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi, İslam Hukuku'na dayanmaktadır. Buna göre tebaa Müslümanlar ve Gayrimüslimler olarak ikiye ayrılmıştır.

İslam hukukuna göre topraklar; Darü'l İslam ve Darü'l Harp olarak ikiye ayrılmaktadır. Darü'l İslam toprakları; devletin siyasi, iktisadi, idari ve hukuki düzeninin İslam esaslarına dayandığı ve bu şekilde yönetildiği topraklar iken Darü'l Harp ise bu topraklar dışında kalan coğrafyaları nitelemektedir. Darü'l Harp feth

edilmesinin ardından, İslam hükümlerinin uygulanmaya başlamasıyla Darü'l İslam haline gelir.[115]

Osmanlı Devleti askeri ve mali olarak kurumsallaşırken tebaasında bulunan gayrimüslimler için millet sistemini oluşturmuş ve bu bağlamda Osmanlılar devamı oldukları Türk-İslam medeniyetinin değerlerine bağlı kalarak, geleneğin üzerine yeni kültür unsurları ekleyerek, inanç ve kültürel anlamda "öteki" olarak gördükleri cemaatler ile birlikte yaşamışlardır. Kuruluştan itibaren batıya yapılan fetihlerde istimalet politikası uygulanmış fetih topraklarındaki tebaanın dini serbestliği hem mali hem toplumsal açıdan Osmanlı Devleti'ne katkı sağlamıştır. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'un fethinden sonra Fener Rum Patriği olarak II. Gennadios'u (Gennadios Skolarios) ataması ve gayrimüslimlerin toplumsal konumları için çıkarılan ferman ile birlikte iskan politikasıyla yönetilen topraklar devletin kurumsallaşmaya başlamasının sonucunda millet sisteminin çatısı altında toplanmıştır. Millet sistemindeki her cemaat mali, dini ve kültürel olarak korunmuş böylece kimliklerini devam ettirme imkanı bulmuşlardır. Fatih Sultan Mehmet döneminde Rumlara verilen serbestiyetin benzeri ileriki dönemlerde Ermeniler ve Yahudiler içinde sağlanmıştır. İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet Bursa da bulunan başpiskoposu İstanbul'a getirmiş ve Ermeni Kilisesi Patriği tayin etmiştir. Böylece Rum Patriği ve Hahambaşı ile eşit yetkiler verilmiştir. Yahudilere de havralarında ibadet hakkı verilmiştir. Osmanlı Devleti'nde hüküm sürülen topraklar ve uygulanan politikalar sebebiyle mozaik bir toplum yapısı oluşturulmuş ve bu yapı dini çeşitliliğe göre şekillenmiştir. Her cemaat kendi dinini, dilini ve kültürünü koruyarak bu mozaiği canlı tutmuştur. Bu yapı Osmanlı millet sisteminin temelini oluşturur. Bir bölgenin İslam topraklarına katılmasının ardından buradaki kitap ehlinin (ehl-i zimmet) hukuk ve himaye bahşeden bir ahidname ile İslam devletinin idaresi altına girmesinden doğan bir teşkilat, hukuki bir varlıktır. Osmanlı millet sistemini oluşturan temel unsur farklılıklardır. Bu sebeple farklılıkları zorla ortadan kaldırmaya yönelik bir girişimde bulunulmamıştır. Gayrimüslimler, İslam hukukuna göre istediği dine inanma, inancının gerektirdiği şekilde ibadet etme, mabet inşa etme, dini semboller kullanma, dini törenler

[115] Muharrem Gürkaynak, "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi Ve Yahudi Milleti", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2003, C.9, S.2, s. 277-278.

düzenleme, dinlerini öğrenme ve öğretme, mülk edinme, liyakatli olması halinde resmi görevlerde bulunma gibi haklara sahiptirler.[116] Zimmet hukuku gereğince devlet otoritesini tanıyan ve bu otoritenin yönetimi altında düzeni kabul ederek sadık kalan reaya otorite tarafından korunmuştur.

Fatih Sultan Mehmed döneminde, Fener Rum Patrikhanesi'nin Osmanlı Devleti'nin kontrolüne geçmesi ve işleyişine devam etmesi ile millet sistemi düzeni başlamıştır. Bu sistem içerisinde yer alan cemaatlere XV. yüzyıldan XIX. yüzyıl sonlarına kadar "Millet" denilmiştir.[117] Bu sistemde Ortaçağ yönetim geleneklerine uygun bir şekilde ferdi bir bağlılık değil, cemaatsel mensubiyet esas alınmıştır. Osmanlı Devleti'nin reayası; "Millet-i Erbaa olarak nitelenen dört milletten oluşur. Bunlar; Müslümanlar, Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerdir. Müslüman milleti "Millet-i Hakime" Ermeni milleti ise, "Millet-i Sadıka" olarak nitelendirilmiştir.[118] Müslüman milletini oluşturan başlıca unsurlar; Türkler, Araplar, Arnavutlar, Boşnaklar, Berberiler, Çerkezler, Gürcüler, Abazalar ve Çeçenler'dir. Örnekleme de görüldüğü üzere Osmanlı Millet sistemi yukarıda aktarıldığı gibi, ırka ve lisana bağlı olarak değil, din ve mezhep aidiyetine dayanmaktadır. Dönem itibariyle reayanın ferdi olarak yönetimi çok unsurlu bu mozaik yapıda mümkün olmadığından reaya cemaatlere göre yönetilmiştir. Bu reayanın ayrıştırılması veya bölünmesi anlamına gelmemektedir. Bireyler cemaatlerine bağlı kalmış ve topluluk nazarında cemaatlerde otoriteye mensubiyetlerini korumuşlardır. Devlet kendi çıkarlarını korumak için keskin çizgiler ile ayırdığı bu cemaatlere verdiği sorumluluklar ile dengeyi sağlamıştır.

Gayrimüslimlerin ferdi olarak sistemde görüldüğü nokta cizye vergisidir. İslam literatüründe tebaadan olan gayrimüslimlerin can ve mal güvenliklerinin koruma altına alınması için ödedikleri vergidir. XVI. yüzyıla kadar "haraç" olarak isimlendirilen bu vergi bu yüzyıldan sonra "cizye veya cizye-i şer'i" olarak isimlendirilmiştir. Ancak cizye ile baş vergisi, haraç ile arazi vergisi eş anlamlıdır. Reayayı oluşturan milletlerin görevleri ve sistemdeki roller, kesin çizgiler ile belirli olduğundan cemaatler arası geçiş yapmak kesinlikle yasaktır. İslam dininden ayrılmak,

---

[116] Muhammed Çuçak, "İslami Literatürde Gayrimüslim Azınlık Kavramının Ortaya Çıkışı Ve Tarihi Süreci", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C. IV, S. 7, 2016, s. 120.
[117] Uğur Kurtalan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* S. 8, Sonbahar 2011, s. 58.
[118] İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi", *Türkler,* C. X, Ankara 2022, s. 218.

din değiştirmek kesinlikle yasaktır. Lakin gayrimüslimlerin din değiştirmesine İslam dinine geçmelerine müsaade vardır. Osmanlı Devleti fethettiği toprakları zorla İslamlaştırmak yerine istimalet politikası uygulamış ve bu kararı reayaya için hür bırakmıştır. Din değiştirme batı dillerinde "conversion" kelimesiyle ifade edilirken, İslam dinine geçişi tanımlamak için "ihtida" kavramı kullanılmıştır.[119] Sözlük manası "doğru yolu bulmak, gerçeğe ulaşmak" anlamına gelmektedir. Din değiştirerek Müslüman olan kişiye "mühtedi" denmektedir. Osmanlı Devleti'nde Aşıkpazade'ye göre bilinen ilk mühtedilerden biri Köse Mihal'dir. Osman Gazi'nin yanında gazalara katılan Köse Mihal dostluğu ilerledikçe kendi iradesiyle İslam dinine geçmeyi kabul etmiştir. İhtida için gerekli şartlar vardır. Bunlardan ilki kişinin dinini bırakması için "tav-ı vicdanisi olmalı"dır, daha net bir ifadeyle kendi istek ve rızası çerçevesinde olmalıdır. İkinci olarak kerhen ve cebirle olmamalıdır. Bu maddeler dışında kesin olmamak ile birlikte belgelerde geçenlere göre ihtida için kişinin yirmi bir yaşından gün almış olması gerekmektedir, evlilik nedeniyle karar verilmiş olmamalıdır. Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimler de Müslümanlar gibi evlenme, vasi tayin etme, nafaka, miras, mal ve mülk edinme haklarına sahiptirler. Toplumsal düzenini ilgilendiren konularda İslam hukuk kuralları uygulanmış, aile ve miras gibi alanlarda ise mensubu oldukları dinin kuralları ön plana çıkmıştır. Millet sisteminin oluşturduğu bu düzen sayesinde asırlarca müslümanlar ve gayrimüslimler aynı coğrafya üzerinde yaşamışlardır. Ancak XIX. yüzyılda batıda yaşanan gelişmeler millet sisteminde de değişime neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin yönetim kademelerinde yer alan gayrimüslimler XVIII. yüzyıldan itibaren Avrupa'da başlayan değişimlerin takipçisi olmuş batı edebiyatına merak salarak araştırmaya başlamışlardır. Bunun sonucunda batı etkisi zamanla Osmanlı coğrafyasında bulunan Hıristiyan halk üzerinde etkisini göstermeye başlamıştır. Gayrimüslimlerin bu dönemde batıya yönelmesindeki önemli sebeplerden biri Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve ekonomik durumun yanı sıra Avrupa'da ortaya çıkan "milliyetçilik", "ulus" gibi kavramların öğrenilmesidir. Bu çerçevede Osmanlı coğrafyasında bulunan gayrimüslimler XIX. asır başlarından itibaren Avrupa'da yaşanan Helen aydınlanması ile günümüzde kullanılan anlamıyla "millet" olarak ortaya çıkmak için bir takım faaliyetlere

[119] Ali Köse, "İhtida", *D.İ.A*., C. 21, İstanbul 2000, s. 554.

başladımışlardır. 1804 Sırp İsyanı, 1821 Rum İsyanı ve 1877-1878 Bulgar İsyanı ile Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsız bir ulus devlet kurmayı amaçlamışlardır. Sırp isyanı XIX. yüzyıl isyanlarının ilki olarak ortaya çıkmış olsa da milliyetçi düşünce ile ortaya çıkmamıştır. İsyan, Hacı Mustafa Paşa'nın ölümünden sonra ekonomik ve sosyal sebeplerden kaynaklı çıkmıştır. İsyanın başlama noktasında onaltı kişilik bir heyet Bâbıâli'ye gelerek yardım talep etmişlerdir. Devlet yardım göndermiş ve Belgrad'ta sükûnet sağlanmıştır. Ancak bu sefer Kara Yorgi önderliğinde "Bağımsızlıklarını kazanana kadar isyana devam edeceklerdir" diyerek toplanmışlardır. Avusturya ve Rusya'da Sırpların destekçisi olmuştur. Aldıkları desteğin ardından "Skupçina" (Sırp Millet Meclisi) toplamışlardır. Fakat Hurşit Ahmet Paşa isyan büyümeden bastırmayı başarmıştır. İkinci olarak 1821 yılında başlayan Rum İsyanı milliyetçi düşünce ile başlamış ve 1829 yılında bağımsız bir ulus devleti olarak Osmanlı Devleti'nden ayrılmaları ile sonuçlanmıştır. Millet sisteminin deformasyonu böylelikle olmuştur. Sistemin tekrar rejenerasyonu için çalışmalar başlatılmış ve 3 Kasım 1839 tarihinde Gülhane-i Hatt-ı Hümayunun ilanı ile başlayan Tanzimat Dönemine girilmiştir. Bu dönemde Müslüman ve gayrimüslim tebaanın tekrar düzen içerisine girmesi için millet sistemini oluşturan bütün unsurlara can, mal ve namus güvenliği sağlanmış, yargılamaların açık bir şekilde yapılması, müsaderenin kaldırılması, iltizam sisteminin yerine düzenli bir vergi sistemi ve düzenli bir askere alma usulü gibi konularda düzenleme getirilmiştir. Getirilen yeni kanunlar ile reaya içerisindeki devlet otoritesinin yeniden tesis edilmesi amaçlanmış fakat bu durum milliyetçi düşünce ile harekete geçen laik gruplar oluşturmaya başlamışlardır. Gayrimüslimlere tanınan Müslümanlar ile eşit tutulma hakkı, 1856 Islahat Fermanı ile biraz daha genişletilmiştir. Tanzimat Fermanı'nın dan önce Osmanlı İmparatorluğu'nda milletler (cemaatler) keskin çizgiler ile ayrıldığından mensubu oldukları cemaatler direkt olarak anlaşılabiliyordu. Lakin yapılan düzenlemeler ile bu ayrıştırma kaldırıldığı için Islahat Fermanı, Müslümanları memnun etmediği gibi gayrimüslimlerde de aynı etkiyi göstermiştir. Gayrimüslimler genel itibariyle kendilerine verilmiş olan; vilayet meclislerinde gayrimüslim temsilci bulundurmak, Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'ye gayrimüslimlerden üye alınması, gayrimüslimlerin yalnızca dini lider ile değil cemaat mensuplarından temsilci görevlendirerek görünür kılınması ile ilgili konularda memnun olsalar da askerlik ile ilgili görevlendirmeden

dolayı memnun olmamışlardır. Islahat Fermanı, Müslüman halka bir anayasa vermediği halde, bu ferman gayrimüslim milletlerin anayasal gelişmelerinin ve milli bağımsızlık isteklerinin başlangıcı olmuştur. 1839 ve 1856 tarihli fermanlardaki kanunların yürürlüğe girmesi, gayrimüslim halkın güvenlik, eşitlik, adalet ve hukuk mahkemelerinde yeterli derecede temsil edilmelerini sağlamıştır. 1876 yılında çıkarılan Kanûn-i Esasi'de "Devlet-i Osmaniye tabiiyetinde bulunan efradın cümlesine her hangi din ve mezhepten olursa olsunlar bilâ istisna Osmanlı tabir olunur" maddesinde son şeklini almıştır.[120]

## B) Osmanlı Devleti'nde Öteki Algısı

Öteki kavramının sözlük anlamı "bilinenin, sözü edilenin dışında olan şey, sözü edilen benzer iki nesneden veya kimseden önem veya konum bakımından uzakta olan, mevcut kültürün kabul görmüş değerleri içinde dışlanmış olan" olarak açıklanmıştır. "Öteki" kavramının oluşabilmesi için öncelikle "ben" veya "biz" kavramının tanımlanması gerekir. Biz kavramı doldurulduğunda karşısında öteki kavramı oluşacaktır. Diyalog halinde olan iki taraf ortak paydada birleştiğinde birbirleriyle etkileşime girer ve bu temas onları özgünlüklerini koruyarak dönüşüme uğratır. Burada "ben-biz", "öteki" üzerinden kendilik bilinci inşa ederken, "öteki"de "ben-biz" üzerinden aynı şekilde bilinç oluşturur.[121] Bu bağlamda "Öteki" kavramı, kimliğin kurucu unsuru noktasına gelir. Kimliğin var olabilmesi için "bizi" diğer bireylerden farklı kılan özelliklerimizin olması gerekmektedir. Farklılıkları dile getirmek için de başka bireylerin varlığına ihtiyaç vardır, yani bir "öteki"nin bulunması gerekir. Kimlik, anlamını ne olmadığından alan bir ötekilik ifadesidir. Öteki üzerine inşa edilmiş bir olgu, kendisini tanımlarken kendisinde görmüş olduğu olumsuzlukları ötekine mâl ederken kendini aklar. İşte kimlik tanımının bu yönü, onun bir taraftan kapsayıcı özellikler taşırken, diğer taraftan dışlayıcı olduğunu gösterir.[122] Kimlik, Bozkurt Güvenç'e göre kişilerin veya toplumsal grupların "kimsiniz?"

---

[120] Uğur Kurtalan, *a.g.m.*, s. 66.
[121] Şahin Efil, "Kendini 'Öteki'nde Fark Etmek: Ben-Öteki İlişkisinin Felsefi Uzantıları", *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,* C. 5, S. 2, Aralık 2016, s. 55.
[122] Hüsamettin İnanç, *AB'ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri*, Ekin Kitabevi, Bursa 2006, s. 6-16.

sorusuna verdikleri cevaplardır. Kimlik, aidiyet hissetme sonucu, kişinin kendini nasıl tanımladığı ve kendisini "diğerlerinden-ötekinden" nasıl ayırt ettiği ile alakalı olarak ortaya çıkmıştır Kimlik, kişilerin içinde yaşadığı farklı gruplarla olan ilişkilerini ve bu gruplar içerisindeki yükümlülüklerini, haklarını tayin eden bir olgu olarak ifade edilebilir. Bağlılık derecesini de belirleyen bu olgu, topluluk içerisindeki kişilerin birlik ve beraberlik duygularını artırıp, dayanışmayı da sağlamaktadır.[123] Milli kimlik, toplumsal inşa sonucunda oluşturulmuş ve inşa sürecine meşrulaştırıcı bir nitelik kazandırmıştır.

Öteki kavramının oluşumu diğerine karşı "üstünlük" vurgusudur.[124] Dönem dönem değişmekle birlikte genel olarak eserlerde "düşman" yansıması olarak kaleme alınmıştır. Osmanlı Devleti'nde "öteki" kelimesi dönemlere göre değişik topluluk, etnisite ve cemaatler olarak nitelendirilmiş olsa da temel kavramın anlamı bağlamında kullanılmıştır. Öteki kavramı -temelde aynı özellikleri taşımakla birlikte yani kendinden olmayanı tanımlamakla- Osmanlı tarih yazarlarının kaleme aldıkları eserlerde dönemin bakış açısına göre şekillenmiştir.

Osmanlı Devleti'nin zihniyet yapısı, dini ve yönetim şekli, tebaası, başka devletlerle ilişkilerine bakış ve bu ilişkileri değerlendiriliş tarzı öteki kavramının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin ötekisini yalnızca doğu-batı ayrımı olarak görmemek gerekir. Osmanlı Devleti'nin ötekisi sadece kendisinden olmayan farklı din ve dildeki Hristiyanlar ile Yahudiler değil, aynı dini inanca sahip olduğu Araplar ve Farslar da öteki statüsündedir.[125] Arap ve Farslar mutlak öteki konumunda olmamakla birlikte inanç birliğinin, kültür birliği anlamına gelmediği gibi "öteki"nin konumlandırılmasında etkin rol üstlenmektedir. Bu durum Avrupa devletleri'nin Rusya'yı öteki olarak konumlandırması ile aynı şekilde açıklanabilir.[126]

---

[123] Büşra Çeliköz, *Avrupa'nın İki Ötekisi Olarak Türkiye ve Rusya'nın İttifak Arayışı*, İksad Yayınevi, Ankara 2022, s. 11.

[124] Onur Gürel, "Kimlik ile Güvenlik İlişkisi Bağlamında Öteki'nin Kavramsallaştırılması: Göçmenlik ve Avrupalılık", *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2022, s. 271.

[125] Halis Ayhan, "Doğuş ve "Öteki" Ekseninde Arap Milliyetçiliği: Vahada Bir Serap", *ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) Bildirileri*, 2015, s. 212-216.

[126]Rusya'nın kimlik sorunsalının altında yatan temel nedenlerin başında sahip olduğu coğrafya geldiği için, bu siyasi coğrafyanın tarihsel arka planının mutlaka incelenmesi gerekmektedir. Çarlık döneminde geleneksel otorite söz konusuyken, Ortodokslukla birlikte kimlik kutsal bir boyut kazanmıştır. Petro'yla birlikte de yüzünü Batı'ya çevirip modernleşme sürecini başlatan bir Rus kimliği söz konusu olmuştur.

Tarihsel süreçte öteki kavramı, XX. yüzyılın ikinci yarısında literatüre girmiş olmasına karşın dönemsel değişiklikler ile "azınlık, yabancı, barbar, kafir, küffar" gibi çeşitli kelime ve kelime grupları ile ifade edilmiştir.[127]

Osmanlı tarih yazarları, İslam toprağının dışında olan coğrafyaları darü'l-harp olarak nitelemiştir. Osmanlı Devleti gaza yaparken aynı zamanda Türk İslam kültürünü de gittikleri coğrafyalarda yaymışlardır. İstimalet politikasının uygulanması bu kültürlerin yayılımında etkili olmuştur. Bu konuda etkili olan bir diğer politika devşirme sistemidir. Bu uygulama ile orduya asker temin edilmiş aynı zamanda gayrimüslim topraklar İslamlaştırılmıştır. Osmanlı Devleti askeri ve mali olarak kurumsallaşırken tebaasında bulunan gayrimüslimler için millet sistemini oluşturmuş ve bu bağlamda Osmanlılar devamı oldukları Türk-İslam medeniyetinin değerlerine bağlı kalarak, geleneğin üzerine yeni kültür unsurları ekleyerek, inanç ve kültürel anlamda "öteki" olarak gördükleri cemaatler ile birlikte yaşamışlardır. Ulusal kimliğin inşası için yaşanmış ortak bir tarih duygusu, gelenekler ve toplumsal belleğin sürekli olarak canlı tutulması gerekmektedir.[128] Bu sebeple XIX. yüzyılda başlayan ulusal kimlik oluşumunda Osmanlı Devleti tebaasında bulunan cemaatlerin farklılıklarını ayrıştırmadan hepsini "Osmanlı üst kimliği" çerçevesinde bir araya getirmeye çalışmıştır. Kimlikler esas itibarıyla bireysel olmak ile birlikte, bireylerin ortak yaşamı paylaştıkları toplumlarda şekillenir ve anlam kazanırlar. Dolayısıyla da ancak bu noktadan sonra toplumu sembolize eden bir olgu haline gelmeye başlar.

---

Sovyetler Birliğiyle birlikte bir Sovyet üst kimliği oluşturulmuş ve ortak bir dış politika yönelimiyle "Süper Güç Kimliği" vurgusu yapılmıştır. Bkz.: Büşra Çeliköz, *a.g.e.*, s. 32.

[127] Eski Yunanlar kendilerini Helen olarak adlandırırken, anlamadıkları başka dil konuşan ve kendilerinden olmayan yabancılara da "Barbar/Barbaraphos" demişlerdir. Bozkurt Güvenç'in tanımına göre "Barbar, eski Yunan'da 'yabancı' veya 'eğlenmeyi bilmeyen' anlamına gelmektedir. Bkz.: İrfan Çifti, "*Uluslararası İlişkilerde Öteki Kavramı ve Avrupa Birliği İle İslam Konferansı Örgütü'nün 2002 İstanbul Buluşmasında Türk Modeli Söylemi"*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2006, s. 35. Azınlık Türk Dil Kurumu sözlüğünde; "Bir toplulukta kendine özgü nitelikler bakımından ayrı ve ötekilerden sayıca az olanlar; azlık, ekalliyet, çoğunluk karşıtı olarak" birinci tanımlaması yapılmıştır. İkinci olarak; "Bir ülkede ayrı soydan veya inançtan olan veya az bulunan topluluk, ekalliyet" olarak yapılmıştır. Bkz.: Muhammet Çuçak, *a.g.e.*, s. 122.

[128] Şermin Tekinalp, "Küreselleşen Dünyanın Bunalımı: Çokkültürlülük*", Journal of İstanbul Kültür University,* 2005/1, s. 79.

## a) Gayr-ı Müslim Tebaa

İslamiyete göre insanlar iman edenler ve etmeyenler olarak ikiye ayrılmıştır. Bu temel ayrım dışında İslamiyet insanlar arasında ırk, renk, dil ve ülke esasına dayalı başka herhangi bir fark gözetmez. İman edenler için mü'min ve müslim kelimeleri kullanılmış, İslam dinine inanmayan bütün gruplar için "gayri müslim" kelimesi kullanılmıştır. Kuran-ı Kerim ve hadislerde kafir, küffar, kefere gibi küfr kökünün çeşitli türevleri şeklinde de kullanılmıştır. Gayri müslimler ehl-i kitap ve müşrik olarak ikiye ayrılmıştır. Müşrikler "şirk" kökünden türeyen çeşitli kelimeler ile nitelendirilmiş putperestlerdir, bunlar; ateşe tapanlar mecûs (Zerdüşt'ün peygamber olduğuna inanan ve ateşe tapan Mecûsîler'in Ehl-i kitap kapsamına girip girmediği fakihler arasında tartışmalıdır), yıldızlara tapanlar da sâbiûn ismi ile anılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'deki bu adlandırmalar hadislerde de yer alır. Ehl-i kitap olan gayrimüslimler ise özel isimler ile ayrılmışlardır. Bunlardan yahudiler "hevd" kökünden çeşitli fiil kalıpları ve yehûd kelimesiyle; hıristiyanlar nasrânî ve nasârâ şeklinde yer alır.[129]

Osmanlı Devleti'nin tebaası içerisindeki Hristiyan cemaatini Rumlar, Ermeniler, Bulgarlar, Gürciler, Kıptiler, Habeşiler, Sırplar, Süryaniler oluşturmaktadır. Rumlar genellikle İstanbul ve çevresinde yoğun olup; Fener, Aya Kapı, Kumkapı, Galata, Samatya, Topkapı, Pera, Adalar gibi semtlerde ve Kayseri, Trabzon, İzmir, Eflak-Boğdan gibi büyük şehirlerde yaşamışlardır. Ermeniler; Bursa, Kütahya, Hatay, Van, Adana, Bursa gibi şehirlerde yaşamışlardır. Yahudiler; İstanbul, İzmir, Selanik gibi liman şehirlerinde ve Bağdat, Halep gibi kalabalık şehirlerde yaşamışlardır. Ayrıca Yahudiler de İspanya, Polonya, Avusturya ve Bohemya'da karşılaştıkları kötü muamele nedeniyle Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardır. (1497-1497 Yahudi Göçü) Bu nedenle Osmanlı coğrafyasında Yahudi varlığında önemli bir nüfus artışı olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altına giren gayrimüslim topluluklara zimmet ehli denmektedir. Zimmi hukuk statüsünde yer alan bu topluluklar her türlü zulme ve dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı devletin himayesi altındadır. Devlet,

[129] Ahmet Özel, "Gayri Müslim", *D.İ.A*., C. 13, İstanbul 1996, s. 418.

gayrimüslim tebaanın mal ve canlarını Müslümanlar gibi korumakla yükümlüdür. Müslümanların, kendi cemaatleri ve diğer zımmi cemaatler ile olan siyasi, sosyal ve ekonomik ilişkileri de belirlenmiştir. Gayrimüslimler; zekat, cihat gibi Müslümanlar için dini vecibe olan yükümlülüklerden muaf tutulmuşlardır. Askerlikten muaf olmaları sebebiyle cizye vergisi alınmıştır. Gayrimüslimlerin devlet görevlerinde çalışmalarında herhangi bir negatif ayrımcılık gözetilmemiş ve kendilerine Müslümanlar ile aynı ücret ödenmiştir. Gayrimüslimler kendi inançlarına göre yaşamak, ibadet etmek ve eğitim görmekte hür bırakılmışlardır.[130]

Gayrimüslimler arasında evlenme, boşanma, drahom, çeyiz, mehir, nafaka gibi aile hukuku işlemleri kendi din adamları tarafından yapılmıştır. Zimmilerin evlilikleri ayin-i batılaları gereği gerçekleştirirken bazı durumlarda İslam hukukuna uygun şekilde mehr-i muaccel ve mehr-i müeccel öngörülerek şeriye mahkemesinde yapabildikleri, evlilik içindeki çeşitli problemlere ise İslam hukuğu kapsamında çözüm aramışlardır.[131]

Aile hukukunda olduğu gibi miras hukukunda da problemler kendi cemaatlerinin din adamları tarafından çözümlenmiş, bazı durumlarda şeriye mahkemelerine başvurulmuştur. Miras hususunda belirli kısıtlamalarda getirilmiştir. Müslümanlar ile zimmiler arasında miras engeli bulunmaktadır, birbirlerine mirasçı olamazlar. Zimmet ehli bir kadınla evli olan Müslüman bir erkek, eşine miras bırakamadığı gibi mirasçısı da olamaz. Bu evlilikten doğan çocuklarda annelerine mirasçı olamazlar. Gayrimüslim din adamları ise öldükten sonra malları patrikliğe devredilmesine izin verilmiştir. IV. Mehmet döneminde 1649 tarihli bir ferman ile din adamlarının mallarının 5.000 akçeye kadar olan kısmı patrikliğe bırakılmış, malların geri kalan kısmı müsadere edilmiştir. 1804 tarihli bir kayıtta ölen din adamının malları metropolite aktarılmıştır.[132]

Osmanlı Devleti'nde zimmet ehli olanların eğitim-öğretim konusuna da karışılmamış ve cemaatlere bırakılmıştır. Rumlar'ın en eski eğitim aldıkları yer Fener Rum Mektebi'dir. (Rum Mekteb-i Kebiri) Patrikhanenin Fener'e taşınmasından sonra

---

[130] İbrahim Özcoşar, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Hukuki Durumu ve Millet Sistemi", *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2003, S. 7, s. 127.
[131] Seda Örsten Esirgen, "Aile Hukuku ve Mülkiyet İlişkileri Açısından Klasik Dönem Osmanlı Osmanlı Hukukunda Gayrimüslim Kadın", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* S.65 (3), 2016, s. 902.
[132] İbrahim Özcoşar, *a.g.e.*, s. 132.

bu ismi almıştır. Rum Mekteb-i Kebiri'nde klasik Yunan ve Latin edebiyatı felsefe, ilm-i ilahi, riyaziyat, fiziki ilimler ve tıp dersleri verilmiştir. Bu okullarda eğitim görenler Rum cemaatine ait cismani ve ruhani makam ve müesseselerin başına geçmekte, kendilerine Phanariot (Feneryot) adı verilenler de Saray ve Bâbıâli tercümanı olmakta ya da Ulah ve Eflak-Boğdan voyvodaları sıfatıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda hizmet etmekteydiler. 1844'te Ayatriyada Manastırı yanına yeni yapılan Heybeliada Ruhban Okulu açılmıştır.[133]

Ermeniler, Kumkapı Ermeni Patrikhanesi'nde eğitim faaliyetlerine başlamışlardır. 1719'da İstanbul'da "Mangantz Varjadun" (Çocuk Terbiye Evi) açılmıştır. İstanbul dışında XV. asrın başlangıcında Bitlis çevresinde Amlorti Manastırın da bir mektep açılmıştır. İstanbul'daki müessesede ilahiyat üzerine eğitim verilirken burada ilahiyattan başka felsefe ve mantık eğitimi verilmiştir. 1706 tarihine bir papaz Üsküdar'da Surp Haç kilisesi civarındaki evini okula çevirerek ders vermeye başlamış, 1707 tarihinde bir başka rahip Eçmiyazin'den İstanbul'a geldiğinde ilk defa olarak Ermenice gramer kitabı getirmiş, 1710 tarihinde Sivaslı bir rahip İstanbul'a gelerek Beyoğlu'nda bazı çocukları toplayıp tedrisata başlamış, 1715 tarihinde Ermeni Patriği tarafından Üsküdar'da, Surp Karabet Kilisesi civarında (şimdiki Cemaran Mektebi) bir mektep açılmıştır. Bu mektepte otuz kadar öğrenciye ilahiyat ve felsefe dersleri verilmiş, 1741-1745 tarihlerinde Kumkapı'da Patrik Nalyan himayesinde bir kız mektebi kurulmuş, 1752' de Erivanlı Simon, Balat'taki Ermeni kilisesinin odasını okul haline çevirerek eğitime başlamıştır. İlk resmi Ermeni okulu 1790 tarihinde Eğinli Mıgırdıç Amira Miricanyan tarafından Kumkapı'da açılmıştır.[134]

Yahudiler ise Hahamhanelerin kontrolünde eğitim almışlardır. Sinagogların yanında yer alan Meldar-Talmud Tora adı verilen okullarda 6-12 yaş arası çocuklara dini nitelikli eğitim verilmiştir. 12 yaşından büyük olan çocuklar Yeşiva adı verilen daha ileri düzeydeki kurumlarda eğitim görmüştür. 1854 yılında ilk Musevi Asri Mektebi açılmış, bu mektepte Türkçe, İbranice ve Fransızca eğitim verilmesi üzerine Fransızca'nın öğrenilmesinin Yahudiliğe göre günah sayıldığını söyleyerek çeşitli

[133] Macit Kenanoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Eğitimi Üzerine", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.6, S. 12, 2008, s. 183.
[134] Macit Kenanoğlu, *a.g.e.*, s. 186.

propagandalar yapmışlardır. Yine XIX. yüzyılda Hasköy'de Şule-i Maarif adıyla haham yetiştirmek üzere yeni bir okul açılmıştır.[135]

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ermeniler arasında Katolik ve Protestanlığı benimseyenler olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim cemaatler ve Müslümanlar arasındaki keskin sınırların ayırt edici olması için kıyafet ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Gayrimüslimlerin kıyafetlerinde mavi, mor, siyah, kırmızı ve sarı renklerin kullanıldığı görülmektedir. Müslümanlara has olan beyaz rengi zimmilere yasaktır. Aynı zamanda seyyitlere ve şeriflere atfedilen yeşil sarıkta yasaktır. Gayrimüslimlerin seçemeyeceği renklerin yanı sıra zorunlu oldukları renklerde mevcuttur. Fermanlarda giyilmesi gereken renkler detaylı anlatılmış olsa da asıl önemli nokta şapkaların rengidir. Bu renkler zaman zaman değişiklik göstermiştir. 1580 yılındaki fermana göre Yahudilerin kırmızı, Hristiyanların ise siyah serpuş takmaları zorunlu kılınmıştır. III. Murad döneminde her cemaatin kendine has sarık rengi bulunmaktadır.. Müslümanlar beyaz, Ortodokslar gök mavi, Ermeniler alaca, Yahudiler için sarı renk sarıklar geçerlidir.[136]

Gayrimüslim cemaatlerin kendilerine ait kilise, manastır, havra gibi ibadethaneleri ve kendilerine ait mezarlıkları vardır. Kiliselere ve kiliselere ait vakıf arazilerine devlet karışmamıştır. Papaz ve hahamlara verilen tayin beratlarında bu konu özellikle belirtilmiştir. Dinlerini değiştirmeleri konusunda hiçbir baskıya maruz kalmayan gayrimüslimlerin bu ibadet yerlerine yapılan saldırılar devlet tarafından daima engellenmiş, suçluları cezalandırılmıştır. Bu işlem yapılırken de suçlular Müslim, gayrimüslim diye ayrılmamıştır. Yani kilise ve havralar sürekli olarak devletin güvencesi altında bulunmuştur. Osmanlı Devleti'nde Yılbaşı Yortusu, Hanoka, Pesah gibi dini bayram ve törenler için gayrimüslim cemaatlere çeşitli yardımlar yapılmıştır. Gayrimüslim cemaatler, çeşitli sebeplerle kendi aralarında zaman zaman yardım toplamışlardır. Bu tür yardımların toplanması patrikhaneler ve hahamhanenin kontrolünde yapılmakla birlikte, devletin iznine bağlıdır. 1904 yılında

---

[135] Macit Kenanoğlu, *a.g.e.*, s. 190.

[136] Ömer Faruk Bozkurt, *Osmanlı Toplumunda Gayrimüslimlerin Kıyafet Düzenlemeleri (XVI-XVII. Yüzyıllar),* (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2014, s. 24-58.

Rum Patrikhanesi hükümete haber vermeden iane toplama girişiminde bulunduğu için soruşturma yapılmıştır.[137] Nitekim yeni ibadethane inşa edilebilmesi için de izin alınması gereklidir. XVIII. yüzyılda bu izin ortadan kalkmıştır, XX. yüzyıl başlarında bütün gayrimüslim cemaatler yeni ibadethane, hastane, okul gibi inşalar yapmışlardır. Gayrimüslim cemaatlerin imtiyazları, Tanzimat ve Islahat Fermanlarında da korunmuş; 1876'da Kanun-i Esasi'nin 11. Maddesi'nde, devletin resmi dininin İslam dini olduğu belirtildikten sonra, "Osmanlı Devleti'nde tanınmış bütün dinler" için, kamu düzenine ve adaba aykırı olmamak şartıyla, serbest ibadet hakkı verilmiş, çeşitli dini cemaatlerin, kiliselerin, bahsedilmiş bulunan imtiyazları teyit edilmiştir.[138]

## b) Müslüman Tebaa

Osmanlı Devleti'nde toplum düzeni, hakkaniyet çemberi düşüncesiyle yönetici ve yönetilenler olarak iki sınıfa ayrılmıştır. Yönetici grubu; Saray Halkı, Seyfiye, İlmiye, Kalemiye mensuplarıdır. Saray Halkı, Edirne sarayında daha sonra İstanbul'un fethinin ardından Topkapı Sarayı'nda durmuşlardır, temsilciler ile görüşmeler ve törenler burada yapılmıştır. Seyfiye kelimesi Arapça kılıç anlamına gelen "seyf" kökünden türemiştir. Yönetici görevinde olan askeri zümre bu sınıfta yer almaktadır. En alt tabakada eyaletlerde tımarlı sipahiler, merkezde kapıkulu askerleridir. Sadrazam, vezirler, beylerbeyi, sancak beyleri, kapıkulu zabitleri, tımarlı sipahiler ve denizciler bu teşkilatta yer almaktadır. Kapıkulu askerleri, enderun hizmetlileri, kale muhafızları, subaşıları ulüfelerini nakit olarak almıştır. Tımarlı sipahiler, sancak beyleri, beylerbeyi ve vezirler ise hizmetleri karşılığında dirlik almışlardır. İlmiye sınıfını oluşturanlar ise şeyhülislam, kazasker, kadılar, müftüler, müderrisler, imamlar, müezzinler ve medrese öğrencileri din, adalet ve eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunanlar ve bilginlerdir. Bu sınıf mensupları eğitimin ücretsiz olduğu medreselerde yetişmişlerdir.

---

[137] Ali Güler, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Din-İbadet, Eğitim-Öğretim Hürriyetleri Ve Bu Bakımdan "Kilise Defterleri"nin Kaynak Olarak Önemi (4 Numaralı Kilise Defterleri'nden Örnek Fermanlar)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 9, 1998, s. 159-160.

[138] Yavuz Abadan, "Osmanlı İmparatorluğunda Anayasa Sistemine Geçiş Hareketi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* C. 14, S. 1, 1957, s. 22.

Kalemiye sınıfına mensup olanlar devlet dairelerinde çalışan her seviyedeki idari memurların oluşturduğu üst seviye bürokrat zümredir. Defterdar, nişancı, reisülküttab ve divan katipleri bu sınıfın mensuplarıdır. Müslüman ailelerden seçilen kalemiye üyeleri usta-çırak ilişkisi içerisinde yetişmişlerdir.

Yönetilenler ise reayayı oluşturmuştur. Bu grubun mensupları Tüccarlar, Esnaflar, Köylülerdir. Tüccarlar reayanın önemli mesleki gruplarından biridir. Mal alma, depolama ve üretim için malzeme teminiyle uğraşmışlardır. Gayrimüslimler dışında Müslümanlarda ticaretle uğraşmışlardır. Mahalli üretim ve ticaret esnaflar tarafından yapılmaktadır. Kayıtlara göre XVII. yüzyılda kağıtçı, terzi, kürkçü, kalaycı, kumaşçı, kılıççı, kalkancı, bıçakçı, çadırcı, iğneci gibi iki yüz yirmi beş değişik esnaf grubu bulunmaktadır. Bu esnaflar Ahi Teşkilatlarına bağlıdır. Reayanın büyük kısmı köylerde yaşamaktadır. Köylülerin büyük bir kesimi ise "çifthane sistemi" ile devletin kendilerine tahsis ettiği çiftlikleri işleyen ailelerden oluşmaktadır. Çiftlikleri satamaz, hibe ve vakfedemezler. Babadan oğula geçen bu sistemde işlenilen toprağa karşılık "çift vergisi" ödenirdi.

Osmanlı Devleti'nde yukarıda sözünü ettiğimiz sınıflar arasında geçişlerde herhangi bir engel bulunmamaktadır. Yönetenler sınıfına geçmek için başarı ve liyakat gerekli olmuştur. Enderun Mektebi'nde alınan eğitimden sonra askeri sınıfa girilebilir ve yüksek mevkiilere gelinebilirdi. Medrese eğitimi almış başarılı, liyakat sahibi kimseler kalemiye ve ilmiye sınıflarına yükselebilirdi. Bu sınıfların mensupları arasına girmenin tek koşulu Müslüman olmaktır. Islahat Fermanı'nda bu durum değiştirilmiştir. Osmanlı Devleti'nde Müslüman tebaanın temel yapısını İslam hukuku ve Türk töresi şekillendirmiştir. Nikahlar kadı'nın huzurunda ya da köylerde imamlar tarafından kıyılırdı ve geleneklere göre diğer adetler uygulanırdı.

## C) XIX. Yüzyıl Kronikleri Ekseninde Rum Hüviyetinin Yunan Kimliğine Dönüşmesi

### a) Rum Kimliğinin Oluşumu

"Rum" kelimesi "Romalı, Roma'ya mensup" anlamındaki Romaio isminin Arapça'daki kullanımı olan Rum olarak Anadolu Türkçesine geçmiştir. Roma kelimesinin Batı dillerindeki telaffuzu "Rom" şeklindedir. Bu durum Arapça'da "o" sesi bulunmamasından kaynaklanmıştır. Arapça'da "Rom" kelimesi, "Rum, El-Rum" şeklini almış ve başlangıçta Roma egemenliği altında yaşayanlar için kullanılmış olup, aynı zamanda İslam kaynaklarında Romalılar, Bizanslılar ve İslam topraklarında yaşayan Rumlar için kullanılmıştır. Arap kaynaklarında Rum adı Roma ile ilişkili olduğu gibi Rumlar'ın soyunun Hz. İbrahim'in oğlu İshak'tan geldiğine ve onlara Rûm b. Îsû b. İshak'a nisbetle bu ismin verildiğine dair farklı görüşler vardır. Rûm b. Îsû sarışın olduğu için "Asfar" lakabıyla anıldığından onun soyundan gelen Rumlar da bazı kaynaklarda "Benî Asfar" olarak kaydedilmektedir.[139]

Rum kelimesi, Anadolu coğrafyasında her zaman var olan, yerleşik bir kelimedir.[140] Roma İmparatorluğu'nun doğu ve batı olarak ikiye ayrılmasının ardından Doğu Roma, Bizans olarak adlandırılmış fakat yaşayan halkı için Romalı anlamına gelen Rum kullanılmaya devam etmiştir.

Anadolu Selçuklu Devleti döneminde ise "Rum" deyimi daha yaygın olup bununla doğrudan kastedilen Anadolu coğrafyası olmuştur. Bu deyiş; gerek Selçuklular gerekse Osmanlılar da benimsendiğinden hükümdarlara "Sultan-ı Rum" ünvanı verilmiştir. Müslüman Türklerin Anadolu Eyaleti'ne "Eyalet-i Rum", Yavuz Sultan Selim'in annesi Dulkadirli Beyi'nin kızı Ayşe Sultan'a Hatun anlamında "Banuy-i Rum", Mevleviliğin kurucusu büyük Türk düşünürüne "Mevlana Celaleddin

---

[139] Casim Avcı, "Rum", *D.İ.A.*, C. 35, İstanbul 2008, s. 222; Mütercim Ahmed Asım Efendi, *Asım Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1218-1224/1804-1809 İnceleme Metin*), haz. Ziya Yılmazer, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları, C. I, İstanbul 2015, s. 485.

[140] "Rom kelimesi şarklılaşmanın sonucu olarak Rum kelimesine dönüşmüştür. Anadolu için Rum ülkesi tabirinin kullanılması bu durumun göstergesidir. İstanbul, Roma egemenliği altında bulunduğu dönemlerde halkın Roma Devleti'nin resmi dili olan Latinceyi değil, Grekçeyi kullandığı görülmektedir. İstanbul fethedildiğinde klasik bir "Grek" şehri olup, halkı da "Grekçe" konuşmaktadır." Bkz.: Cemal Mersinli, "Roma-Rum Kelimeleri", *Belleten,* C. 5, S. 17, 1941, s. 160.

Rumi" denilmesi kelimenin Anadolu coğrafyasına bağlı olarak türetilmesi ile ilgili görülmektedir.

Osmanlı Devleti de Amasya, Sivas ve dolaylarını ifade etmek "Vilayet-i Rum"u kullanmıştır. Eski Yunanistan, Roma İmparatorluğu'nun doğu kısmı ile Bizans için kullanılan bir tabir olan Rum, Türkiye'de Yunaniyan denilen eski Helenler yerine yeni Yunanlılara delalet eden bir kelime olmuştur. Rum tabiri bir zamanlar hatta genellikle Türkiye yerine de kullanılmıştır.[141]

Osmanlı Devleti'nin İstanbul'un fethinin ardından da reayasında bulunan Ortodokslar için Rum kelimesi kullanılmaya devam etmiştir. Fakat Rum tabiri Mora ve Teselya'daki reaya için kullanılmamış ve kaynaklarda Yunan olarak kaydedilmiştir.[142]

Yunanlılar dünya genelinde "Grek" olarak ifade edilirken, Osmanlı Devleti'nde ise "Rum" olarak kayıtlarda yer almaktadır. M.Ö. VIII. yüzyılda Ege Denizi ve Doğu Akdeniz bölgesinde İyonyalılar hüküm sürmeye başlamıştır. Bölge adını Küçük Asya'ya orta Yunanistan'dan gelen Yunanca'nın farklı bir lehçesini konuşan Hint-Avrupalı göçmenlerden almıştır.[143] Bölge yüzyıllarca değişik kavimlerin hakimiyeti altına girmiş fakat uzun bir süre Roma İmparatorluğu hakimiyetinde kalmıştır. İslam kaynaklarında bu bölge tebaası için Romalı, Rum kelimesinin kullanımı bu sebeple olmuştur.

Fetihten sonra zorunlu iskan sonucu İstanbul ve çevresinde Rum yoğunluğu artmıştır. Özellikle; Fener, Aya Kapı, Petro, Kumkapı, Cibali, Samatya, Adalar, Galata ve Pera'da yaşamaya başlamışlardır. Anadolu'da ise Bursa, Aydın, Kayseri, Trabzon ve İzmir gibi büyük şehirlerde de Rum nüfusu yoğun olarak yaşamaktadır.[144]

---

[141] Tuğba Eray Biber, *Osmanlı Toplumunda Rumlar, Osmanlı Toplum Yapısı ve Millet Sistemi,* Ed. Nejla Günay, Nobel Yayınları, Ankara 2020, s. 162.
[142] Yavuz Ercan, "Türkiye'de XV. ve XVI. Yüzyıllarda Gayrimüslimlerin Hukuki, İçtimai, ve İktisadi Durumu", *Belleten*, C. 47, S. 188, 1983, s. 1131.
[143] Veli Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Türk Tarih Kurumu, C.I, Ankara 2001, s. 81.
[144] Tuğba Eray Biber, *a.g.m.*, s. 163.

## b) Osmanlı Yönetici Elitinde Rum Tahayyülü

Osmanlı Devleti'nin Avrupa diplomasi sistemini tanıma/uyum sağlama yönünde hızlı adımlar atmak durumunda olduğu XVIII. yüzyıl, Osmanlı yönetim sisteminin içerisine Fenerli Rum ailelerin başka bir ifadeyle Feneryotların[145] girmesini sağlamıştır. Söz konusu aileler kısa bir sürede diplomaside rüştlerini ispatlamışlar ve devletin dış politikasında önemli rol oynayan etkin simalar hâline gelmişlerdir. Fenerli Rum aileler/hanedanlar olarak isimlendirilen ve aslında her biri Arnavut, Romen ya da Ermeni gibi farklı bir etnik kökenden gelen bu aileler,[146] Osmanlı yönetici elitlerinin arasına girmenin en azından görünüşte temel şartı olan müslüman kimliği taşıma zorunluluğunu da yıkıyorlardı. Yönetici elit olabilmek için Rum/Ortodoks üst kimliğini taşımaları ise temel şarttı. İktidar sahibi olabilmek için ise çağdaşları olan ayanlarla aynı usulü takip ediyorlar, Osmanlı Devleti'nde yükselmenin altın anahtarları olan unvan, hane ve patronaj sistemlerini ustalıkla kullanıyorlardı. Yönetim hiyerarşisinde gelebilecekleri en üst nokta Divan-ı Hümayun-Donanma-yı Hümayun Tercümalıkları ile iki tuğlu vezir statüsünde[147] olan Eflak-Boğdan voyvodalıklarıydı.

Feneryotlar, Donanma Tercümanlığından, Divan-ı Hümayun Tercümanlığı'na oradan Eflak-Boğdan Voyvodalığına tayin edilirlerdi. Donanma Tercümanlarının tayin ve görevden alınmalarında resmi prosedüre göre Kaptan-ı Derya etkiliydi fakat atamaların alt kısmında Feneryotların intisap ve hizip ilişkileri çok daha etkin konumdaydı. Donanma Tercümanlığı ve Divan-ı Hümayun

[145]Osmanlı yönetici elitleri arasına giren Rum aileler İstanbul'da ikamet ettikleri Fener semtine nispeten Feneryot olarak adlandırılmışlardır. Feneryotlar içerisinde İstanbul'un fethinin ardından Sakız, Girit ve Pontus bölgesinden ayrılarak İstanbul'a gelerek Fener semtine yerleşmiş olanlar da vardır. Çoğunluk olarak Rum olsalarda içlerinde ortodoksluğun da etkisiyle Rumlaşmış olan İtalyan, Rumen ve Arnavut ailelerde bulunmaktadır. Bkz.: Arzu Erman, "Fenerli Aristokrasisinde Proto-Milliyetçi Bir Örnek; Aleksandros İpsilantis ve Filiki Eteria", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. VIII., S. I, 2021, s. 29.

[146] Christine M. Philliou, *Biography of an Empire Governing Ottomans in an Age of Revolution*, London 2011, s. 7.

[147] Tek üç tuğ statüsüne sahip voyvoda Gheorghe Duca olup üçüncü voyvodalığı esnasında (1678-1683) üç tuğ takmıştı; çünkü kendisi hem Boğdan voyvodası hem de Ukrayna'nın hatmanı konumundaydı. Bkz.: Mıhai Maxım, "Voyvoda", *D.İ.A*., C. 43, İstanbul 2013, s. 128.

Tercümanlığı, Eflak Voyvodalığına ulaşmanın ilk adımını oluşturduğundan Fenerli Beyler bu makamı ele geçirmek için rüşvet dahi verirlerdi.

Osmanlı Devleti'nin dış politikasının belirlenmesinde büyük bir etmen olan tercümanların sadık ve güvenilir olmaları beklenilmiştir. Fakat sadakatlerinden kesin olarak emin olunamamıştır.

Feneryotların, Osmanlı Devlet sistemine girişlerinde ilk basamakları olan "tercümanlık" müessesi Osmanlı Devleti'nde bir ihtiyaçtan dolayı ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin klasik dönemde takip ettiği ad-hoc-geçici ve reel olarak adlandırabileceğimiz diplomasinin en önemli bileşenlerden olan tercümanlar ilk zamanlarda Bulgar ve Macarlardan tayin edilmiştir. XVII. yüzyılın ortalarına doğru gelindiğinde ise Rumlardan yararlanılmaya başlanılmıştır. Baş Tercümanların maiyetinde "dil oğlanı" adı verilen, lisan bilen sekiz genç görevli ve on iki hizmetkar bulunuyordu. Bunlar da Rum olup cizyeden muaf tutulmuşlardı. Aynı zamanda tercümanlara diğer gayrimüslim halka tanınmayan sakal bırakmak, ata binmek, kürk giymek ve ailelerinin yaşamlarına karışılmaması gibi ayrıcalıklar da tanınmıştı. Elçi görüşmelerinde sadrazamın yanında bulunurlar, dışarıdan gelen evrakı tercüme eder ve elçilerle yaptıkları konuşmaları birer takrir halinde sadrazama sunarlardı.[148] Tercüman seçimleri İtalyanca, Fransızca gibi Avrupa dillerine hakim olan aynı zamanda Türkçe, Arapça, Farsça gibi doğu dillerini de çok iyi bilen Argyropoulos, Aristarchi, Callimachi, Cantacuzino, Caradjas, Ghikas, Manos, Mavrocordatos, Mavrogenes, Mourousis, Musurus, Racovitza, Rosettis, Soutzos, Ipsilantis, Vacarescu ve Vlastos Fenerli ailelerden yapılıyordu.[149]

Osmanlı Devleti'nde Rumların baştercümanlık görevine getirilmeleri Padova'da tıp eğitimi almış Sakızlı bir Rum olan Panayoti Nicoussios'in baştercüman atanması ile olmuştur. Panayoti Nicoussios'in Osmanlı hizmetine ne zaman girdiği tam olarak bilinmemekle birlikte 1669 Kandiye Mütakeresi'ne kadar Avusturya tercümanlığı yaptığı kesin olarak bilinmektedir. Köprülü Mehmet Paşa döneminde 1657 yılında Divan-ı Hümayun Tercümanı bulunan Zülfikar Efendi, İsveç Kralı'nın Latince mektubunu tercüme edemediğinden, bu sırada Avusturya Sefareti Tercümanı

[148] Mahmut H. Şakiroğlu, "Tercüman", *D.İ.A*., İstanbul 2011, s. 491.
[149] Cafer Çiftçi, "Bâb-ı Âlî'nin Avrupa'ya Çevrilmiş İki Gözü: Eflak ve Boğdan'da Fenerli Voyvodalar (1711-1821)", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, C. 7, S. 26, 2010, s. 31.

olan Panayoti'ye tercüme ettirilmesi ve 1658'de Divan-ı Hümayun tercümanlarıyla tanışan Claes Ralamb'in bu görevle ilgili olarak adını zikrettiği tek tercümanın Panayoti olması bu yıllarda Osmanlı Devleti hizmetinde olduğunun göstergesidir.[150] Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın sadrazam olarak atanmasının ardından 1669 yılında baştercüman olarak atanmış ve ölümüne kadar bu görevde kalmıştır.[151] Feneryotların, Osmanlı Devleti'nde resmi bir kimliğe kavuşması ise Aleksandr Mavrokordato ile olmuştur. 1671 yılında baştercüman Panayoti'nin yardımcısı olmuş ve ölümü ile birlikte 1673 yılında baştercüman olmuştur.[152] Avrupa'nın en iyi aktörlerinden biri olarak nitelendirilen Mavrokordato, İtalyanca ve Latince gibi Avrupa dillerinin yanı sıra Arapça, Türkçe, Farsça da biliyordu. Dil ve hekimlik bilgisi dışında Hıristiyan dünyasının ve Avrupa saray uygulamalarına da vakıftı. 1673'ten itibaren Bâbıâli'de 25 yıl tercümanlık yapan Aleksander Mavrokordato Osmanlı diplomasisinin önemli bir üyesi olmuştur. Hekimlik bilgisi Aleksander'in Osmanlı hiyerarşisi içinde yükselmesini sağlamıştır.

Donanma-yı Hümayun ve Divan-ı Hümayun tercümanlıklarının ardından Rumların Osmanlı Devleti'nde gelebilecekleri en üst mertebe iki tuğlu vezir statüsünde olan Memleketeyn voyvodalıklarıydı.[153]

Voyvoda atamaları 1710-1711 Prut Savaşı'na kadar yerel boyarlardan seçilmeye devam etmiştir. Prut Savaşı'nda Boğdan voyvodası Dimitrie Kantemir casusluk faaliyeti yapmış ve Ruslar ile anlaşarak Yaş'a kadar ilerledi.[154] Bu ihaneti sonucu voyvoda atamaları yerel beylerden alınarak tercümanlık ile güven ve istikrar kazanmış olan Fenerlilere verilmiştir. Aleksandros Mavrokardoto'nun oğlu Nikola Mavrokardoto 1711 yılında Boğdan voyvodalığına atandı. 30 Aralık 1715 tarihinde

---

[150] Panayoti Nicoussios'in birçok kaynakta 1657 yılında baştercüman atanması ile ilgili oluşan yanlış kanının sebebi bu olmalıdır. (David Thomas-John Chesworth, "Panagiōtēs Nikousios", Christian-Muslim Relations A Bibliographical History Volume 10. Ottoman and Safavid Empires (1600-1700), Boston 2017, s. 422.) Fakat Panayoti Nicoussios'in intisap ettiği Köprülü Fazıl Ahmet Paşa 1661 yılında sadrazam olarak atandığından 1657 tarihinde baştercüman olarak atanmış olması mümkün değildir.

[151] Sezai Balcı, *Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası*, (Ankara Üniveristesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2006, s. 59.

[152] Vesna Mıovıc, "Alexander Mavrocordatos Exaporıte, Grand Dragoman And Secret Advıser To The Porte: Dubrovnık's Perspectıve", *Dubrovnik Annals,* C. 27, 2013, s. 124.

[153] Mütercim Ahmed Asım Efendi, *Asım Efendi Tarihi,* haz. Ziya Yılmazer, C. II, İstanbul 2015, s. 747.

[154] Kemal Beydilli, "Prut Antlaşması", *D.İ.A*., C. 34, İstanbul 2007, s. 359.

Eflak voyvodası Stefan Kantakuzen azledilerek yerine İskerletoğlu Nikolaki atanmıştır.[155] Rusya ve Avusturya tehdidine karşı yürütülen bu strateji Feneryotların güç kazanmasını sağlamıştır. Tercümanlar ve voyvodalar göreve getirildiklerinde hilat giydirilmiştir. Voyvodalıkların Fenerli Rumlara tahsis edilmesi kendi aralarında güç mücadelelerine sebep olmuş, bu çekişmeler hami-mahmi ilişkilerini de etkilemiştir. Voyvodalar üç yıllık atamalar ile göreve tayin edilmiş fakat çekişmeler neticesinde bu süre boyunca görevine devam edebilen nadir voyvodalar çıkmış ve süre bitiminde İstanbul'a geri dönmüşlerdir.

Voyvodaların görevleri arasında zamanında vergilerini ödemek, seferlere katılmak, Memleketeyn içerisinde idari düzenlemeleri uygulamak, boyarları kontrol altında tutmak da yer almaktadır. 1819 yılında Hanedan-ı Erba'a Kanunnamesi çıkarılmış[156] ve voyvodalar İpsilanti, Callimachi, Soutso ve Maurozi ailelerinden atanmaya başlanmıştır.[157] Her ne kadar devrin kroniği olan Şanizâde Efendi de bu kanunun Feneryotlar arasında yaşanan entrikaların önüne geçebilmek adına çıkartıldığı kaydedilse de voyvoda atamaları üzerinde büyük bir gücü olan Hâlet Efendi'nin kendi çıkarı nedeniyle bu düzenlemeyi yaptığı iddiaları da mevcuttur. Bu ailelerin her biri dış devletler tarafından himaye altına alınmıştır. Feneryotların voyvoda olarak atanması 1821 yılına kadar devam etmiştir.

Feneryotların tercümanlık ve voyvodalıklar sayesinde Osmanlı Devleti'nde elde ettikleri statü Avrupa ile yakın ve derinden bir ilişki içerisine girmelerini sağlamıştır. Ancak bu ilişkilerin pekiştirilmesinde Osmanlı deniz ticaretini elinde tutan zengin Rumların rolleri de göz ardı edilmemelidir. [158] Ekonomik ve siyasi olduğu kadar aynı zamanda sosyolojik ve politik bir devrim olan 1789 Fransız İhtilali'nin ardında ortaya çıkan Romantizm, Pozitivizm ve Milliyetçilik gibi akımlar Osmanlı Devleti içerisinde Rumları etkilemesinde bu ilişki ağlarının önemli bir etkisi olmuştur.

---

[155] Cafer Çiftçi, *a.g.e.,* s. 35.
[156] Şanizâde Mehmet Ataullah Efendi, s. 1060.
[157] Süheyla Yenidünya Gürgen, *a.g.e.,* 309.
[158] Rumlar, Osmanlı Devleti'nde deniz ticaretini ellerinde bulundururlar. XVI. yüzyılda Rum denizciler İtalyan Yarımadası'ndan İstanbul'a ve karadeniz'in kuzey kıyılarına uzanan bir ticaret faaliyetindedirler. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Yedi Yıl Savaşları'nın Akdeniz'e taşmasıyla İngiliz ve Fransızların elinde olan Akdeniz ticaretinin önemli bir kısmını Rumlar devralmıştır. Rumlar ticarete hakim olduğu kadar denize de hakimdir. Özellikle Galata'da bulunan Rum denizciler, kentin 1453'ten sonra tekrar ticaret kenti olmasını sağlamışlardır. Bkz.: Molly Greene, *Osmanlı Devleti ve Rumlar 1453-1768*, çev. Zeynep Rona, Kitap Yayınevi, İstanbul 2018, s. 109.

Avrupa'da bulunan Rum elitleri ihtilalin getirdiği prensipler ile romantik akımı kullanarak Philhellenliği hayata geçirmişler ve cemiyetlerinin kurulmasını sağlamışlardır.[159] Philhellenismden etkilenen Avrupalı düşünürler Yunan halkına olan millet borçlarını ödeme vaktinin geldiği düşüncesi içerisine girmişlerdir.[160] Bu cemiyetlerin en meşhuru 1814 yılında Odessa'da kurulan Filiki Eterya Cemiyeti'dir.

Filiki Eterya Cemiyeti'nin öncülüğünde 1821 yılında başlayan Rum isyanı Feneryotların Osmanlı Devleti'ndeki mansıplarını kaybetmelerine neden olmuştur. Tercüman olarak müslümanlar tayin edilmesi için çalışmalara başlanmıştır. Yapılan meşveret meclisinde dönemin vakanüvisi Şanizâde Mehmet Ataullah Efendi gündeme gelmiş fakat ulema sınıfına mensup olduğundan bu karardan vazgeçilmiştir.[161] Mühendishane hocası Bulgarizade Yahya Naci Efendi baştercüman olarak atanmış ve divan katiplerinden iki kişi maiyetine verilerek 23 Nisan 1821 tarihinde Tercüme Odası kurulmuştur. Bu oluşum henüz olgunlaşmadığından baş tercümanlığa geçici olarak Rum İstavraki Aristarchi getirilmiştir. Bir süre devam ettikten sonra tekrar vekaleten Yahya Efendi baş tercümanlığa getirilmiştir. Yahya Efendi'nin vekâleten yürüttüğü göreve onun ölümünden sonra Başhoca İshak Efendi asaleten tayin edilmiştir. 1828-1829 yılında yaşanan olaylardan sonra İshak Efendi yerine damadı divan ve tercüme kalemlerinden yetişen Halil Esrar Efendi atanmıştır. Bu süreçte Tercüme Odası olgunlaşmış ve dünyada gelişen olayların ardından artık Avrupa'da elçiliklerin açılması zorunlu hale gelmiştir.[162]

---

[159]Süheyla Yenidünya, "Avrupalı Müelliflerin Kaleminden 1821 Rum İsyanı'nın İstanbul'daki Toplumsal Yapı Üzerindeki Etkileri", *Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu-V*, Mayıs 2017, s. 318.

[160] XIX. yüzyıl'da Avrupa'da genç aristokratlar antik Yunan topraklarını ziyaret ederek kitaplar kaleme almışlar, romantik akımın etkisiyle yazılan bu eserler Yunanlara sempati duyulmasını sağlamıştır. Bkz.: Ünsal Başak, "Yunanca Kaynaklara Göre Filhelen Taburu ve Peta Muharebesi", *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, Mart 2023, 11(34), s. 122.

[161] Ulema sınıfına mensup olan olan birinin kalemiye sınıfına geçişine hoş bakılmıyordu. Bkz.: Musa Kılıç, *Osmanlı Hariciyesinde Gayrimüslimler (1836-1876)*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi), Ankara 2009, s. 10.

[162] Sezai Balcı, *Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2006, s. 93.

# III. BÖLÜM

# XIX. YÜZYIL KRONİKLERİNDE RUM İMAJI

## A) Vasıf Efendi Tarihi

I. Abdülhamid döneminde 1774-1789 tarihleri arasında bir kere, III. Selim zamanında 1789-1807 tarihleri arasında üç olmak üzere dört defa vakanüvis tayin edilmiş olan Vasıf Efendi, on beş yılı aşkın bu görevde bulunmuştur. Vakanüvislik görevi süresince Osmanlı Devleti'nin 1752 yılından 1805 yılına kadar yaklaşık 53 yıllık tarihini yazmıştır. Vasıf Efendi, eserini Rum isyanından önce kaleme aldığından bu çalışmada incelenen diğer kronikler arasında öne çıkmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde birçok manada kullanılan Rum kelimesi Vasıf Efendi'nin eserinde de coğrafi bölge[163], unvan[164], etnik unsur[165], coğrafyaya dayalı olarak lakap ve Bizans (Mülük-i Rum)[166] şekillerinde karşımıza çıkmaktadır.

Vasıf Efendi'nin eserinde Rumlara dair verdiği ilk bilgiler Millet sistemi içerisinde "ayinleri üzere" Fener Rum Kilisesi'ne bağlı olan Sırp isyanına dair kalem oynattığı sayfalardır. Rumlar burada Fener Rum Patrikhanesi'ne tabi olmalarıyla yani "dini kimlikleri" ile ve Osmanlı Devleti'ne yardımcı olarak zikredilmiştir. Eserde Rum Patriği Sırp ayaklanmasının baş göstermesi üzerine Bâbıâli tarafından gönderilen bazı evrakların Sırplara ulaştırılmasını sağlamıştır.

Vasıf Efendi'nin eserinde tevcihat kayıtları Divan Tercümanı olan Yorgaki'nin azli ile başlamaktadır. Yorgaki görevlerinin dışında işler ile meşgul olduğundan görevlerini aksatmış, kardeşi Eflak voyvodasının ise devlete karşı hainlik içinde olduğu aşikar olduğundan ikisi de görevlerinden azl edilmiştir. Boşalan mevkilere İpsilanti ailesinden Aleksandra ve oğlu Konstantin atanmıştır.[167] Vasıf

---

[163] Ahmed Vasıf Efendi, *Mehâsinü'l-Asar ve Haka'iku'l-Ahbar 1166-1188,* vr. 10B-11A.
[164] Ahmed Vasıf Efendi, *a.g.e.*, vr. 135A.
[165] Ahmed Vasıf Efendi, *a.g.e.*, vr. 30A.
[166] Ahmed Vasıf Efendi, *a.g.e.*, vr. 84B.
[167] *...ve Dîvân Tercemânı olan Yorgaki, me'mûriyyetinden hâric umûr ile ihtilât ve bazı mahallerde istinâd ü irtibât ile evliyây-ı devleti her hâlde iğzâb ü ishât etmiş olduğuna binâ'en, ol dahi azl ile misâl-i sıfr-ı zâyid iskāt olunup, birâderi Eflâk Voyvodası'nın rızây-ı devlete muvâfık her ne kadar hıdmeti meşhûd ise anın dahi tarden li'l-bâb azli îcâb edüp, İpsilanti Aleksandra Eflâk Voyvodalığı'na ve oğlu Kostantin Dîvân Tercemânlığı'na intihâb olundu*. Ahmed Vasıf Efendi, "*Ahmed Vâsıf Efendi ve Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakāyıku'l-Ahbâr'ı 1166-1188/1752-1774 (İnceleme ve Metin)*, haz. Nevzat

Efendi'nin Yorgaki ve kardeşine dair verdiği bilgiler ise Osmanlı Devleti'nin tercümanların sadakatinden ve güvenirliğinden duyduğu şüphenin haklılığını ortaya koymaktadır.

Vasıf Tarihi'nde Rumlara dair rastladığımız bir diğer bilgi yine 5 Aralık 1797 tarihinde Divan Tercümanı olarak atanan Konstantin Hançerlioğlu'nun azline aittir.[168] Kısa bir süre içerisinde tercümanlık görevinden terfi ederek Eflak Voyvodalığına getirilmiştir.[169] Fakat Konstantin Hançerlioğlu, Eflak voyvodalığında ihanet içerisinde bulunmuş bu sebeple idam edilmiştir. Hançerlioğlu'nun idamının ardından sonra Aleksandra voyvoda tayin edilmiştir. Vasıf Efendi'nin kaleme aldığı atamalar ve aziller yukarıda zikrettiğimiz gibi memleketeyn voyvodalıklarının Divan-ı Hümayun tercümanlıklarından atandığı bilgisinin güzel bir örneğini gösterir.

Vasıf Efendi eserinde Rumlar ile ilgili olarak genel bir yargılama yapmamış, bireysel hataları milletlerine atfetmemiştir. Boğdan voyvodası Sarı Beyzâde, Vasıf Efendi'nin notuyla "kalın kafalılık ve ahmaklık" etmesi sebebiyle azledilmiş yerine Divan Tercümanı İpsilanti'nin oğlu Boğdan Voyvodası olarak atanmıştır.[170] Vasıf Efendi'de adı zikredilmemiş olmasına karşın 1799'da Boğdan voyvodası Konstantinos İpsilanti'dir. Konstantin İpsilanti'nin görevden azli ile yerine Divan Tercümanı olan Aleko, Boğdan voyvodası olarak atanmış Divan Tercümanlığına ise Kallimakioğlu İskerlet Bey atanmıştır. Vasıf Efendi, Eflak ve Boğdan atamaları ile ilgili sıralı bilgiler vermiştir fakat görevden alınan voyvodaların azl nedenleri hakkında detaylı bilgi aktarmamıştır.[171]

---

Sağlam, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2014, s. 209.

[168] Ahmed Vasıf Efendi, *a.g.e.*, s. 275.

[169] "*umûr-ı mülkiyyeye muzırr harekâta mütecâsir olduğundan gayri, celb-i mâl-i re'âyâ zımnında tertîb-i dâm ü fırîb ve Eflâk memleketini bu cihetlerle tahrîb eylediği teftîş ü tenkīb olunup, Voyvodalık'dan fi'l-hâl 'azl ve hılâl-i râhda katl olunup…* Bkz.: *a.g.e.*, s. 305.

[170]Ahmed Vasıf Efendi, *Mehâsinü'l-Asar ve Haka'iku'l-Ahbar 1166-1188,* vr. 8A. 1760 yılında İstanbul'da doğan Konstantinos İpsilantis Almanya'da iyi bir eğitim almıştır. Babasının Boğdan beyi olmasının ardından 1796 senesinde drogoman olmuş, 1799'da da Boğdan'a görevlendirilmiştir. İpsilantis ailesi, Osmanlı yönetiminde üst düzey görevler yapan ve devlete yararlılıkları olan önemli Fenerli ailelerden biridir ancak aile, Aleksandros İpsilantis'in Rum İsyanı'ndaki rolü sebebiyle Osmanlı yönetimi tarafından hain ilan edilmiş ve sonraki süreçte tüm Fenerliler devlet kademelerindeki görevlerinden uzaklaştırılmıştır. Bkz.: Arzu Erman, *a.g.e.*, s.33.

[171] Konstantin İpsilanti'nin ardından Divan tercümanı Aleko Bey, Boğdan voyvodası olarak atanmıştır. Ahmed Vasıf Efendi, *a.g.e.*, vr. 146B-147A. 20 Eylül 1796 tarihinde Eflak voyvodası olarak Aleksandr İpsilanti atanmıştır. Aleksandr İpsilanti Pazvandoğlu'na karşı Eflak'ı korumuş fakat zamansız hastalığı nedeniyle idareyi sağlayamayacağından azledilmiştir. Ahmed Vasıf Efendi, *a.g.e.*, V. 178A. Bunun

## B) Asım Efendi Tarihi

Mütercim Asım Efendi'nin eserinde Vasıf Efendi'de olduğu gibi birçok yerde ve çeşitli anlamlarda "Rum" kelimesine rastlamak mümkündür. Bunlara birkaç örnek verilecek olursa; Coğrafi bölge olarak "Rum" kelimesi iklim-i Rum, memleket-i Rum şeklinde ve Amasya-Sivas civarı için "Rumiyye-i suğra" ifadesi olarak kullanılmıştır.[172] Aynı şekilde 1530 yılından itibaren Trakya bölgesi, Makedonya, Bosna-Hersek, Arnavutluk, Kosova Cumhuriyeti, Karadağ ve Bulgaristan'ın tamamı, Romanya, Moldova ve Ukrayna'nın Karadeniz sahili, Yunanistan anakarası, Rodos, İstanköy ve Midilli adaları, Hırvatistan'ın Dalmaçya kıyıları ve Sırbistan'ın Tuna ve Sava nehirlerinin güneyinde kalan bölge için kullanılan Rumeli–Rumili ifadeleri Asım Efendi'nin eserinde birçok yerde görülmektedir.[173] Aynı zamanda Asım Efendi'nin eserinde Rum kelimesi "*Rûm bin 'Ays bin İshak"* örneğinde olduğu gibi lakap olarak da kullanılmıştır.[174]

Vasıf Tarihi'nde görüldüğü üzere Asım Tarihi'nde de Sırp isyanı öncesi ve isyanın yaşandığı döneme ait verilen bilgilerde Rumlardan bahsedildiği görülmektedir. Rumlar burada Fener Rum Patrikhanesi vasıtasıyla yani dini kimlikleriyle ve Osmanlı Devleti'nin Sırp reayayı isyan öncesinde sakinleştirmek adına aldığı önlemlerde

---

üzerine 31 Ağustos 1802'de Boğdan voyvodası Konstantin İpsilanti Eflak voyvodalığına atanmıştır. Ahmed Vasıf Efendi, *a.g.e.,* V. 10A.

[172] Ali Açıkel, "Rum Eyaleti", *D.İ.A*, C. 35, İstanbul 2008, s. 225. "*...Vaktâ ki yâverî-i hazret-i Hayru'n-nâsırîn ile hıtta-i hatîre-i Mısır'dan def'-i düşmen-i dîn olunup, sene-i âtiyede cânib-i Rûm'a 'avd ü iyâb ve Milket-i Şâm'ı mevkib-i ihtişâmla nümûne-i sipihr-i ve'l-ikbâb eyledikde…"* Bkz.: Mütercim Ahmed Asım Efendi, *Asım Efendi Tarihi,* haz. Ziya Yılmazer, C. I, İstanbul 2015, s. 127.

[173] Ahmet Özkılınç- Ali Coskun vd., *Osmanlı Yer Adları: I Rumeli Eyaleti (1514-1550),* T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı, Ankara 2013, s. 2.*"…Rumeli Beylerbeyiliği Pâyesi olan es-Seyyid Kalender Paşa'ya Cerde Başbuğluğu ile Trablus-Şâm Eyâleti ve Nâblusî Vezîr İbrâhîm Paşa-zâde sâbık Haleb Vâlîsi Vezîr Mehmed Hamûd Paşa'ya…"* Bkz.: Mütercim Ahmed Asım Efendi, s. 168. *"…yine hâcegândan Sa'dullah Bey'e Rumeli Defterdârlığı ve Sadr-ı sâbık sa'âdetlü Yûsuf Paşa hazretlerinin Kapucular Kethudâsı olan Memiş Efendi'ye…" a.g.e.,* s.170.

[174] *"…Hafî olmaya ki Rûm bin 'Ays bin İshak 'aleyhi's-selâm evlâdından Fıranko nâm kimse.."* Asım Efendi Fransa tarihine kısa da olsa değinerek bu milletin kökenleri hakkında bilgi veren Asım Efendi, Rum bin Ays bin İshak aleyhisselam evladından Franko isimli bir kimsenin Avrupa memleketini seçip evlat ve yakınlarıyla o diyara yerleştiğini, halen Frenk taifesinin ona müntesip olduğunu ve onun neslinden kollara ayrılıp çoğalmış olduğunu belirtmektedir. Mütercim Ahmed Asım Efendi, *a.g.e.,* s. 155.

devlete yardımcı rolü oynamaktadır. Bâbıâli, Sırplara nasihat etmek için Rum Patriki'nden yararlanmıştır.[175]

Belgrad yamaklarıyla Sırplar arasındaki mücadelede Sırpların konuyu Nemçe elçisine bildirmesi üzerine dış müdahaleyi engellemek isteyen ve bir ölçüde de Sırpları haklı gören Bâbıâli, Bosna valisini iki bin kadar askeriyle yamakları tenkil için gönderdiği haberini de yine Fener Rum Patriği aracılığıyla Sırplara ulaştırılmıştır.

Asım Efendi'nin bir başka etnik grupla ilgili olarak değil de Rumları özne olarak anlattığı satırlarda onlar hakkında ağır ve iğneleyici hatta hakaretvari ifadeleri vardır. Asım Efendi'nin eserinde bu minvaldeki ilk bilgiler Dimitraşko Mavrozi'nin Ruslarla işbirliği yapmasına dairdir. Asım Efendi olayı anlatmadan önce "dile getirmeye lüzuma gerek yoktur fakat Devlet-i Aliyye'nin bir büyük belası dahi kendi raiyeti ve ehl-i zimmeti olan karaktersiz ve iğrenç davranışları olan Rum taifesidir" sözleriyle başlamıştır. Asım Efendi burada klasik Osmanlı tarih yazıcısı refleksi göstermiş, aslında hakkında kalem oynatılmayacak kadar değersiz olan Rumları "kötülüklerinin bilinmesi" için anlatısına bir görgü şahidi olarak dahil ettiğini kaydetmiştir. Asım Efendi'nin bu anlatısında Rumlar "öteki"dir. Ancak buradaki ötekileştirme tebaa-devlet ilişkisi içerisinde değil Müslüman-Hristiyan çatışması çerçevesinde ele almış bunu delillendirmek için ise "*el-Küfrü milletün vâhidetün"*[176] hadisine başvurmuştur. Asım Rumlar hakkındaki bu iddialarının sadece kendi fikri değil genelin kabulü olduğunu ise "*erbâb-ı şu'ûra müstağnî-i külfe-i iş'ârdır*" sözleriyle ifade etmiştir.[177]

Asım Efendi, Eflak Voyvodası Konstantin İpsilanti hakkında kaleme aldığı satırlarında da aynı iddialarını devam ettirmek ile birlikte bu sefer sadece dini değil etnik olarak da Rumları ötekileştirmiştir. Rumların "kötülükleri, ihanetleri yaratılışları

---

[175] *"Kal'a-i mezbûr yamakları gûnâ-gûn tekâlîf-i şâkka ile Sırb re'âyâsını tazyîk ve dil-gîr ve çend nefer koca-başılarını darb ü katl ve tedmîr ile bilâhare tâ'ife-i mersûmeyi…re'âyây-ı mersûmeye (*Sırplara) *Rûm Batrikı tarafından âyînleri üzere nush u pendi hâvî ve 'avâkıb-ı umûrdan neş'et eyleyecek envâ'-ı siyâset ve 'uk bet ū i muhtevî kağıd îsâl olundu."* Mütercim Ahmed Asım Efendi, *a.g.e.*, s. 59-60.

[176] Ebu Davud, Feraiz 11, (2914); İbnu Mace, Ruhun 21, (2485).

[177] *"...Mulahhası budur ki, işbu Devlet-i 'aliyye-i 'Osmâniyye dâmet mahfûfeten bi'l-himâyeti'r-Rabbâniyye 'nin bir büyük beliyyesi dahi kendü ra'iyyeti ve ehl-i zimmeti olan cibilletleri nâ-hemvâr ve kirdârları murdâr Rûm-i bed-erevum tâ'ifesidir; el-Küfrü milletün vâhidetün cihet-i câmi'ası üzere elbette lâzime-i mâhiyyet-i habâset-şi'ârları olan kâfirliği icrâ bâbında nâ-çâr ve cânib-i İslâm'a 'adâvetleri hükmünü infâz ve imzâ husûsunda meslûbü'l-ihtiyâr oldukları, erbâb-ı şu'ûra müstağnî-i külfe-i iş'ârdır."* Mütercim Ahmed Asım Efendi, *a.g.e.*, s. 325.

gereğidir" diyen Asım, bu iddiasını delillendirmek için ise *"Rûmî ki dedin, kazıyyemiz ma'lûm"* ifadesini kullanmıştır. Oysa ki Rumların Devletin sağladığı olanaklar sayesinde büyük bir refah içerisinde yaşadıklarını hatta hüküm sürdüklerini (hükümran) ifade eden Asım, bütün bunlara rağmen Rumların yaratılışları gereği ihanetten geri durmadıklarını belirtir. Nazım olarak eklediği beyitlerde bu vurgusunu güçlendirme içindir.[178]

Asım Efendi Tarihi'nde Sırp isyanının başlangıcında Fener Rum Patriki nezdinde Osmanlı Devleti'nin yanında gösterilen Rumların isyanın ilerleyen aşamalarında taraf değiştirdiklerine dair bilgiler mevcuttur. Bu sefer Rumları temsil eden ise Konstantin İpsilanti'dir. İpsilanti bir taraftan gizlice Sırpları isyan için tahrik ederken bir taraftan da Ruslarla işbirliği yapmakla itham edilmiştir. Boğdan voyvodası olan Aleksandre Mavrozi ise Fransa taraftarlığıyla itham edilmiş ve bu isnatlarla azl edilmişlerdir. Azillerinin ardından boşalan Divan Tercümanlığı'na Bâbıâli'ye bağlı olduğu bilinen Hançerlizâde Aleko Bey düşünülmüş ve Asım Efendi'nin tabiriyle "değişim rüzgarının mükafatıyla" Divan Tercümanı olarak atanmıştır. Az bir zaman sonra azledilen voyvodalar görevlerine iade edilmiştir.[179] Eserin ilerleyen

---

[178] *Har-ı 'Îsâ eğer be-Mekke reved*
*Çün be-yâyed hemân har bâşed*
*Seg be-deryâ-yı heft-gâne be-şûy*
*Çü şeved ter pelîd -ter bâşed*
*Hîc saykal nigû ne-gerdâned*
*Âhenî râ ki bed-güher bâşed*
*[Hz. İsa'nın eşeğini Mekke'ye de götürsen*
*Yine aynı eşek olarak geri döner.*
*Köpeği yedi denizin suyuyla yıkasan, ıslandıkça daha pis olur.*
*Eğer bir şeyin aslı, cevheri kabiliyetli olursa, terbiyenin tesiri olur.*
*Cevheri kötü bir demiri hiçbir cilâ iyi yapamaz.]"* A.g.e., s. 385-386

[179] *Sırp re'âyâsını zîr-i perde-i hafâdan tahrîk ü ifsâd ve bir tarafdan mütehassısı olduğu Rusyalu hıdmetinde bî-mehâbâ ifrâğ-ı havsala-i cidd ü ictihâd eylemekle, yevm-i nasbından berü resîde-i hadd-i vücûb olan 'azli husûsu, zihn-i Pâdişâh-ı kerâmet-intimâya ilhâm-kerde-i 'âlem-i bâlâ ve Boğdan Voyvodası olup, öteden berü Françelü mütemahhısı olan 'Aleksandır Morozi dahi ba'zı behâne, belki 'işve-i hud'a-âmîz-i rûbehâneye mebnî, bir vakitden berü Voyvodalık'dan zebân-zed-i sûret-i garîbe-i isti'fâ olduğundan nâşî, 'azliyle gelüp hânesinde ik met ā i bâbında emr-i 'âlî ısdâr ve tarafına isrâ kılınup, Dîvân Tercemânı olan İskerlet Kalimaki Boğdan Voyvodalığı'yla çırâğ u şâdân ve sâbıkā Boğdan Voyvodası Drako-zâde 'Aleko'nun dahi Eflâk Voyvodalığı'yla şem'ai püf-zede-i âmâli fürûzân oldu. Münhall olan Dîvân Tercemânlığı hıdmeti için Hançerli Bey-zâde 'Aleko Bâb-ı 'âlî'ye takrîb ve mukaddemâ mübtelâ olduğu şedâ'id-i rûzgârın mükâfâtı müşâhedesiyle tatrîb olundu. Müddet-i kalîle murûrunda voyvodalıklar yine tebeddül eylemiş ise de, hengâm-ı bed'-i seferde bi-mennihî Te'âlâ nakl bi'l-musattar kılınmak, 'uhde-i yerâ'a-i pâkîze-esere mevkûldür. A.g.e.*, s. 385-386.

bölümlerinde tercümanların ve voyvodaların Osmanlı Devleti aleyhine diğer devletlerle iş birliği yaptığına dair daha ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

Asım Efendi, Rumları Devlet-i Aliyye'nin bir belası olarak görmüş ve eserinin birçok yerinde bu konuya değinmiştir. Rumların her zaman dış devletler ile ilişkide olduklarını ve özellikle Rumların hizip çatışmasında kendi içlerinde ikiye ayrıldıklarını kaleme alan Asım Efendi'ye göre bu ikilik bir tarafın Rusya'ya diğer tarafın ise Fransa'ya "dost" olması ile ilgilidir. Rumlar, Divan-ı Hümayun, Donanma-yı Hümayun tercümanlıkları, kapı kethüdalıkları ve Memleketeyn voyvodalıkları mevkilerinde Rusya ve Fransa'ya intisap etmiş, bu sayede mevkilerini korumuşlardır. Görevlerini kullanarak devlet erkanını "iblis dilleri" ile ve türlü hediyeler ile kandırarak sohbetlere katılıp aldıkları bilgiler sayesinde casusluk yapmış, Devlet-i Aliyye'nin sırlarını intisap ettikleri devletlere aktarmışlardır. Asım Efendi kaleme aldığı bu satırların herkes tarafından bilindiğini de ekleyerek iddiasını desteklemiştir. Aynı şekilde görevleri gereği irtibat kurdukları devlet adamlarını tedbirli davranışlar ile doğru olanları çarpıtarak (tercümanların çevirileri yanlış ve eksik yapmaları) yanlış yönlendirmeler yapmışlardır.[180]

---

[180] *"Bunlar iki sınıf olup; biri Moskovlu'ya ve biri Fransalu'ya hevâdâr iki sınıfı dahi sürh-bâd gibi dâhil-i 'urûk u a'sâb-ı Devlet-i ebediyyü'l-karâr'dır. Her sınıf müstenid ü müntesib olduğu tarafdan câsûs-i esrâr-ı devlet ve sühan-tıraş-ı ahvâl-i Saltanat olmağla, Tercemânlık ve Eflâk ve Boğdan voyvodalıkları ve kapu kethudâlıkları gibi vesîle-i zâhire ile 'umde-i âmâl ve hulâsa-i mâ-fi'l-bâlleri olan cezb-i esrâr ve celb-i ahbâr ve ba'zı mertebe politika ve şîrîn-kârî-i mekr ü dehâ birle gâhîce muzırr-ı dîn ü devlet ve muhıll-i mülk ü Saltanat olacak etvâr u tedâbîre sevk u tesvîl ve İblîs-i dillîl gibi tadlîl eylemek içün tuhaf ve nefâyis-i destâvîz ve hedâyây-ı girân-behây-ı şu'ûr-engîz ve mevki'lerinden yed-i irtişâ' ve vâsıtatü'l-'akd-i cevâhir-i inti'âş ü intişâ' olarak ervâh-ı şerîre gibi evliyây-ı umûrun kuvây-ı za'îfelerine hulûl ve mânend-i mûş, ol berzede-hûşların sûrâh-ı derûnlarına duhûl edüp, câ-be-câ halvet ve lübb-i mesâlih-i devleti der-meyân-ı sohbet ederek, hakāyık u dekāyık-ı umûra vâkıf ve cân gibi nihân olacak serâ'ire bi'l-cümle 'ârif olup, muktezâsı üzere ol müsteşîrleri tarîk-ı hatâya delâlet ve sevk-ı semt-i dalâlet eyledikden sonra, der-himyân olan esrâr-ı mesrûdeyi hemân müte'allık-ı devlet-i a'dâ tarafına îsâle isti'câl ve vükelâ' ve mukarrebînin başdan kara seref ü sefâhet ve istiğrâk-ı ahz u rişvet ve Devlet-i 'aliyye'nin za'f u ihtilâlle şûrîde ve ekser İslâmiyân'ın cânib-i Saltanat'dan remîde olup ve sâ'ir düşmen-kâm, keyfiyyât-ı bî-nizâmlarından bahisle, tarîk-ı tegallübü istishâl ederler idi. Husûsan bî-dimâgân-ı Ocakluyân beynlerine birer takrîble ba'zı gûne erâcîf-i cân-hırâş ve bâ'is-i vehm ü telâş olacak türrehât ilkāsıyla fitne-pâş olmakdan dahi hâlî olmazlar idi. Hattâ İngilizlü'nün Bahr-ı Marmara'ya geldiklerinde Ocaklu derûnuna ilkāy-ı fesâdları dahi bu mel'ûnlar vesâtatiyle olduğu menküldür."A.g.e.*, s. 746-747. Asım Efendi aynı konuyu sayfa 325-326'da kaleme almıştır. *"Ve bunlar iki sınıfdır. Bir sınıfı Moskovlu'ya hevâdâr ve dîğeri Fransalu'ya müntemî ve mahabbet-kârdır. Tafsîl-i hâlleri mahallinde der-'uhde-i kilki râst-makāl olduğu üzere, tâ'ife-i merkūme ervâh-ı habîse gibi 'urûk-ı evliyây-ı umûra hulûl ve sürâdık-ı serâ'ir-i Devlet-i 'aliyye'ye duhûl edüp, bir tarafdan Fireng-i bed-âheng gürûhu ve bir cânibden Rûmlar, kendi a'mâl ü ef'âllerini politika ta'bîriyle 'uyûn-i a'yân-ı Devlet-i 'aliyye'ye tesvîl ü tezyîn ve ol fırka-i ebâlise kendü ebniye ve elbise ve sâ'ir evzâ' u etvâr ve kâr u kirdârlarını zevâhir-i suver-i ahvâle nazaran tercîh ü tahsîn ve umûr-i mülkiyye ve mecârî-i nizâmât-ı berriyyede vetîre-i Devlet-i 'aliyye'yi takbîh ü tehcîn ederek, ekser kurenâ' ve ümenâ' teslîm*

Asım Efendi voyvodaların azlini ihanet ve Rus işbirliği ile görevlerine iade edilmelerini de Allah'ın lütfu olarak tanımlamış olsa da aslında bu babda gelişen olayların gerçek nedeni Osmanlı Devleti-Rusya-Fransa arasındaki ilişkilerdir.

Napolyon'un Mısır seferi sonrasında Osmanlı Devleti ve Rusya arasında 1805 yılında ittifak antlaşması yapılmıştır. Rus donanmasının boğazları geçmesine izin verilmiş, aynı zamanda Rusya'nın Eflak ve Boğdan üzerinde etkisi artmış, Eflak voyvodası olarak Konstantin İpsilanti, Boğdan voyvodası olarak Alexander Moruzi atanmıştır. 1806 yılında Fransız elçisi Sebastiani'nin de İstanbul'da olmasının etkisiyle Fransa-Osmanlı ittifakı kurulmuştur, bunun akabinde Rus yanlısı olduğu açıkça bilinen Konstantin İpsilanti görev süresi dolmadan görevden alınmış ve boğazlar geçişe kapatılmıştır. İpsilantinin voyvodalıktan alınmasıyla Alexander Moruzi bir ordu göndererek Sırp isyanına açıkça destek vermiştir. Voyvodaların görevden alınmasıyla birlikte 1806-1812 yılları arasında altı yıl süren Osmanlı-Rus savaşı başlamıştır. 1812 yılında imzalanan Bükreş Antlaşması ile Rusya, Eflak ve Boğdan'dan geri çekilmiş ve Osmanlı Devleti tarafından Memleketeyn'in imtiyazları genişletilmiştir.

Asım Efendi'nin Rumlara dair aktardığı/Rumları hainlik ile suçladığı bir diğer başlık ise Nizam-ı Cedid sürecidir. Nizam-ı Cedid'in Devlet-i Aliyye'nin içinde bulunduğu musibetlerden biri olduğunu aktarır.[181] Ardından bu müsibetlerden söz etmeye devam ederek Rum elitlerini de bu musibetlerden biri olarak nitelemiştir.[182] "*Rum-i bed-tıynet ta'ifesi*" ifadesiyle Rumların yaratılıştan kötü olduklarına dikkat çekmektedir. Asım Efendi'nin bu ifadeleri kullandığı bölüm Osmanlı Devleti ve İngiltere arasında sonucunda Kale-i Sultaniyye Antlaşması'nın yapıldığı 1807-1809 yıllarını kapsayan savaşın anlatısındadır. Bu savaş esnasında Osmanlı Devleti,

---

*ve tasdîk-ı müdde'â birle ma'âzallâhi Te'âlâ anlara teşebbüh rezîlesine rağbet ve "Vâkı'â latîf ü nâzik ve zarîfdir" deyerek binâ' ve libâs ve kıyâfet -ve reviş ü gerdiş ve hareketlerine taklîd ü iktifâya mübâderet eder oldular."*

[181] Asım Efendi, kadim-cedid çatışması içerisinde kadim hizbini temsil etmiş bu sebeple Nizam-ı Cedid'e karşı çıkmıştır. Mütercim Ahmed Asım Efendi, *a.g.e.*, C. II, s. 745.

[182] "*Bâlâda icmâlen rakam-zede-i işâret ü ifâde olunduğu üzere işbu Devlet-i 'aliyye-i ebed-peyvend'in bir beliyye-i mekr u gezendi kendi ra'iyyeti ve gerden dâde-i ribka-i zimmeti olan Rûm-i bed-tıynet tâ'ifesidir." A.g.e.*, s. 746.

Fransızlar ile iş birliği yapmıştır. Bu iş birliğinin temelinde de Fransız elçisi General Horace Compte Sebastiani'nin İstanbul'da olması yatmaktadır.[183]

Asım Efendi'nin Rumların içinde bulunduğunu aktardığı bir diğer vaka ise yine Nizam-ı Cedid süreci ile ilgili olan ve bu sürecin sonunu getiren Kabakçı Mustafa Paşa isyanıdır. İsyanının alt yapısını aktarırken devletin içinde bulunduğu duruma sebebiyet veren olayları sıralamıştır. Asım Efendi'ye göre bir taraftan Atebegan-ı Saltanat devletin aleyhinde faaliyetlere başlamışken diğer taraftan Rumlar da aldatmacalarla yaptıkları "çirkef ve korkunç yalanlar" ile bu durumun içerisinde pay sahibiydi.[184]

Asım Efendi eserinde Osmanlı millet sisteminde olduğu gibi tüm Ortodoks cemaatine mensup reayayı "Rum üst kimliği" çerçevesinde toplamamış, eserinin birçok yerinde etnik ayrım yapmıştır.[185] Asım Efendi anlatımında, Rumlar için "Ben-i Asfar" ve "Ervam" kelimelerini de kullanmıştır. Örneğin; Behiç Efendi'nin Rum kadınları ile zina yaptığını kaleme aldığı satırlarında Asım Efendi, Behiç Efendi'nin "*Benî Asfar"* ırkından daha kötü ve kısmetsiz olduğunu kaleme almış ardından "Rumlarda hayır yoktur" anlamına gelen Arapça "*Lâ hayra fi'l-asfar*" deyişiyle de Behiç Efendi'ye ders vermiştir.[186]

Asım Efendi eserini kaleme aldığı dönemlerde Rumlar henüz isyan teşebbüsünde bulunmamış, herhangi bir ayrılıkçı icraat ortaya çıkarmamışlardır. Ancak Rumların, Sırp isyanına destek verdiklerinin bilinmesi, Rusya ve Fransa ile olan ilişkileri Devlet-i Aliyye'ye zarar vermeye başlamıştır. Asım Efendi'nin eserinin II.

---

[183] Mütercim Ahmed Asım Efendi, *a.g.e.,* s. 495-499.

[184] *"bir tarafdan Rûm ve Efrenc'in zîrgâh-i mekr u mel'anetden icrâ eyledikleri çirk-âbe-i ekâzîb-i mûhişe…"*Mütercim Ahmed Asım Efendi, *a.g.e.,* s. 775.

[185] *"Zîrâ mersûm zâtında 'akl ü kiyâsetde bâlâ ve kifâyet ü dirâyetde bî-hemtâ bir dâhiye-i dehyâ olup, fünûn-i sâ'ireden başka 'ulûm-i İslâmiyye'ye dahi verziş ve tevârîh ve muhâzarât ve tefâsîr ve edebiyyât tahsîline sa'y ü gûşiş ederek, bizâ'a-i vefiyye istîfâ ve Mogol ve Türk ve Rûm ve sâ'ir ecnâs-ı nâs ile ülfet ü istînâs eylemekle…"*Bağdat'ın çeşitli etnik unsurlardan meydana geldiği aktarılmıştır.*A.g.e.,* C. II, s. 626. *"…sekenesi Rûm ve Bulgar ve Nemçe ve Macar tâ'ifelerinden 'ibâret ve cümlesi ehl-i hırfet ve sâhib-i ticâret olmağın…*" Peşte şehrinin ahalisinin çeşitli etnik unsurlardan meydana geldiğini ve ticaret ile uğraştıklarını aktardığı bu paragrafta Asım Efendi, mezhepsel bir ayrım değil etnik bir ayrım yapmıştır. Mütercim Ahmed Asım Efendi, *a.g.e.,* s. 972.

[186] *"Ve Behîc dedikleri diyânet-behîç ve zirve-rîş, kebûd-çeşm ve kehrübâ çehre "Lâ hayra fi'l-asfar" nümâyişiyle Benî Asfar 'ırk-ı bedterinden bâbehre olduğundan başka, meğer 'an-asl mûle'-i zinâ vü fücûr bir fâsık-ı cesûr imiş. Neş'etinden berü mücâzebe-i mücânesetle ol nâ-cins hemîşe zenân-ı Ervâm ve Efrenc'le ülfete âlûfte ve ol tâ'ifeden Orta-köy'de sâhil-nişîn bir ma'hûdeye âşüfte olmağla…"* Mütercim Ahmed Asım Efendi, *a.g.e.,* s. 1361.

cildinin ilk sayfalarında kaleme aldığı üzere; Rumlar "yaradılışları bozuk olduğundan" Devlet-i Aliyye içerisindeki mevkilerini kötüye kullanmış ve kendi çıkarlarını gütmüşlerdir. Asım Efendi'nin Rum cemaatine mensup biriyle herhangi kişisel çatışmasına dair bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak Asım Efendi'nin eleştirilerinin ağır olmasındaki etmenlerden biri de eserinde kaleme aldığı üzere, Argun Han devrinde Yahudiler ne kadar rahatsa III. Selim döneminde de Rumlar aynı rahatlıkta olduğundan devlet işlerini kendi arzuları doğrultusunda yönlendirerek kendilerini sistemin içerisine dahil etmişlerdir.[187] Asım Efendi'nin tarihinde Rumlar ile ilgili olumlu anlatı genel manada tıptaki maharetleri hususundadır ancak meslekleri dışında Rumlar ile ilgili olumlu bir yorumu da bulunmaktadır; çözülmesi güç bazı meselelerin de Rumlar tarafından çözüldüğünü kendisi görmüş ve bunu eserinde kayıt altına almıştır.

Rumların hıyanet içerisinde olup Devlet-i Aliyye'ye zarar veren faaliyetler içerisinde bulunması, Asım Efendi'nin eserindeki ağır eleştiriler içeren üslubunun hakarete dönmesine yol açmıştır. Asım'ın Rumlar hakkında kaleme aldıkları devletin kanaatidir. Devletin bu kanaatini Asım Efendi şiir ve inşa sanatındaki üstün yeteneğiyle buluşturarak eserini ortaya çıkarmıştır.

## C) Şanizâde Mehmet Ataullah Efendi Tarihi

Şanizâde Mehmet Ataullah Efendi'nin vakanüvislik dönemi 1819-1825 yıllarını ihtiva eder. Rum isyanının ortaya çıkış süreci ve başlangıç döneminde görevde bulunmuştur. Ancak selefi Mütercim Ahmed Asım Efendi'nin bıraktığı 1808 yılından itibaren 12 yıllık müsveddeleri kayıt altına almaya mecbur olduğundan kendi dönemindeki vakaları ancak 1821 yılına kadar kaleme alabilmiştir. 1821-1825 yıllarına ait müsveddeleri halefi Esad Efendi'ye intikal etmiştir. Şanizâde Efendi'nin vakanüvislik eseri 4 cilt halindedir. I. cilt 1808-1811 yıllarını, II. cilt 1811-1818 yıllarını, III. cilt 1818-1821 yıllarını ve IV. cilt 1821 yılını ihtiva etmektedir. 1808-

[187] "*Husûsan vech-i mezkûr üzere Argūn Han devrinde Yehûdî tâ'ifesi serbest ve pençe-zen-i mesâlih-i bâlâ vü pest oldukları gibi, 'ahd-i hazret-i Selîm Hânî'de dahi ser-i kârân-ı Devlet, Rûm-i bed-erevum tâ'ifesini dostkâmî-i mezâkk-ı emânîleri zımnında dahîl-i erkân-ı ratk u fetk-ı memleket edüp, hattâ sa'bü'l-menâl olan niçe havâyic ü âmâl, mesfûrların dest-yârî-i tevassutlarıyla sûret-pezîr-i istihsâl olduğu yak n- ī kerde-i Muharrir-i mak l ā dir."* Mütercim Ahmed Asım Efendi, *a.g.e.,* s. 638.

1811 yılları arasındaki dönemi kapsayan I. cilt, 1867-1868 senesinde İstanbul'da Trabzonlu Bakırcıbaşı Mahmud Efendizâde Süleyman Efendi Matbaası'nda, 1811-1818 arasını kapsayan II.cilt, 1873 senesinde, 1818-1821 dönemini ihtiva eden III.cilt, 1874'te, 1821 senesinin kaleme alınmış olduğu IV. cilt İstanbul'daki Cerîde-i Havâdis Matbaası'nda basılmıştır. Son ciltte basım tarihi bulunmamaktadır. Fakat üçüncü ciltle aynı senede basılmış olduğu tartışmaları vardır.[188]

Selefi Asım Efendi'nin eserinde olduğu gibi Şanizâde Efendi'nin eserinde de Rumlar ile ilgili olumlu anlatı tıbbi maharetleri ile ilgilidir. Şanizâde Efendi Rumların bu meslekteki başarılarını överek ödüllendirirken başarısızlıklarını da aynı şekilde yermiştir. 8 Mart 1810 tarihinde Yusuf Ziya Paşa'nın hastalanması üzerine Konstantin Kaloyra isimli Rum doktorun maharetini övmüş[189] fakat 1817 yılında Valide Nakşidil Sultan'ın hastalıktan vefat ettiği bölümü aktarırken Rum doktor için "uğursuz, meymenetsiz" sıfatlarını kullanmıştır.[190] Rumların tıptaki maharetleri, hastayı kurtarmalarındaki başarıya bağlı olarak, İslam inancındaki ölüm-kader anlayışı ile ilişkilendirilmiştir. Şanizâde'nin aktardığı bahiste ise bu anlayış devreden çıkmış ve yine Rum doktorların "uğursuzluğu" devreye girmiştir.

Şanizâde Efendi, seleflerinden farklı olarak Rumların yaşadığı bölgeleri detaylı olarak kaleme almıştır. Avrupa sahillerinden Venedik Körfezi'ne ve Asya-Afrika kıyılarından Cezayir'in (adaların) batısına kadar, Akdeniz kıyılarının en güzel yerlerinde küçüklü büyüklü Rum topluluklarının olduğunu kaleme almıştır.[191] İstanbul'da ise yoğunluk olarak Galata, Beyoğlu, Tatavla, Fener, Kiremit Mahallesi, Kumkapı semtlerinde yaşadıklarını ve 1812'de Mısır'da yayılan vebanın İzmirli Rum tüccarlar sebebiyle İstanbul'a geldiğini, tüccar gemisinin içindeki Rumlardan birkaçının veba hastalığına yakalanıp helak olduğunu aktarmasının ardından konuyu

---

[188] Halil İbrahim Erol, "Şanizade Mehmet Ataullah Efendi'nin Tarih Anlayışı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, s. 61-62.

[189] *"...Ve ol tabîblerin biri Rûm tâ'ifesinden ve Devlet-i 'aliyye re'âyâsmdan olup, 'ilmi tıbbı İtalya'da Padova nâm mahalde kemâliyle tahsîl eylemiş Kostantin Kaloyra nâm tabîb-i mâhir ve biri Efrenc etıbbâsmdan Piçuni tabîbdir ki mehâreti erbâbı 'indinde zâhirdir."* Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, Şanizade Tarihi, haz. Ziya Yılmazer, C. I, Çamlıca Basımevi, İstanbul 2008, s. 359.

[190] *"*...mesmu' olduğu üzere Vâlide Sultân-ı 'aliyyetü'ş-şân hazretlerinde mâtekaddemde ba'zı esbâb-ı nâgeh-zuhûra mebnî, 'illet-i gaşy ü merâk peydâ ve Hakîm-başı ve iki tabîb-i Rûm-i meş'ûm pâdâşı 'ilâclariyle 'illetde sükûnet değil, gün-be-gün şiddet ve gaşyde te'âkub ve teneffüsde 'usret rû-nümâ olmuş idi…" Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e.,* s. 792.

[191] Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e.,* s. 435.

detaylandırmıştır. Gemilerle Galata'ya gelen vebalı Rumların, gemiden çıkıp Galata, Beyoğlu ve Tatavla'da Rum mahallerinde, hemşehrilerinin evlerinde ve genelevlerde* saklanarak veba olduklarını gizlediklerini ve böylece vebanın İstanbul'a yayıldığını aktarır.[192] Şanizâde Efendi'nin kaleme aldığı bu satırlarda dikkat çekici nokta kötü olan bir olayın yine Rumlar üzerinden imgelenmiş olmasıdır. Galata'ya gelen tüccar gemisi içerisinde Rumlar ile birlikte Müslümanlar da vardır fakat anlatıda Müslümanlara değinilmemiştir.

Şanizâde Efendi, 1810'larda İstanbul'da baş gösteren veba salgını sırasında ailesiyle birlikte hanesine kapanmayı tercih etmiş, kendisi de hekim olduğundan hastalığa karşı tedbir alınmasını gündeme getirmiştir. Bu doğrultuda özellikle "tecrid" uygulamasına gidilmesi gerektiği konusunda uyarılarda bulunmuştur. Ancak bu konudaki görüşleri dikkate değer bulunmayarak bir önlem alınmamıştır.[193]

Şanizâde Efendi, eserini kaleme almaya başladığı dönemde Rum elitleri arasında bağımsızlık fikirleri oluşmaya başlamış ve bu durum Şanizâde Efendi'nin üslubuna da yansımıştır. Asım Efendi'nin müsveddelerinden yararlanarak yazmış olduğu 15-24 Mart 1812 tarihinde Mora'da yaşanan olayları bu eksende kaleme almıştır. Mora valisi Veliyüddin Paşa'nın görevden alınmasının Mora reayasının asılsız iftiraları nedeni ile olduğunu aktaran Şanizâde Efendi bu anlatıda Veliyüddin Paşa için "*sâhib-i kudret vüzerâ*" tanımlamasını kullanırken Mora reayası ve onlar ile birlik olan Rumlar için ise "*şeytanet-i cibilliyye ve mefsedet-i milliyye*" ifadelerini

*fevâhiş süknâlarında

[192] *"...âdeten yine Mısır'a tâ'ûn târî ve mücerreb ü cârî olduğu üzere âmed ü reft münâsebetiyle andan İzmir'e sârî olmağla, bu günlerde İzmir'den İstanbul'a gelan bir bâzergân sefînesinde dahi esnây-ı râhda tâ'ûn zuhûr edüp, içindeki Rûm tâ'ifesinden birkaçı mat'ûnen helâk olarak sefîne-i mezbûre Galata sâhiline gelüp, karâr ve ol aralıkda birkaçı dahi te'sîr-i vebâ ile bîmâr oldukda, mellâhlann bakıyyesi bi'l-cümle gemiden çıkup Galata ve Bey-oğlu ve Tatavla'da Rûm mahallelerinde hem-şehrîleri hânelerinde ve ba'zı fevâhiş süknâlarmda tard u ib'âd havfiyle tâ'ûndan firâr eylediklerini ketm ü izmâr ederek istikrâr eylemişler..."* Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e.*, s. 540.

[193] Nalan Turna, "İstanbul'un Veba İle İmtihanı: 1811-1812 Veba Salgını Bağlamında Toplum ve Ekonomi", Studies Of The Ottoman Domain, C. 1, S. 1, Ağustos 2011, s. 20. 1811-1812 yıllarında ortaya çıkan veba salgını İstanbul'da 1819 yılına kadar sürmüş bu sebeple Şanizâde Efendi kaleme aldığı bu anlatıyı uzun tutmuştur. 1812 yılında İstanbul'da veba salgını sırasında sokakların, meskenlerin, hanların temiz tutulması ve havanın kirletilmemesi için fermanlar çıkarılmış, İstanbul ve Galata'da hastalık kaynağı olarak görülen yerlerin yıkımına başlanmıştır. Önce Bahçe Kapısında Melekgirmez Sokağı bütünüyle yıkılmış, Haliç'te Meyyit iskelesinden Tophane Kapısı'na kadar olan yerlerde ve Galata çevresindeki kahvehane, manav ve berber dükkanları gibi işyerlerinin üst katlarındaki bekar odaları tamamen ortadan kaldırılmıştır. Bu tür tedbirlerin ardından vebanın önlenmesi için karantina uygulanmaya başlamıştır. Bkz.: Gülden Sarıyıldız, "Karantina Meclisi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri", *Belleten*, C. 58, S. 222, Ağustos 1994, s. 331.

kullanmıştır.[194] Mora reayasında bulunan Rum elitleri Şanizâde Efendi'nin ifadeleriyle yaradılışlarındaki şeytanlık ve milliyetlerindeki fesatlığı gizleyerek gerçek fikirlerini örtmüşler ve kudret sahibi vüzeranın Mora'da bulunmalarından hoşnut olmadıkları için herkesi tahrik ederek kandırmaya çalışmışlardır. Bunu yapmalarının sebebi ise Veliyüddin Paşa'yı kendi istikbal fikirleri önünde engel olarak görmeleridir.

Asım Tarihi'nde Sırp isyanında başrol Rusya olduğu gibi Şanizâde Efendi'de de Rum isyanında başrol Ruslardır. Şanizâde Efendi, Rus tahrikiyle olan olayların yanında Avrupalıların kışkırtmasına da değinir. Asım Efendi de olduğu gibi Şanizâde Efendi de Rumları her zaman Rus taraftarı olarak niteler fakat Fransa'nın nezdinde Avrupa devletlerinin etkilerini de göz ardı etmez.[195] Rusya'nın Sırp reayayı tahrik ettiği gibi Mora reayasını da tahrik ettiğini ifade eden Şanizâde aynı zamanda Avrupa devletlerinin de Arnavutların Mora'yı işgal edecekleri söylentisini yaydığını belirtir. Bu durumda Şanizâde Efendi, "Rumların Avrupalı zehri ile zehirlenmiş olduğunu ve Sırplar gibi isyan edeceklerini" yorumuna eklemiştir.[196]

Şanizâde Efendi, Divan tercümanı Dimitraşko Mavrozi'nin Rus yanlısı olup Valide Kethüdası Yusuf Ağayı kandırdığını yalnızca onu değil tecrübesiyle diğer devlet adamlarını da kendisine inandırdığını kaleme almıştır. Mavrozi tercümelerine gizlice her yönden değişebilecek maddeler ekleyip, yazışmalardan ve devlet adamlarından öğrendiklerini Ruslara aktararak Rus politikasının Bâbıâli'de etkin

---

[194] *"Tepedelenli 'Ali Paşa-zâde Mora Vâlîsi Vezir Velî Paşa, Ordu-yi hümâyûn'dan me'zûnen 'avdet ve mansıbı tarafına 'azimet edüp, henüz hilâl-i râhda iken Moralılar'dan ve ekseri Rûm tâ'ifesinden olarak cem'iyyet ü izdihâmla Rikâb-ı kamer-tâb-ı Şâhâne'ye pey-*der*-pey 'arz-ı hâller takdimiyle, müşârun ileyhin zulm ü te'addiyyâtını ta'dâd ve iddi'ây-ı mefâsid-i mübtenâlanna göre bir hazînelik mâl musâdere eylediğini zikr u îrâd ederek iştikâ ve şeytanet-i cibilliyye ve mefsedet-i milliyyelerini ihfâ ve asâleten münâfî-i niyyet-i habîseleri olan sâhib-i kudret vüzerânın Mora'da bulunmalarını istiskallerine mebnî feryâd ü vâveylâ ile kasd-ı igfâl eylediler…."* Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e.*, s. 535.

[195] Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e.*, s. 1034.

[196] *"...el-Yevm Rusyalu Sırb re'âyâsmı etdiği gibi Mora re'âyâsım dahi yeni başdan tahrik ü igvâya ibtidâ etmekle ve Mora sükkânmın ise mâ-tekaddemde Amavud tâ'ifesinin cezîre-i mezbûreye derece-i tesallut u istîlâlanna tecribeleri sebkat eylemekle, tâ'ife-*i *mezkûrenin mahall-i mezbûra pâ-nihâde olarak gitdikce kemâ fi's-sâbık ihtişâd ü izdiyâdları, Millet-i Rûm'un semm-i Firengî ile mesmûm olarak, 'urûk u a'sâblarına sâri fesâdlarına mâni olacağı lâmi' olmağla, şimdilik tâ'ife-i mezkûrenin duhûlünü âhar behâne ile defa kâni' olup, ancak bir vakt-i cesbânda Sırb re'âyâsı gibi nâgehân 'isyân edecekleri elsine-i 'ukalâda ba'zı levâyih u emârâta mebnî zebân-zed ü şâyi' iken…"* A.g.e., s. 535.

olmasını sağlamıştır.[197] Şanizâde Efendi'ye göre Mavrozi'nin Osmanlı'ya ihanet etmesindeki temel amaç ise Memleketeyn voyvodalığını elde etmektir.[198]

Şanizâde Efendi, Dimitraşko'nun Rusya'ya hizmet ettiğini yazarken aynı zamanda Rumların yüz elli seneden beri Rusya'ya hizmet ettiğinin herkesçe bilindiğini kaleme almıştır. Asım Efendi, tarihinde Dimitraşko Mavrozi'nin Fransa yanlısı olduğunu kaleme almış fakat Şanizâde Efendi *"Rusyalu'nun merkūmu pes-perdeden iltizâmından ve şurût u kuyûd u 'uhûda vukūfa dâ'ir ba'zı kelâmından ve sâ'ir muhassenâtından bahsle beyliğine ibrâmından ve bunları musaddık ve mü'eyyid mukaddemlerden berü mersûmun kirâren ve mirâren ulu'l-ebsâra âşikâr…*" notunu düşerek Dimitraşko Mavrozi'nin Rus yanlısı olduğunu iddia etmiştir. Dönemin diğer kaynaklarından ve araştırma eserlerinde yapılan çalışmalar Şanizâde Efendi'nin iddiasını destekler niteliktedir.[199] İddialarındaki diğer bir dikkat çeken detay Dimitraşko Mavrozi'nin Dimitraşko Mavrozi'nin görevlerinden biri III. Selim'in hallinin olduğu Kabakçı Mustafa İsyanı sırasında Fenerli Rumlara vesvese vererek karışıklık çıkarmaktır.[200]

Şanizâde Efendi, 1816 yıllarının başlarında Rum reayada birtakım değişiklikler olduğunu fark etmiştir. Rum denizciler, Rus bandıralı kayıklar ile top ve cephane depolamaya başlamışlar ve bunu görenlere de hediyeler vererek susturmuşlardır. Bu olayın Bâbıâli de duyulması üzerine Hüsrev Mehmed Paşa

---

[197] Süheyla Yenidünya Gürgen, *Devletin Kahyası Sultanın Efendisi Mehmed Said Hâlet Efendi*, s. 149.

[198] *"Ordu-yi hümâyûn'da Dîvân Tercemânı olan Dimitraşko nâm hâ'in-i bed-'ahd ü bed-gümân Millet-i Rûm'dan yüz elli seneden berü mücerreb ü mahsûs olduğu üzere gizlüce Rusyalu tarafına câsûs olmağla, ol şeytân-ı bîîmân Tercemân-ı Dîvân-ı mu'allâ-erkân değil, meğer mekr-i gûn-â-gûn ile hem-cinsi olan 'afârît-i düşmenâna Tercemân-ı Dîvân idüği bi't-tahkîk nümâyân olduğundan başka,"Men ye'meni'z-zi'be 'alâ gadrihî ehliin li-en yahfırehu'z-zi'bii" müfâdmca, devr-i esbakda mâdde-i şenta-i hal u iclâsda kendü mânendi bir gürûh Fenarli Rûm mekrûhlanna vesvâs-i hannâs olarak devr-i ebvâb-ı kibâr-ı devlet ve 'arz-ı hayf ü te'essüf ve sûret-i sadâkatle ihlâl-i ezhân-ı sâde-dilân ve her sınıf nâsdan beylik kîseden tedârük-i cevâsîs ü müfsidân ederek ifsâd-ı i'tikâd-ı 'avâmm ü askeriyân birle, bi'1-âhıre taraf-ı metbû'-i ma'hûdînin re'sen müsteskal ü menfûru olan vesîle-i galebe-i İslâmiyân olacak asâkir-i mürettebeyi külliyyen ref u imhâ ve olanca râbıtai kadîmeyi dahi ol vesile ile ifnâ vü hebâ husûslarma mü'ekkeli tarafından Baş-vekîl olduğu, gerek düvel-i sâ'ire serâ'ir-nâmelerinden ve gerek ol mütesanni'în-i bâzîçe-i fîtne vü fesâdın piç ü tâb-ı gümâne-i fesânelerinden ashâb-ı nazar-ı im'âna meşhûd ü müstebân ve Şehinşâh-ı bâ-intibâh eyyedehullâhı ve kavvâhu hazretlerine bu mâddeler yegân yegân hâtır-nişân idi…* Bkz.: Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e.,* s. 593-594.

[199] Detaylı bilgi için bkz.: Mütercim Ahmed Asım Efendi, s. 325; Süheyla Yenidünya Gürgen, *Devletin Kahyası Sultanın Efendisi Mehmed Said Hâlet Efendi*, s. 149.

[200] "devr-i esbakda mâdde-i şenta-i hal u iclâsda kendü mânendi bir gürûh Fenarli Rûm mekrûhlanna vesvâs-i hannâs olarak devr-i ebvâb-ı kibâr-ı devlet ve 'arz-ı hayf ü te'essüf ve sûret-i sadâkatle ihlâl-i ezhân-ı sâde-dilân ve her sınıf nâsdan beylik kîseden tedârük-i cevâsîs ü müfsidân ederek ifsâd-ı i'tikâd-ı 'avâmm ü askeriyân birle…" Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e.,* s. 593.

görevlendirilmiştir.[201] 1818 Kasım ayında da benzer bir durum yaşanmıştır. Beyrut'a giden bir gemide Rum mellahları altı Müslümanı katletmiş ve Meyis adası civarında yakalanmışlardır.[202] Şanizâde Efendi eserinin ilerleyen kısımlarında bu faaliyetlerin isyan hazırlığı olduğu döneminde anlaşılmış olmasına karşın bir önlem alınmadığını kaleme almıştır.

## a) Dönemin Vakanüvisinden Şurû-i Fesad-ı Rum

Günümüzde halen tartışma konusu olmaya devam eden Tepedelenli Ali Paşa'nın katli ile Rumların önündeki engelin kalktığı, Tepedelenli Ali Paşa'nın Rumlar üzerinde etkisi olduğu iddiasını ilk kaleme alan Şanizâde Efendi'dir.

II. Mahmud'un merkezi otoriteyi güçlendirmek adına ayanlar ile giriştiği mücadelede Şanizâde Efendi'ye göre Tepedelenli Ali Paşa ile Hâlet Efendi'nin arasının bozulması sonucunda sıra Tepedelenli Ali Paşa'ya gelmiştir.

Şanizâde'nin anlatısına göre Mart 1820 tarihinde Tepedelenli Ali Paşa derbendler başbuğluğundan ve oğlu Veli Tırhala paşalığından azledilmiştir. Çeşitli yerlerde bulunan mevcut sayısız çiftliklerindeki askerlerini geri çekmek şartıyla Yanya Ali Paşa'nın uhdesinde bırakılmış ancak buna uymayacağı beklendiğinden harekete geçmek için kuvvetler hazırlanmıştır. Mora valiliğine tayin edilen Hurşid Ahmed Paşa bu işle görevlendirilmiştir. Ayaklanmaya hazırlanan ve Rumların desteğini alan Ali Paşa 23 Mayıs 1820'de Yanya'da Rumlarla bir toplantı düzenlemiş ve kendi idaresinde bir Rum eyaleti kurulmasına tevessül etmiştir. Bu amaçla Rumlara para ve silah yardımında bulunması üzerine Yanya valiliğinden de azledilen Ali Paşa, oğullarıyla birlikte Tepedelen'de zorunlu ikamete tabi tutulmuştur. Bunu reddetmesi ile birlikte asi ilan edilen Ali Paşa Yanya kalesine sığınmıştır.[203]

---

[201] *"...Moskovlu bayrağiyle derûnlannı top ve cebehâne ile ârâste vü imlâ ve her bir cesîm adada Rûm re'âyâsı dâ'imâ âlât ve zahîre ve barut ve mühimmât cem1 u tedârüküne açık meterisden sa'y-i bî-riyâ etmede oldukları, âşinây-ı mizâc-ı ehl-i cizye re'âyâ olanlara vâfir müddetden berü mekşûf u hüveydâ ise de, millet-i mezbûre sanâdîdinin tâ ibtidây-ı târihimiz ve aralık aralık işâret ü îmâ olunageldiği üzere nice senelerden berü mestûr-i sandûka-i esved-i sadrları olan emel-i dagallerini setr u ihfâ ederek, tervîc-i müdde'â için 'arz-ı 'ubûdiyyet güne: "Tuhaf, hedâyâ ve bendelik ve boğca-behâ" deyerek te'alluk u intisâb peydâ eylediklerinden, tarîka-i 'ukalâ nâ-çâr..."* Bkz.: Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e.*, s. 715.

[202] Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e.*, 895-896.

[203] Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e.*, s. 993.

Şanizâde Efendi'nin anlatısında Tepedelenli Ali Paşa, idamdan kurtuluş çaresi olarak büyük bir "*fesat*" çıkarmayı düşünmüş ve Rumların yoğunlukta olduğu yerler olan Eflak, Boğdan, Mora, Eğriboz, vesair yerlere "*fitnekarlar*" göndermiştir. Rum bölükbaşılarından Arnavud Uleyse de ona katılmıştır. Tepedelenli Ali Paşa, Uleyse'yi ayaklanma başlatmak için kullanmak istemiş, bunun üzerine Uleyse'nin, Tepedelenli Ali Paşa ile sözde araları bozulmuş gibi yaparak, Paşo İsmail'e sığınmasını kararlaştırmışlardır. Bu planları işe yaramış ve Paşo İsmail tarafından himaye edilmiştir. Uleyse taşrada olan Arnavut askerinin içerisinde yavaş yavaş karışıklık çıkarmış, böylece Türkler ile Arnavutlar arasında düşmanlık meydana getirmiştir. Paşo İsmail, vezaret ümidiyle Bâbıâli sorunu bir an önce bitirme sözü vermiş ise de Ali Paşa'nın hazineleri ve mallarına hissedar olmak arzusuyla toplanan askerin, diğer tarafta rehavete düşmeleri sorunun uzun sürmesine sebep olmuştur. Ayrıca Tepedelenli Ali Paşa daha önce yaşadıkları bölgelerden sürdüğü ve Korfa vesair adalara yerleşen Kakosil Rumları[204] arasına bir adam göndererek onları isyan için kışkırtmıştı. O esnada Kakosil Rumları, Yanya tarafına gelip bir köy kurmuşlardır. Ali Paşa ile haberleşerek bolca akçelerini aldıktan sonra kendilerinden rehine verip, Yanya Kalesi'nden Ali Paşazade Muhtar Paşa'nın oğlu Hüseyin Paşa'yı rehin olarak alıp gitmişlerdir. Tepedelenli Ali Paşa sorununun çok uzun sürmesi askerde bıkkınlık hissi yaratmış, aynı zamanda buradaki vezirler arasında büyük bir rekabet olması da Ali Paşa taraftarlarını cesaretlendirmiştir.[205] Tepedelenli Ali Paşa'nın Yanya'da iki yıla yakın bir süre direnmesi esnasında Rum isyanı da yayılmıştır. Hurşid Paşa kumandasındaki kuvvetler tarafından tamamen kıstırılan ve teslim olması halinde hayatına dokunulmayacağı sözü verilen Tepedelenli, göl üzerindeki Pandeleimon Manastırı'na sığınmış ve İstanbul'dan gelecek son kararı beklemeye başlamıştır. Hurşid Paşa'nın yaptığı teklifin Bâbıâli tarafından kabul edilmemesi üzerine idamına dair düzmece bir ferman tertip etti ve 14 Şubat 1822'de odasına girilerek gereği yerine getirilmek istendiğinde Ali Paşa direnmiş fakat çıkan çatışmada öldürülmüştür.[206]

---

[204] *"...Ali Paşa vilâyetlerinden tard u ib'âd ile Korfa ve sâ'ir ol havâlî adalarında tevattun etmiş olan Kakosil Rumlan'm ibtidâ celb ü ifsâd etmekle, anlar bu esnâda Yanya tarafına gelüp, bir köy kurduklanndan…"* Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e.*, s. 1013. Kakosil Rumları; Tepedelenli Ali Paşa tarafından sürgün edilmişlerdir.

[205] Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e.*, s. 1012-1014.

[206] Kemal Beydilli, "Tepedelenli Ali Paşa", *D.İ.A.*, C. 40, İstanbul 2011, s. 478.

Şanizâde Efendi'nin Tepedelenli Ali Paşa anlatımında dikkat çeken nokta Ali Paşa'nın asiliğini mazur göstermek için Rumların ön plana çıkarılması ve Hâlet Efendi ile olan ilişkisinin tersine dönmesi nedeniyle Ali Paşa'nın kurban olarak ortaya atılmış olduğu iddiasıdır. Burada sorumlu olan kişinin Hâlet Efendi olduğu ve günah keçisi ilan edildiği görülür.[207] Şanizâde Efendi, Tepedelenli Ali Paşa'nın asi olduğu ve devlete ihanet ettiğinin farkındadır ve detaylı olarak aktarmakla birlikte Tepedelenli Ali Paşa'nın Rumların isyanını engelleyen caydırıcı bir unsur olduğunu özellikle vurgulamış bir nevi bu noktaya kadar devlete itaat etmemesi/asi tavrını mazur göstermeye çalışmıştır.[208] Şanizâde Efendi'ye göre Ali Paşa'nın ortadan kaldırılmasının sonucu Rumların isyanı olmuştur.[209]

Şanizâde Efendi, Rumlar ile ilgili vakaları kaleme alırken geçmiş vakaları da hatırlatmak amacıyla kısa kesitler halinde aktarmıştır. Bu vakalardan ilki 8 Ekim 1768'de Lehistan'ın himayesi için Rusya üzerine çıkılan seferi konu alır. Ordu İstanbul'dan çıkarken serseri takımı* gördükleri gayrimüslimler için "*îşte bu da gavur, bire vur*!" diyerek saldırmışlardır. Şanizâde Efendi devletin bu eşkiyalıkları önlemede bir başarı gösteremediğini, bu küçük "*fesat*" topluluğunun kasaba ve köyleri yağmalayarak kan döktüklerini ve bu sebeple devlet adamlarının Müslüman ve gayrimüslim reayanın nefretini kazandığını kaleme almıştır.[210] Bu konu Avrupalı

---

[207] Süheyla Yenidünya Gürgen, s. 279.

[208] Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e.*, s. 1061. *Mersûm* (Hançerlioğlu Aleko) *dahi sâ'ir ba'zı sanâdîd-i Rûm gibi lisân-ı Türkî ve Firengî'de sâhib-i kalem ü inşâ ve Fenarlu takımı ta'bîr olunur şeyâtîn-i ins-âsâ 'akl-i me'âş ve fenn-i kallâşîde yektâ olduğundan, 'Ali Paşa tarafından, ''Tâbaka'n-na'lii bi'nna'li'' muktezâsiyle ilâ vaktinâ hâzâ müstahdem ve müstashab idi.*

[209] Süheyla Yenidünya Gürgen, *Devletin Kahyası Sultanın Efendisi Mehmed Said Hâlet Efendi,* s. 279. "Şanizade tarafından ortaya atılmış, Ahmed Cevdet Paşa tarafından da pekiştirilmiştir. Her iki anlatı da devlet odaklıdır ve Tepedelenli Ali Paşa'nın asiliği konusunda mutabıktırlar. Ancak Paşa'nın Rumlar üzerinde baskı unsuru olduğu ve isyan etmelerini engellediği sık sık vurgulanarak asiliği, mazur gösterilmeye çalışılmıştır."

*erâzil ü eşrâr: Ordu içinde olan bir grup.

[210] *''...Ba'de irtihâlihî müdâhene-kârlarm neyl-i intizâr için temellük ve mümâşât izhâriyle edegeldikleri mekr-i igfâl ü igrârlan sebebiyle bin yüz seksan iki senesi seferi âşikâr olup, Ordu-yi hümâyûn alayı derûn-i Âsitâne'den güzâr eder iken, ''k'ez-zi'bi'z-zârî fi zerîbeti'l-ağnâm'' erâzil ü eşrâr esvâk u pazarda tesâdüf etdikleri cizye-güzârlara: ''îşte bu da gavur, bire ur!'' deyerek şakâvetlerini izhâr ederler iken, men' u te'dîblerinde 'adem-i iktidâr, şirzime-i eşrâra bedîdâr olmağla, esnây-ı tarîkde kasabât ü kurâyı yağmâ ve tesallut-ı 'ırz ve irâka-i dimâ' eder olduklanndan, müslim ve zimmî bi'l-cümle re'âyânm teneffürleri Rûm re'âyâsiyle müttehidü'l-âyîn olan hasm-ı hud'a-kâra âşikâr oldukda, derhâl lâzime-i celb ü tesâhuba iştigâl ve yine re'âyây-ı mersûmeden ba'zı müstahdem ve esrâr-ı saltanata mahrem olanlar vesâtatiyle ser-i kâr-ı umûr bulunan ba'zı hâlî şu'ûru igfâl ile semt-i Heyhât'da bârgâh-ı rehavet ü iksâle irsâl ü idhâl ve 'avâmm-ı hevâmmm dahi ezhân-ı bâ-evhâmnı bu mahalde tafsili, tatvîli mûcib olacak başka güne envâ'-ı tesvîl ile ihlâl eyledikden sonra, eslâfdaki misillü dâ'imâ mazbût u muvazzaf ve harb u darb ile mü'telif olmayup, henüz sefer vuku'unda cem'*

devletler tarafından öğrenildiğinde Rumları korumaya çalışmışlardır. Rum tercümanlar içerisinde devlet sırlarına vakıf olanlar, devlet ricalini kandırarak[211] ayaklanmanın hazırlıklarının üstünü örtmüşler ve geç farkedilmesini sağlamışlardır.[212] Şanizâde Efendi verdiği örnekler ile Osmanlı kronik yazarlarının özelliklerini yansıtarak devlet adamlarının "kandırılmış" olduğunu vurgular. "Kandırılmış" devlet adamları imge olarak birçok metinde karşımıza çıkmaktadır. Şanizâde Efendi'de bu anlatıda Müslüman devlet adamlarını mağdur olarak görmüş ve gayrimüslim olan Rumları ihanet ile devlet adamlarını kandırdığını aktarmıştır. Burada Şanizâde'nin Osmanlı Devlet adamlarının yönetim zaaflarını, eksikliklerini öteki -Rumların ihaneti- üzerinden mazur göstermeye çalıştığı görülmektedir.

Şanizâde Efendi'ye göre Rumların hem-mezhepleri olan Rusların taraftarı ve hizmetkarı olmaları kaçınılmaz bir sonuçtur. Rumlar, Rus taraftarı ve hizmetkarıdır fakat devlet adamlarını sürekli aldatıp ve kandırarak bu özelliklerini gizlemeyi başarmışlardır.[213] Şanizâde'nin öteki üzerinden Osmanlı Devlet adamlarını aklamak ya da mazur göstermek için kurguladığı bu anlatıda devleti Rumların ihanetleri konusunda neredeyse tamamen bibehre göstermesi abartıya kaçtığının somut göstergesidir. Osmanlı Devleti'nin Rumlara güvenmediği, onları uğursuz saydığı, 1690 yılında dönemin sadrazamı Fazıl Ahmet Paşa'nın Kamame Kilisesi'nin

---

*olunmuş cühhâl-i kavâ'id-i harb ü kıtâl ve meyyâl-i 'avdet-i ehl ü 'iyâl derinti asker dahi ednâ şemâtetle fursat-yâb-ı 'avd ü istirhâl ve fi'l-hakîka nâ-ehliyyet-i Sadâret-i 'uzmâ ve 'adem-i liyâkat-i erbâb-ı tedbîr ü şûrâ ile istîlâ'-i kaht u galâ asâkirin sabr u sebâtı istiskalini iktizâ ederek…"* Şanizâde Mehmet Ataullah Efendi, *a.g.e.*, s. 1032-1033.

[211] Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e*., s. 1032. "Özellikle Hâlet Efendi'yi nitelemiştir.

[212] *"...re'âyây-ı mersûmeden ba'zı müstahdem ve esrâr-ı saltanata mahrem olanlar vesâtatiyle ser-i kâr-ı umûr bulunan ba'zı hâlî şu'ûru igfâl ile semt-i Heyhât'da bârgâh-ı rehavet ü iksâle irsâl ü idhâl ve 'avâmm-ı hevâmmm dahi ezhân-ı bâ-evhâmnı bu mahalde tafsili, tatvîli mûcib olacak başka güne envâ'-ı tesvîl ile ihlâl eyledikden sonra, eslâfdaki misillü dâ'imâ mazbût u muvazzaf ve harb u darb ile mü'telif olmayup, henüz sefer vuku'unda cem' olunmuş cühhâl-i kavâ'id-i harb ü kıtâl ve meyyâl-i 'avdet-i ehl ü 'iyâl derinti asker dahi ednâ şemâtetle fursat-yâb-ı 'avd ü istirhâl ve fi'l-hakîka nâ-ehliyyet-i Sadâret-i 'uzmâ ve 'adem-i liyâkat-i erbâb-ı tedbîr ü şûrâ ile istîlâ'-i kaht u galâ asâkirin sabr u sebâtı istiskalini iktizâ ederek, gitdikce me'âl-i hâl-i:*
*Ve fi'l-heycâ 'i mâ cerrebtil nefsî*
*Velâkin fi 'l-hezîmeti ke -gazali*
*beytine misâl olmuşdur. "Menfa'ale mâ-şâ'e lakıye mâ-sâ'e "*
*Bu emr-i nâ-me'mûlün ba'de-ezîn ta'dîl ü tesviyesi me'mûlü olan ba'zı müsellemü'l-'ukûl ashâb-ı hail ü 'akd-i umûr re'yiyle beş-altı sene kadar vakit dahi rûz-be-rûz hezâr emr-i ma'kûs bürûziyle murûr etdikden sonra, nihâyet istimâ'ı mûris-i küdûret ü ahzân ve müntic-i envâ'-ı fesâd ü tuğyân bir sulh-ı talah 'akdine mecbûr olmuşlardır ki, andan ba'de bu'din nice fitne vü mel'anet sudûr bulmuşdur…"* Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e.*, s. 1033.

[213] Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e*., s. 1034.

anahtarını Rumlardan alarak Fransızlara vermesi devletin aslında Rumlar hakkındaki bakış açısının kesin ve net olduğunun göstergesidir.

Şanizâde Efendi, geçmiş dönem vakalarını detaylı olarak aktarırken Rumların, II. Katerina zamanından itibaren serbestlik arzusunun kendi aralarında yayıldığını kaleme alır. Bu dönemden itibaren Rumların arasında fitne ve karışıklık çıkarma düşüncesi yayılmış ve fiiliyata dökülmeye başlamıştır.[214] Şanizâde Efendi Rumların eyleme geçmeye başladığı tarih olarak 1808-1809 tarihlerini verir. Metnin içeriğine bakıldığında Viyana Kongresini anlattığı görülürken 1815 yılında toplanan kongrenin tarihini 1808-1809 yılları olarak vermiştir. Viyana Kongresinde ortaya atılan Şark Meselesi kavramını da genel bir çerçeve de aktarmıştır.[215]

Şanizâde Efendi, Viyana Kongresi'nde oluşan Avrupa devletleri tarafından kurulan ittifağı "Hristiyan birliği" olarak nitelemektedir. Şanizâde Efendi bu tespitinde

---

[214] *"Vakt-i akdemde Rusya Kraliçesi İkinci Katerina zemâmndan berü zikr olunan esbâba mebnî, Rûmlar'm derûnuna arzûy-i muhâlefet ve serbesiyyet sirâyet etmiş ve andan sonra dahi gûn-â-gûn ifsâd ile iştidâd-ı tezâdda kemâl-i isti'dâd verilmiş..."* Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e.*, s. 1059.

[215] *"...henüz bin sekiz yüz sekiz ve dokuz sene-i mîlâdlarmda Bec Şehri'nde ba'zı Avrupa kırallanmn îttifâk-ı Mukaddes nâmiyle 'akd eyledikleri mu'âhedelerinde, cemî' Kıristiyân milletlerinin serbesiyyetini cümlesi iltizâm edinmiş oldukları havâdisi ve gerek Rûmistân ve Nemçe ve Fransa'da tab' u resm olunan eşkâlin bu mefhûmu müş'ir u müfîd olduğu bi'l-cümle Rûmlar'm ma'lûmu idüği ve Fenarlu takımı ve Memleketeyn voyvodaları ve sâ'ir sanâdîd-i Rûm bulunan mahallerin cümlesinde papas ve bâzergân makaleleri vesâtatiyle takriben seksan bin kadar haşerât beyninde sırrânî 'akd-i 'ahd ü mîsâk ile Millet-i Rûm'un hükûmet-i İslâmiyye'den tabiîsine ittifak olunduğu ve bunun cümlesi, zikri sebk eden veçhile Selânik ve Aynaroz ve Girid ve İzmir ve Ayvalık ve İstanbul ve Yaş ve Bükreş gibi yerlerde tahdîs ve Nemçe ve Fransa gibi mahallerde terbiye olunmuş hâceler ve kalfalar celbiyle, küberây-ı devletin gözleri önünde her devlete muzırr u muhâlif mevâddı tedris etdikleri mekteblerden sudûr etdiği ve bunlara medâr olarak gûyâ babalarının dem ü diyetini taleb eder olduklarını müş'ir ebyât ü eş'âr inşâdiyle esâfillerinin zihnine zikr olunan tasavvurât yerleşdirilerek, eski hâlleri ve hükümetlerini tezekkür ile anı tekrâr tahsile gayretlendirüp, ehl-i İslâm'a olan gayz u 'adâvetleri teşdîd ve ahz-ı intikama tahrîz ve vakt-i fursata müterakkıb kılmmalariyle, 'Ali Paşa mâddesi takribiyle maslahatı gözlerine kesdirdikleri ve bunlardan mâ'adâ mukaddemâ Eflâk Voyvodası Karaca Yanko Bey'in firân ve biraz vakitden berü Sırplu'nun Devlet-i 'aliyye ra'iyyetini istiskal ile beynlerinde Bey nasbma hâhiş-kerlikleri ve husûsan bu esnâda Rusya Elçisi Ostrogonof, yine bu fesâdın revâcını müstelzim olarak Kaynarca ve Bükreş 'ahid-nâmeleri şurûtunu icrâ talebi zeminiyle şurû' etdiği mükâlemede, devleteyn beyninde bir güne 'adem-i terâzî sûreti gösterdiği ve Suçı 'Aleko Bey'in mergi takribiyle Kalimaki4 İskerlet Bey hem mükâleme-i mezkûreye ve hem hânedân-ı erba'adan bulunduğuna binâ'en, Eflâk Voyvodalığına ta'yîn olunarak, Hâlet Efendi'nin re'yiyle sâ'ir hânedânlar fîmâ-ba'd ye's ü hırmân ile kalacağı ve bu ecilden merkumun birâderi Yanko, Tercemân-ı Dîvân nasb olunduğu ve zikri murûr eden veçhile Todori Viladimirasko'nun altmış kadar Arnavud 'usâtiyle Bükreş'den çıkup Tismana Kılisasi'ne vardıkda, merkumun mukaddemâ zahire ticâretiyle mâl tahsil ve sefer-i mu'ahharda Rusyalu'ya hıdmet etmiş olduğundan ve Sava Bin-başı'yı dahi ol mahalde yamna celb etdiğinden, ehâlîye kağıdlar neşriyle der-'akab tekâlîf-i şâkkanın def'i behânesiyle yanma on beş bin kadar âdem cem' etdiği ve neşr etdiği kağıdlarda: "Eğer 'Osmânlu askeri gelür' deyü havf eder iseniz, bir kuvvet-i kaviyye sâhibi devlet size sahâbet ü imdâda âmâdedir" dimiş idüğünden, Rûmlar dahi niyyetlerini icrâya kemâl hâhişlenerek, bu tarîkler ile işler temâm dest-gâha keşide olmuş idi."* Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e.*, s. 1059-1060.

haklıdır. 1803-1815 yılları arasında Napolyon Bonaparte'nin öncülük ettiği savaşlar dizisinin sonucunda değişen Avrupa siyasi durumunun düzeltilmesi için İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya'nın önderlik ettiği Avrupa Devletlerinin katılımıyla toplanan Viyana Kongresi'ne Avusturya Başbakanı Metternich başkanlık etti. Fransız ihtilalinin etkisiyle ortaya çıkan milliyetçilik akımının etkisiyle Avrupa'yı da saran milletler çağının yaratacağı sorunların çözümlenmesi için birlik olmuşlardır. Viyana kongresinde alınan kararlar sonucu İngiltere, Akdeniz'de Malta ve Yedi Ada'yı, Güney Amerika'da Hollanda'ya ait Cape Colony'yi, Seylan Adası'nı, Güney Amerika'da Guyan ile Antillerde Trinidad Adası'nı, Danimarka'dan ise Heligoland Adası'nı ele geçirerek sömürge krallığını genişletmiştir. Prusya, daha önceden sahip olduğu Polonya'daki Poznan topraklarını geri almış, ayrıca Ren'in Batı kıyılarındaki bir bölüm toprakta Prusya'ya verilmiştir. Napolyon'un ikinci eşi ve Avusturya İmparatoru'nun kızı Marie Louise'de Parma Dukalığı'na getirilerek Avusturya'nın İtalya üzerindeki nüfuzunu daha da arttırılmıştır. Avusturya her ne kadar topraklarına toprak katmış olsa da, Avrupa'ya yayılmış olan ihtilal fikirleri karşısında yeni idare zayıflığını da kendisine dahil etmiştir. Rusya ise Polanya topraklarını ele geçirerek Almanya'ya en büyük kaybı yaşatmıştır. Norveç ise İsveç topraklarına dahil edilmiştir. İtalya, Sardunya krallığı, Nice, Savore ve Cenova'ya hakim olmuştur. İsviçre ise 22 kantondan oluşturulan bağımsız ve tarafsız bir devlet konumuna getirilen Fransa ve Avusturya arasına sokulan bir devlet görünümüne sahip olmuştur.[216] Viyana Kongresi'nden sonra Osmanlı Devleti, Rumlara müdahale ederse yabancı bir devletin Rumlara yardıma geleceğinin yazılı olduğu kağıtlar Rumlar arasında dağıtılmıştır.[217]

Şanizâde Efendi, Rumların, isyandan yaklaşık on beş sene önce gemi ve kayıkların da Rusya bayrakları açmalarının isyan sebebi sayılması gerektiğini fakat görmezden gelindiğini tarihinin birçok yerinde tekrar etmiştir. Kabakçı İsyanı ve Alemdar vakalarının Rumların devlet görevlerinden çekilmesi gerektiğinin bir göstergesi olduğunu fakat Feneryotların devlet adamlarını kandırmaları sebebiyle bu durumların üstünün kapatıldığını aktarmıştır. Hatta Hâlet Efendi ile şahsi bir meselesi

[216] Sevim Binici, "1815 Viyana Kongresi ve Şark Meselesi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 20, Şubat 2018, s. 421.
[217] "*...bir kuvvet-i kaviyye sâhibi devlet size sahâbet ü imdâda âmâdedir...*" Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e.*, s. 1067.

olmasına rağmen onun da Feneryotlar tarafından kandırıldığını ve hain olmadığını kaleme almıştır.[218] Ancak bu ipuçlarına rağmen devlet adamlarının gereken tedbirleri almamasını yukarıda da bahsedildiği üzere onların zaaflarına değil hain Rumlar tarafından kandırılmış olmalarına bağlamıştır.

Şanizâde Efendi, sonradan Müslüman olmuş Ortodoks bir Rum papazın ağzından Rumların "şeytan tarafından kandırıldığını bu sebeple hainlik ettiklerini" anlatısına ekleyerek onların ihanetlerini kendi milletlerinden birisi tarafından da açığa çıkarılmasını sağlamış böylece Rumlar hakkındaki iddialarının da haksız olmadığını ispatlamaya çalışmıştır. İsyanın belirtilerini, reaya arasında dolaşan hikayeleri, Rusya'nın kışkırtmalarını, özellikle Feneryotların Ruslar ile ilişkilerini öne çıkararak isyan anlatısının temelini oluşturan Rumların haksız yere sırf yaratılışlarındaki hainlikten dolayı isyan ettikleri iddiasının zeminini hazırlamıştır.[219]

Rusya, Bükreş Antlaşması'nın şartları gereğince Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışıp Rumların isyanına yardım etmek için çabalamış fakat ellerinde belgeli bir şikayet kaydı olmadığından bu amaçlarını yerine getirememiştir. Bu sebeple Ruslar, Rum reayanın zihinlerini karıştıracak bir yol aramış ve isyanda izlenilecek olan bütün adımları Rumlara öğretmiştir. Bu duruma bir örnek olarak Şanizâde Efendi, Müslüman mahallesinde bir Rum bakkalının yakılması örneğini vermiştir. Yangının söndürülmesi için yeniçeri, kalyoncu, topçu, humbaracı ve tulumbacı kıyafetleriyle gizlenmiş olan Rumlar karışıklık çıkarmışlardır.[220] Bu olayın hemen ardından Boğdan Voyvodası Mihal, Rusya'ya kaçmıştır.[221] Bu sırada Petersburg'tan dönen General

---

[218] Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e.*, s. 1036.

[219] *"Bu dahi delâ'il-i lafzıyye-i vâzıhadandır ki, sene-i sâbıkada bir ihtiyâr Rûm Papası, ikrâr-ı dîn-i İslâm ile müşerref olmak kasdiyle Dîvân-ı 'âlî'de hâzır oldukda, bir takrîb yanınca gelmiş birkaç kâfir: "Bu âdem mecnûndur" dimeğe mütecâsir olmalariyle, mezbûr hemân merkümâna hıtâb edüp: "Hâşâ ve kellâ ben mecnûn değilim. Mecnûn sizlersiz ki, igvâ'-i şeytânî ile 'uhdesinden gelemeyeceğiniz bir kâr-ı düşvâra sülük edersiz. 'Aklı olan kimesneye böyle mehlekeden nefsi vikaye içün bir an akdem sizden infikâk etmek farzdır" kelâmını 'alenen tefevvüh etmiş ise de: "Bu kâr-ı düşvâr ne ola?" deyü evvel ve âhır aslâ istifsâr olunmamış ve belki ancak bu makule nezâketlü maslahatlara dikkat, ferîza-i dirâyet-i erbâb-ı devlet idüği henüz hâtır-güzâr-ı kibâr-ı huzzâr olmamış idüği, anda bulunmuş ba'zı dakîka-şinâs zevâtdan menkûldür.*" Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e.*, s. 1068.

[220] Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e.*, s. 1069.

[221] "*Der-'aliyye'de mukîm Rusya Elçisi Ostrogonofa devleti tarafından vürûd ile takdim etmiş olduğu kağıdın tercemesi der-pîş olundukda, Boğdan Voyvodası Mihal, Devlet-i 'aliyye'ye 'isyâna gûyâ tâb ü tehammülü kalmayarak mecbûr olmuş idüğüni bast u hikâyet ederek, Rusyalu'dan tâlib-i istishâb ü mu'âvenet olmuş ve mukaddemde dûçâr idüği ıztırâb u ıztırânnı takrir ederek bu kâra şurû'unda imperatora i'tizâr güne 'arîza göndermiş ise dahi, bunlar ol tarafdan kat'â kabûl ü ısgâ olunmayarak matrûd olmuş…"* Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e.*, s. 1074.

İpsilantioğlu Aleksandr, Rusya'ya haber vermeden isyanı Boğdan'da başlattı.[222] Eşkiyanın bastırılması için İbrail Muhafızı Berkofcalı Vezir Yusuf Paşa serasker olarak atandı. Bir yandan da ferman çıkartılarak İstanbul ve bilad-ı selase ve civarlarında ikame eden Rum ve Ermeni milletlerinin ellerindeki silah ve savaş aletlerinin toplatılması emri verildi.[223] Kısa bir zaman sonra ayaklanmanın nedeni din kavgasına dönüştürüp papasları kullanmaya başladılar. Papaslar vasıtasıyla "Hristiyanlar galip gelecek" diyerek Ortodoks reayayı ayaklandırmaya çalışmışlardır.[224] Kısa süre Boğdan da başlatılmış olan olan isyan bastırılmıştır.

Şanizâde Efendi, din adamlarının ayaklanmadaki rollerini net olarak ortaya koymuştur. "Herkesin bildiği gibi her milletin zabit ve söz sahipleri kendi nezareti altında bulunanların her bir hallerini anlamak gece gündüz gözetip ve devlete karşı oluşabilecek hareketleri devlete haber vermekle yükümlüdürler. Patrikler dahi Padişahımız sayesinde güvenlik ve asayiş içerisinde yaşayan reaya üzerine tayin edilen zabitler hükmünde olup; iyisini ve kötüsünü bildikleri cemaatlerini sürekli gözetip, kötülüğe meyledenleri önce nasihatle, nasihat kar etmezse kendi dinleri üzere cezalandırıp, uslanmayanlarını devlete haber vermek görevleridir" minvalindeki satırlarında da anlaşılacağı üzere patriklerden beklenilen esas görevleri sıralamış fakat "Rum patriği olan fesatçı öteden beri Devlet-i Aliyye'ye görünürde sadık iken, bin seneden beri Allah tarafından teyit edilmiş ve yardım görmüş, kıyamete kadar kalıcılığı ayet ile sabit din ve devlete karşı isyan teşebbüslerinin boş olduğunu kendisi bilip, sadedil cemaatine nasihatte bulunması gerekirken, bizzat isyan hareketinde bulunanların önüne geçip hıyanetliğini tescil ettirmiştir." Patrik V. Gregorios'un ihanet içerisinde olduğu bilindiği halde Sadrazam Benderli Ali Paşa kendisi ile görüşmek istemiş ve onu sorgulamıştır. Sadrazam Benderli Ali Paşa'nın sorularını inkar ile cevaplayan V. Gregorios'un yalan söylediği bilmekteydi, birçok kocabaşı ve papazın uzun zamandır haberinin olup, Patrik'in haberinin olmaması mümkün

---

[222] *"Petersburg'dan Boğdan'a gelan Ceneral İpsilanti-oğlu Aleksandri dahi bu hareket-i mekrûheye Rusyalu'nun haber ve medhali olmayarak, hemân kendülüğünden şurû' etmiş olduğundan, min-ba'd Rusya Devleti'nden merdûd kılınmış olmağla, bu takdirce Devlet-i 'aliyye'nin memâlikini muhafaza ve erbâb-ı fesâdı te'dîb ü mu'âhezesi husûsunda Rusya Devleti kat'â âmîziş ü müdâhale etmez siyâkında olup…"* Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e.*, s. 1074-1075.

[223] Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e.*, s. 1078.

[224] Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e.*, s. 1082.

değildir.[225] Bu sorgulamanın ardından II. Mahmud'un fermanı gereğince Patrikhane tarafına getirilerek kethüdası ile beraber Petro kapısında karşı karşıya asılarak emrin gereği yerine getirilmiştir. Ardından Kayseri, İzmit ve Tarabya metropolitleri de Balıkpazarı kapısı, Kaşıkçılar Hanı önü ve Okçularbaşı Parmakkapıları'nda idam edilmişlerdir. Din adamı olmayan beş Rum daha isyanda parmakları olduğu gerekçesi ile ibret-i âlem için idam edilmişlerdir. Patrik'in ölüsü üç gün asılı durduktan sonra denize atılması için Yahudilere verilmiştir. Yahudiler, Rumlar cesedi almasınlar diye karnını yarıp taşlar bağlayıp öyle denize atmışlardır.[226] Patrik'in asıldığı gün Hıristiyanların geleneklerinde Hazret-i İsa'yı Yahudilerin çarmıha gerdikleri güne tesadüf eden Paskalya olmasından başka, leşinin de Yahudilere verilmesi Rumların isyanlarının bir kat daha artmasına sebep olmuştur. Şanizâde Efendi'ye göre Patrik, Rumlar ve diğer ülkeler arasında itibarlı biri olduğundan idam edilmeyip gönlü hoş edilerek elde edilseydi Rumların isyan ateşini söndürebilirdi. Rusyalı bir gemi kaptanı sözde patriğin cesedini denizden çıkarıp götürmüş, Petersburg'da halka patrik olduğunu iddia ettiği bir leş gösterip, çeşitli eşyalarla şehri gezdirdiğinden bizzat Rus İmparatoru bu konu ile ilgilenmiş ve Rumları kendi taraflarına çekmek için cesedi bir kiliseye koydukları da duyulmuştur.[227] Şanizâde Efendi, Patrik V. Gregorios'un

---

[225] *"Mâh-ı recebin on dokuzuncu paskalya günü olan yevm-i pazar, Sadr-ı a'zam bâ-irâde-i celâdet-ifâde-i hazret-i Şehriyârî, Rûm Patriki'ni Bâb-ı 'âlî'ye ihzâr edüp: "Senin bu fesâddan mukaddemi haberin yok muydu ki, kat'â iş'âr etmedin?" deyü istifsar eyledikde, merkum inkâr ve müşârun ileyh tekrâren su'âle ibtidâr ile: "Ya bir fâhişe 'avratm etdiği zinâ ve fişka kadar muktezây-ı âyininiz üzere elbet vukufunuz derkâr u âşikâr iken, böyle milletçe 'azîm ü 'amîm fitne vü fesâddan tecâhülâne haberim yoğidi dimeğe i'timâd olunabilür mi?" deyü mu'âhazede ısrâr eyledikde: "Devletlü efendim! Kulunuz sinn-i tis'îni mütecâviz bî-şu'ûr ihtiyânm. Eğer bilürler ise Onikiler bilürler" cevâb-ı nâ-savâbm vermiş ise de, fi'l-hakîka bayağı bir koca-başı ve papas makü leşinin vâfir eyyâmdan berü haberdâr olduğu millet mâddesinde, Patrik'in haberi olmamak şübhesi dâ'ire-i 'akıldan hâriç efkâr-ı bâtıla makülesi idüği bedîdârdır. Binâ'en 'aleyh müşârun ileyh: "Bunu şimdilik Kadı-köyü'ne götürün" deyü zâbitâna emr ederek, def-i leyyin ile huzûrundan ihrâc edüp…*" Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e.*, s. 1121.

[226] *Patrik'in mürdesi üç gün maslûb durdukdan sonra deryâya endâhtı, karîha-i Şâhâne'den Yehûd Milleti'ne emr olunarak, anlar dahi: "Tenakkuhve tefessüh ile rûy-i deryâya çıkup, Rûmlar almasunlar" deyü kamım yarup ve taşlar bağlayup deryâya öylece ilkâ eylediler . A.g.e.*, s. 1122.

[227] *"…Patrik-i mesfûru salb etdikleri gün, 'alâ zu'mi'n-Nasârâ hâşâ hazret-i 'îsâ 'aleyhi's-salâtü ve's-selâm a Yehûdîler'in ol mu'âmeleyi icrâ etdikleri güne tesâdüf etdiğinden başka, lâşesini Yehûdlar'a sürütdükleri, bâ'is-i tehyîc-i gayret-i câhiliyye-i Rûm olup, bir kat dahi tuğyânlarma sebeb oldu. Erbâb-ı nühâ ve vukufun haberlerince Patrik-i mersûmun beyne'd-düvel ve'r-Rûm i'tibân olup, bir sözü Avrupa'da iki olmaz imiş. Eğer hakkında bu mu'âmele icrâ olunmayup, istimâletiyle elde iken teskîn-i nâ'ire-i fesâd-ı Rûm edebilür idi. Hattâ Rusyalu tüccarımızdan bir sefîne re'îsi, Halîc-i Âsitâne'den bir takrîb alup götürmüş, Ayopetreburk'da halka "Patrik" deyü bir lâşe gösterüp, envâ'-ı tecemmülâtla şehri gezdirdiğinden, bizzât imperator hıdmetinde bulunup ve bir mu'teber kenisalerine ilkâ edüp, bu veçhile Rûmlar'ı tarafına celb-i tâmm ile celb etdiği mesmû1 olmuşdur…"* Şanizâde Mehmed Ataullah

idamının ardından Devlet-i Aliye'nin kanunlara bağlı bir devlet olduğunu vurgulayarak her cemaat için verilen sözlerin yerine getirildiğini ve hıyanete cesaret edenler hakkında gerekenin yapılmasının dinin gereği olduğunu kaleme almıştır.[228] Sadrazam Benderli Ali Paşa'nın Patrik V. Gregorios'u sorgulaması aslında Osmanlı Devleti'nin meşru bir hukuk devleti olarak hareket ettiğini yani sebepsiz ceza vermediğini göstermek içindir. Şanizâde Efendi bu paragrafın devamını tekrar bir patrik seçimi için hazırlamıştır. Yeni seçilecek olan patrikten istenilen özellikleri not almıştır.[229] Patrik seçimi yine Sen Sinod meclisine (Şanizâde Efendi'nin ifadesiyle "onikiler meclisi") bırakılmıştır. Atamanın onay mercii padişahtır fakat onaya gelecek adayı belirleyen Sen Sinod meclisi olmuştur. İsyanda dahi bu şemanın dışına çıkılmamıştır. Şanizâde Efendi Rumların, Rus kışkırtması nedeniyle isyan ettiklerini Devlet-i Aliyye'nin yönetiminde herhangi bir problem olmadığını verdiği bu örnek ile desteklemiştir.[230]

Mora ve Tuna (Boğdan ve civarı için Şanizâde Efendi bu tabiri kullanmıştır) tarafında baş gösteren ayaklanma sebebiyle, Mora ve Rumeli taraflarından zahire alınamayacağı için, Şam ve Mısır taraflarından alınmaya mecbur kalınmıştır. Lakin Şam ve Mısır'dan Mora ve Rumeli taraflarına satılacak malların değeriyle İstanbul'a gönderilmesi böyle bir vakitte dikkat edilmesi gereken bir husustur. Bu sebeple titizlik ile bu işlemin gerçekleşmesi ve dikkatli olunması için bir hatt-ı hümayun yazılmıştır. Mora reayası isyan edip yolları kapatmış olduğundan, taşkınlık yapan reayanın esir

---

Efendi, *a*.g.e., s. 1124. Bir başkasının verdiği habere göre "Patrik denizden kendi çıkıp Rusya'ya gitmiştir."

[228] "*Devlet-i 'aliyye edellallâhu müvâlîhâ ve ezelle münâvîhâ ber-muktezây-ı ke ıîm e -i "înne'l-'ahde kâne mes'ûlâ" her bir devlet ve milletle 'akdetmiş olduğu 'ahde dikkatle meftûr olageldiği misillü, hukük-i mu'âhidîn-i ra'iyye tedahiri ' âyetle meşhûr ve 'ahd-şikenlikle tagyîr-i vaz' u hareket ve izhâr-ı habâset ü hıyânete cesâret edenler hakkında, "Lâ îmâne li-men lâ 'ahde lehû" hadîs-i sa'âdet-enîsi mübtegâsınca, icrây-ı hükm-i şerî'at etmeğe iktizây-ı diyâneti olduğundan mecbûrdur…*" Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e*., s. 1124-1125.

[229] "*Önceden beri Patrik atamasında Onikilerden birinin millet geleneklerine göre aralarında seçilmesi gerekir, bu defa atanacak Patrik seçilme işi Rum Milleti'nin küçük büyük kimselerine hitaben 22 Nisan 1821 günü Devlet-i Aliyye'ye halen sadık olup hizmet eden ve kendi milletini fesatlardan, ihanetten kurtaracak ve içlerindeki haydutları terbiye edecek, terbiye kabul etmeyenleri Devlet-i Aliyye'ye sürat ile haber edecek her kim ise, Devlet-i Aliyye'den patrik atanması için hepsi görevli kılındı*" Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e*., s. 1125.

[230] "*Hiçbir vakitde ve husûsan cezmen Rusyalu'nun iğvâ vü igrâsiyle rûnümâ olan Rûm fesâdı gibi bir fitne-i 'uzmâ esnâsında Devlet-i 'aliyye Rusyalu'dan hiçbir veçhile emîn olmayarak, dâ'imâ emr-i ihtiyâta i'tinâ eylemek ferîza-i hâliyeden olduğuna binâ'en, bundan…*" Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e*., s. 1083.

alınması hususunda fetva verildiği ve Devlet-i Aliyye'ye hizmet edenlerin hizmetlerini ortaya koymalarının zamanı olduğu, bu hizmetin yalnız padişaha değil İslam'a da olacağından Mora'nın karadan tedbirine başlanıp denizden ek kuvvet ile desteklenmesi gerekli olduğundan Kaptan-ı Hümayun Nasuhzade Ali Bey maiyetinde olan donanmadan biraz gemi ayrılmış ve Mora sularına gönderilmiştir.[231] Mora'da yaşanan bu karışıklık üzerine durumunun incelenmesi için meşveret meclisinde birinin gönderilmesi görüşülmüş, Hâlet Efendi bu sırada Divan Tercümanı olan Nikola Mavrozi'nin gönderilmesini önermiştir. Nikola Mavrozi cemiyet üyesidir, Mora'ya gittiğinde ayaklanma için reayayı tahrik etmiş, Bâbıâli'ye döndüğünde ise Mora reayasının sadakatini anlatmış, böylece Mora'da başlayan isyanın bastırılmasını geciktirmiştir.[232] Bu durumun ortaya çıkması aynı zamanda Hâlet Efendi'nin Hanedan-ı Erba'a kanunun çıkmasındaki rolü[233] ve Tepedelenli Ali Paşa vakasında oynadığı rol neden gösterilerek Konya'da öldürülmüştür.[234] İsyan eden Mora reayası üzerine Hurşid Ahmet Paşa gönderilmiştir. Şanizâde Efendi asiler ile isyan etmeyen reayayı kesin çizgiler ile ayırmıştır. Mora reayasının isyanının yaygınlık kazanarak devam etmesi üzerine Devlet-i Aliyye, Eflak ve Boğdan tarafında meşgul olduğundan Mora isyanına Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın gönderilmesine karar verilmiştir.[235] Fakat bu esnada isyan Eğriboz'a da sıçramıştır. Eğriboz mütesellimi Ahmed Bey, bu isyanın Eğriboz'a da sıçracağını farketmiş ve önceden yardım talep etmek için bir kişi göndermiş fakat asiler arasından geçemeyeceğini düşünerek deniz yoluyla İzmir voyvodasına da bir ulak göndermiştir. Bu kişi İzmir'e varamayıp Edremit'ten geçmiş ve İzmir voyvodası bu keyfiyeti Devlet-i Aliyeye bildirmiştir. Bu sırada karadan gönderilen ulak payitahta ulaşmış yardım çağrısını aktarmıştır fakat Devlet-i Aliyye Eğriboz üzerine kuvvet gönderememiştir. Devam eden isyanlar sebebiyle Akdeniz'den İstanbul'a zahire göndermek ne kadar güçse payitahttan Eğriboz'a asker göndermekte bir o kadar güçtür.[236] Mora ve Eğriboz'dan sonra isyan Sisam adasına da sıçramıştır. Sisam adası reayasının isyan etmesinden sonra Rum gemilerinin İzmir limanına gelir

[231] Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e.*, s. 1137.
[232] Süheyla Yenidünya Gürgen, *a.g.e.*, s. 321.
[233] Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e.*, s. 1060.
[234] Hâlet Efendi'nin faaliyetleri ve yaratılan imajı ile ilgili detaylı bilgi için bkz.: Süheyla Yenidünya Gürgen, *a.g.e.*, s. 350.
[235] Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e.*, s. 1150.
[236] Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e.*, s. 1151.

ise hiçbir takdirde içeriye sokulmamaları ve İzmir halkının birlik olması için bir hatt-ı hümayun çıkarılmıştır.[237] Ahyolu Ladikası'nda da isyan baş göstermiş burası içinde kuvvet gönderilememiştir. İsyan Tırhala'ya da sıçramış ve Mahmud Paşa tarafından bastırılmıştır.[238]

Memleketeyn ve Mora'dan sonra küçüklü büyüklü ayaklanmaların ardından Devlet-i Aliyye birçok önlem almıştır. Alınan bu tedbirlerden biri İttihad-ı İslam ilan edilmesidir. Şanizade Efendi'nin eserinin birçok yerinde "İttihad-ı İslam" için örnek bulunmaktadır. Şanizâde Efendi, Rumların ehl-i İslam aleyhinde ittifak yaptıklarını söyleyerek efrad-ı İslam'ın padişahın kapı yoldaşı olduğunu söyleyerek Müslümanım diyen her güruhtan insanın böyle bir vakitte ayrışmadan kardeş olup Rumlara karşı birlik olmaları gerektiğini yazmıştır.[239] Hatt-ı Hümayunlarda da gördüğümüz[240] bu vurguyu Şanizâde Efendi beylerbeyi ve vezirlere gönderilen emirlerden de örnekler vererek desteklemiştir.[241]

---

[237] Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e.*, s. 1152.

[238] Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e.*, s. 1242.

[239] *"...Rûmlar ehl-i İslâm 'aleyhine ittifâk etmiş olduklarına mukâbeleten, büyük ve küçük efrâd-ı İslâmiyye ve sunûf-i askeriyyenin dahi uhuvvet-i İslâmiyye lâzimesince ve Pâdişâh-ı îslâm-penâh eyyedehullâhu ve nasarahullalı hazretlerinin bâb-ı merhamet-me'âb-ı Mülûkâne'lerinde cümlesi bir kapu yoldaşı oldukları muktezâsmca... Müslimânım deyan küçük ve büyük ocaklu ve sâ'ir her ne gürûhdan olur ise olsun böyle vakitde ben şuyum, ben buyum" demeyerek cümlesi yek-vücûd olup birbirleriyle karındaş mu'âmelesi eylemek ve bu takrîb ile ehl-i îslâm husamâsma ittifâk-ı Islâmiyyet'den hâsıl kuvvet ü şecâ'ati göstermek lâzım olduğunu ve İstanbul'da bu maksûdun hâsıl olduğunu ve cemî' Memâlik-i mahrûse'de dahi husûlü, matlûb-i fevâ'idmensûb-i cenâb-ı Pâdişâhî olduğunu cümle ehâlî ve askerîye ifâde ile Ümmeti Muhammed'i celb edecek ve gayret ü şevka getürecek vesileleri tahsîle himmet ve te'lîf-i kulûb ile tevfîk-i miyân-i îslâmiyân eylemeleri vesâyâsı, İbrâ'îl Muhâfızı Vezîr Yûsuf Paşa'ya mâh-ı recebin on yedinci günü târihiyle yazılan kâ'ime-i Sâmiye'de dere ü tavsiye kılındı...*" Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e.*, s. 1117-1118.

[240] *"Sen vükelây-ı Devlet-i 'aliyye'min kudemâsmdan olmanla, her bir husûsun evvel ve âhırı ma'lûmun olup, sende her veçhile sadâkat ü hıdmet me'mûl ve meczûm-i Mülûkâne'm olduğundan, bi'l-istiklâl Yekâlet-i mutlaka'm hıdmetine ta'yîn eyledim. İmdi göreyim seni bu bâbda mecbûl olduğun hamiyyet ü sadâkat muktezâsınca, bi'l-cümle vüzerâ ve 'ulemâ du'âcılarım ve ricâl-i devlet ve ocaklarım ağavât ve zâbitâm kullarım ile i'lây-ı kelimetullah ve ihyâ'-i sünnet-i Rasûlullah niyyet-i hâlısasiyle ittihâd ü ittifâk edüp, kâffe-i umûr-i mühimme-i Devlet-i 'aliyye'me ihtimâm ve Rikâb-ı hümâyûn'uma 'arz u i'lâmı muktezî husûsatı i'lâm ederek, mesâlih-i 'ibâddan bir maslahat girü kalmamak ve zînet ü ihtişâm ve isrâfı terk ile hazariyyeti seferiyyete tebdil ve cemi1 harekât ü etvârlanm şer'-i kavîm-i Muhammedi'ye tatbik eylemelerini cümleye tenbîh ve icrâsına dikkat ve bu fitne-i 'azîmeyi hafîf görmeyüp, Devlet-i 'aliyye'm Devlet-i Muhammediyye olduğunu bilüp ve bu kadar ümmet-i Muhammed'in selâmetleri ancak ittihâd-ı kulûb ile hâsıl olacağım anlayup, cân u dilden sana mu'âvenet ve emr u nehyine mütâba'at edenleri Hakk Te'âlâ dâreynde selâmete karin eyleye, âmîn."* (Hatt-ı Hümayun'dan bir bölümdür.) Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e.*, s. 1136.

[241] "*Biz cümlemiz ehl-i îmândan olarak birbirimiz ile ittifâk u ittihâdımız ve birbirimizden emniyyetimiz olup, bu def'a inzımâm-ı şer'-i mutahhar ile karâr verildiği üzere fîmâ-ba'd bu erâcîfin ardı almup ve İstanbul'da öteden beni herkes ne veçhile gezer ise ve nasıl emniyyet var ise yine ol veçhile olarak, bundan sonra her kim erâcîfe ve bilâ-mûcib tüfeng atmağa cesâret eder ise te'dîb olunması fermânım olmuşdur; fi'l-yevmi's-sâlis min-şa'bâni'l-mu' azzam.*" Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e.*, s.

Rum milleti bu isyanda kendi cemaatlerini tahrik edip kışkırtarak ve para desteği sağlayarak birlik olmuşlardır. Ancak Osmanlı topraklarında ve civar ülkelerde bulunanlar isyanlarını ilan edemeyerek, zorunlu olarak boyun eğmekte ve zamanını beklemektedirler. Ayvalık halkı da senelerden beri Mora, Çamlıca, İzmir, Sisam, Sakız, Eflak, Boğdan ve İstanbul örneğindeki gibi mektebler kurup ve Avrupa'da eğitim almış hocalar getirilmiştir. Şevk ve gayret ile serbestiyet için kara ve denizle ilgili eğitim verilmiş, Devlet-i Yunan ve "ahvâl-i esbak-ı Rûmiyân tevârîhini" dahi halka anlatmışlardır.[242]

Şanizâde Efendi'nin devrin vakanüvisi olarak Rumlar ile ilgili eleştirileri ve değerlendirmeleri önemlidir. Yukarıda örneklerle açıklamaya çalıştığımız gibi Rumların isyan hazırlığı yaklaşık olarak beş altı yıl önce başlamıştır. Şanizâde Efendi'nin eserinin büyük bir bölümü (yaklaşık 10 yılı) Asım Efendi'nin müsveddelerine dayandığından isyan hazırlıkları Asım Efendi'nin vakanüvislik döneminde dahi bilinmekte olduğu görülmektedir. Kronik yazarları devletin bakış açısını yansıtır, malzemeleri resmi devlet kayıtlarıdır, bu sebeple padişah ve devlet adamlarının hazırlıklardan bihaber olması mümkün değildir. II. Mahmud, Ağustos 1821 tarihine ait bir fermanında; devletin gayr-i müslimlere her zaman şefkatle ve merhametle yaklaştığını belirterek, yine de bazı Rumların nankörlük ve ihanetten geri kalmadıklarını açıklamıştır. Fermanın bu çalışma için önemli bir noktaya değindiği görüldüğünden 18-24. satırları aşağıda verilmiştir;

*"Rum tâifesi dahi öteden beri Devlet-i aliyye'nin cizye-güzâr reayâsı olduğuna mebni haklarında,/ bi'l-vücuh ibrâz-ı merhamet ve şefkat ve ırz u canları daire-i hıfz ve himayette masun/ olarak şerâit-i raiyyetin mesâından efzun envâ-i ihsan ve inâyetten gayri birşey gördükleri/ yoğuken nâil ü mazhar oldukları ni'met-i ilahiyyeyi ayak*

---

1143. "*Enderûn ağalan ve çukadârları, mütelebbis olduklan haftân ve dolama misillü esvâb-ı hazariyyeti külliyyen nez' birle, ayaklarına şalvar ve bellerinde olan hançerden başka birer çift piştov ve birer En'âm kîsesi ile birer pala yahûd seyf ta'lîk ve mukaddem tenbîh olunduğu veçhile ocaklu neferâtınm cümlesi silâhlanmış ise de, ağalanmn bizzât kendüleri ve etbâ'lan dahi kezâlik esvâb-ı hazariyyeti terk ile cümleten silâhlanmak ve 'ale'l-'umûm hâcegân ve kapucu-başı ağalar ve gediklüler ve hıdmet-kârları esliha ve âlât-i harbiyyeyi 'ale'd-devâm istishâb etmek ve'l-hâsıl işbu ihtilâl külhyyen ber-taraf olup, herkese emniyyet gelinceye kadar 'îdeyn ve mevlid-i şerîf ve Hırka-i şerife ve Rikâb-ı hümâyûn ve Surre-i hümâyûn ve mevâcib ihrâcı misillü de'b-i kadîm olan rusûmât günlerinden mâ'adâ vakitlerde esvâb-ı resmiyye geyilmeyüp, herkes vech-i mezkûr üzere seferî kıyâfet olarak hâzır u müheyyâ bulunmak üzere fermân olundu.*" Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e.*, s. 1239.

[242] Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *a.g.e.*, s. 1188.

*altuna alub, nankörlük yolunu tutarak/ dîn ü mübîn hakkında tabiî münevves zamirleri olarak habâset ve hıyaneti icra daiyye-i fâsidesine/ cür'et ve metbû-ı şefkları olan selâtîn-i seniyyem aleyhine bazı mahallerde ızhar-ı bağî ve isyana cesaret etmişler..*"

Şanizâde Efendi'ye göre Rumlar sistem içerisinde önemli görevler üstlenmiştir fakat Rusya'nın kışkırtması ile birlikte isyan etmiş olsalar da yaradılışlarında şeytanlık ve hainlik vardır. Rumları nitelemek için kullandığı *"Fenerli Rum Mekruhları*[243]*, ben-i asfar*[244]*, müfsid*[245]*, âmîhte-i dûzahiyân*[246]*, havane-i Rum*[247]*, kavm-i mehin*[248]*, haşerat*[249]*, sadâkat-muhalin*[250]*, esafil*[251]*, hazele*[252]*, habis*[253]*, şeytaniyye-i vesvese*[254]*, fitne-i hafiyye-i Rum*[255]*, usat-ı Rum*[256]*, Rum gavurları*[257]" gibi nitelemeler bu kanaatini açıkça ortaya koymaktadır.

## D) Esad Efendi Tarihi

Esad Efendi'nin vakanüvislik döneminde kaleme aldığı eseri Eylül 1821-Temmuz 1826 tarihleri arasındaki vakaları ihtiva etmektedir, iki cilt olarak düzenlenmiştir. Esad Efendi eserinin ilk cildinin temelini Şanizâde Mehmed Efendi'den kalan müsveddeler oluşturmaktadır. II. cildi 1825-1826 yılları vakalarını ihtiva etmektedir.

Rumlar ile ilgili Şanizâde Efendi'nin kaldığı yerden devam etmiş ve ayaklanmayı bastırmak için tedavülde olan uygulamaları aktarmıştır. İttihad-ı İslam ilan edilmesi, II. Mahmud'un isyanı bastırmak için yazılan fermanları, silahların toplatılması gibi uygulamalar halefinin eserinde aktarılmış, mürur tezkiresi

[243] Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, a.g.e., C. I., s. 593.
[244] Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, a.g.e., C. I., s. 455.
[245] Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, a.g.e., C. I., s. 594.
[246] Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, a.g.e., C. I., s. 595.
[247] Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, a.g.e., C. I., s. 716.
[248] Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, a.g.e., C. II., s. 1142.
[249] Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, a.g.e., C. II., s. 1060.
[250] Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, a.g.e., C. II., s. 1067.
[251] Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, a.g.e., C. II., s. 1068.
[252] Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, a.g.e., C. II., s. 1095.
[253] Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, a.g.e., C. II., s. 1122.
[254] Gös. yer.
[255] Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, a.g.e., C. II., s. 1126.
[256] Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, a.g.e., C. II., s. 1140.
[257] Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, a.g.e., C. II., s. 1143.

uygulamasını ise Esad Efendi kaleme almıştır.[258] Rumlar için nitelendirmeleri Şanizâde Efendi ile benzerlik gösterir, aslında bu kronik yazarlarının devletin bakış açısı ile vakaları inceleyip eserlerini oluşturduklarının bir kanıtı niteliğindedir.

Şanizâde Efendi'de takip ettiğimiz isyanlar dizisi Esad Efendi'de devam etmektedir. Rumlar birçok yerde ayaklanma çıkarmaya devam etmiştir. Esad Efendi'nin eserindeki ilk isyan Yenişehir'de başlamıştır. Esad Efendi'nin ifadeleriyle *"ortaya çıkan hıyanetlerinin asıl kökü fesad ve alçak olan şeytan papaslarındandır."* Esad Efendi, Yenişehir Metropolitlerinden ihraç edilen Polikarpos isimli rahibin ihanetinin ortaya çıkmış olması nedeniyle idamı için Tırhala Mutasarrıfı Vezir Mahmud Paşa'ya emir verildiğini ve bu idamın Rumlara ibret-i alem olması için Bâb-ı Hümayunun önünde gerçekleştiğini kaydeder. Metropolidin kesik başının yuvarlandığına dair bilginin ise ihanet eden Rumların devlet tarafından küçük düşürülme metotlarından birine izafe etmekte olması muhtemeldir.[259] Şanizade Efendi'de gördüğümüz din adamlarının ayaklanmalarda ve isyanda başrol olduğu düşüncesi Esad Efendi'de de devam etmektedir.

Esad Efendi Rumların ayaklanmalarının çeşitli yerlerde devam ettiğini aktarırken Girid Adası'nda başlayan ayaklanmaya da değinmiştir. Ayaklanmayı bastırmak için Hanya Muhafızı Vezir Lütfullah Paşa, hane halkıyla birlikte görevlendirildiğini aktaran Esad Efendi, Vezir Lütfullah Paşa için "yiğit kethüda" olarak bahsetmiş ve böylelikle onu ödüllendirilmiştir. Ayaklanmaların bastırıldığı ile ilgili çeşitli yerlerden haber gelirken, Balyabadra Kalesi'ne saldırmaları üzerine üç kıta top ve yedi yüz vakiyye kurşun gönderilmiştir. Esad Efendi'ye göre Rumların Balyabadra Kalesi'ne saldırması bile batıldır. Balyabadra vakasını aktarırken Osmanlı Devleti'nin gücünü bir aslan pençesine benzetmiş (*nahcîr-i pençe-i şîr*) Rumları ise bu

---

[258] Sahhaflar Şeyhi-zâde Seyyid Mehmed Esad Efendi, *Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi Tarihi (Bâhir Efendi'nin Zeyl ve İlâveleriyle) 1237-1241/1821-1826*, haz. Ziya Yılmazer, s. 17. Rum ihtilali sebebiyle Rum casusların Müslüman kıyafetleriyle yakalanması çoğaldığı için İstanbul ve çevresine girip çıkanların kim olduklarını bildirmeleri gerektiğinden Mürur Tezkiresi düzenlenmiştir.

[259] "*Beyândan müstağni olduğu veçhile millet-i bâgiye-i Rum'un taraf taraf zuhûra gelan hıyânet-i kadîmelerinde mâddetü'l-asl-ı ifsâd ü mel'anet olan hannâs-istînâs papaslarmdan olup, bundan akdem Yenişehir-i Fenar Metrepolidliği'nden ihrâcla ol tarafda tevkif kılınan Polikarpos nâm râhib-i hüsrân-encâmm bi-re'sihî bürûz eden hıyâneti cihetiyle, i'dâmı bâbmda Tırhala Mutasarrıfı Vezir Mahmûd Paşa'ya hitâben sâdır olan emr-i 'âlî mûcebince cezâsı tertîb ve ser-i maktû'-i nuhûset-eseri müşârun ileyh tarafından tesrîb olunmağla, pîş-gâh-ı Bâb-ı hümâyûn'da galtîde-i hâk-i mezellet olup, ser-encâm-ı râhib-i mesfûr ile havene-i sâ'ire terhîb olundu."*Mehmed Esad Efendi, *a.g.e.*, s. 20.

pençeden kaçan tilkiye (*rûbâh*) benzetmiştir.[260] Çamlıca ve Suluca'da isyan eden Rumların İzdin civarında olan Donanma-yı Hümayun'a saldıracakları bilgisi Badra'da bulunan Riyale-i Hümayun Kaptanı Tümbekzâde Ali Bey'e İspanya Konsolosu tarafından bildirilmiştir.[261] İspanya konsolosu verdiği bilgide Rumların sözlerinde yalan olduğunu ve güvenilmemesi gerektiğini söylemiştir.

Esad Efendi, Divan tercümanı Kallimaki, yazıcısı İstefenaki ve Başçukadarı Yorgi'nin idamını kaleme aldığı satırlarda ihanetleri aşikar olan bu kişilerin doğuştan hain olduklarını kaleme almış ve bireysel ihanetlerini cemaatlere atfetmiştir. Esad Efendi'ye göre Rumlar, Devlet-i Aliyye'nin vermiş olduğu nimetlere küfr ederek delalete düşmüştür.[262] Divan Tercümanı İstavraki, Bolu'ya sürgün edilmesinden birkaç ay sonra şehre bir saat mesafede olan Ilıcalı'ya gidip, mehtabı seyretmiş, dönüş yolunda Bolu'ya yakın bir mahalde nehir kenarında bulunan ağaçlıkta kim olduğu bilinmeyen üç kişinin saldırısına uğramıştır. Bu saldırıda İstavraki bıçaklanarak öldürülmüştür. Yanında bulunan oğlu kaçıp mütesellime gözyaşı dökerek olayı anlatmış bu durum üzerine yakalanmaları için araştırmalar yapılsa da bir türlü yakalanamamıştır. Esad Efendi, İstavraki'nin faaliyetleri dolayısıyla birçok düşman edindiğini intikam almak kastıyla bu saldırının yapılmış olabileceğini aktarmıştır.[263] Esad Efendi son Rum tercüman İstavraki'nin ölümünü aktardığı kısmın ardından tercümanlık vazifesinin Feneryotlardan alınarak Müslümanlara verilmesini kaleme

---

[260] "*Mora sâhilinde vâki1 olup, vezîr-i müşârun ileyhin emr-i muhâfazasmda sâbitü'l-akdâm-ı ikdâm olduğu Balyabadra Kalası'nı istîlâ kasd-ı bâtıliyle hücûm eden eşkıyâ'-i Rum, lede'l-muhârebe dâne-i tüfeng-i guzât ile mercûm ve ekserisi ser-dâde-i şemşîr-i ser-tîz ve bakıyyetü's-suyûfu havf-ı cân-ı şîrîn ile sa'bu'l-'urûc dağlara vülûc ederek nahcîr-i pençe-i şîrden kurtulmuş rûbâh gibi rû-be-râh girîve-i gürîz olup, esnây-ı harb u heycâda iğtinâm olunan üc kıt'a top ve yedi yüz vakıyye kurşun kala-i merkûmeye vaz' olunup, on bir 'aded bayrak ve yüz çift kulak irsâl olunduğunu muhbir ve iktizâ hasebiyle müşârun ileyhin sened vererek Efrenc tüccânndan iştirâ vü istidâne eylediği pirine ve hmta ve riyâl, esmân ye bedel lerinin tüccâr-ı mesfûreye cânib-i mîrîden i'tâsma ihsân-ı şâhâne şâyân buyurulmak recâsmı müşir, saferu'l-hayr ibtidâlannda Der-i devlet'e müşârun ileyhin Dîvân kâtibleri Sa'îd Enver Efendi ile tahrîrâtı vâsıl ve fi'lcümle meserret-i derun hâsıl oldu."* Mehmed Esad Efendi, *a.g.e.*, s. 27.

[261] "*Tümbek-zâde 'Ali Bey, vezîr-i müşârun ileyh canibine tahrîr ü inhâ etdiğine mebnî, müşârun ileyh dahi der-'akab Badra'ya mu'âvedet edüp, havâdis-i mezkûreyi konsolos-i mersûmdan istiiâm eylediklerinde: "Rum tâ'ifesinin erâcîfinden olup, hilâf olması muhtemeldir" deyü konsolos-i mersûmdan cevâb geldiği ve Mora'da vâki1 Kastel Kal'ası'yla Badra beyninde olan karyelerde kırede gibi tehaşşüd ü tecemmu' eden 'usât-ı kefere üzeri…"*

[262] "*Küfrân-ı ni'met ve tuğyân-ı hıyânetleri vâreste-i beyân olan Rum-i dalâlet- rusûm millet-i bâgiyesinden olup…*" Mehmed Esad Efendi, *a.g.e.*, s. 33.

[263] Mehmed Esad Efendi, *a.g.e.*, s. 75.

almıştır.[264] Esad Efendi'ye göre tercümanların şehadet-i şeriyye'den olmak üzere sadık olması gerekmektedir. Ancak bir süredir "*Rum melunları"* bu işle görevlendirilmiştir fakat 1821 yılındaki bir ferman ile tercümanlık görevi Müslümanlara bırakılmıştır. Baştercümanlık için seçilen ilk Müslüman Yahya Efendi olmuştur.

Esad Efendi'nin eserindeki ayaklanmalar dizisi Sakız Adası ile devam etmiştir. Sakız'da ayaklanan Rumların üzerine Alaiyyeli Abdi Paşa ve Muhafız Paşa gönderilmiştir. "*Kefere-i füccarın*" üzerine giden kuvvetler başarı elde etmiş, Rumlar ilk önce dağlara kaçmayı düşünmüş fakat domuz gibi avlanacaklarını düşündüklerinden dağ köyü olan Viliso'ya gelerek burayı tahrip etmişlerdir.[265] Bir müddetten sonra köyde sükunet sağlanmıştır. Fransa, Nemçe ve İngiltere konsolosları Sakız Adası reayasından üç-dört bin kadar Rum'u; kendi devletlerinin gemileriyle istedikleri yere götürmeyi planlamışlardır. Bu hususta ki izin talepleri ise Abdi Paşa tarafından reddedilmişti. Ancak ısrarları üzerine Abdi Paşa durumu Bâbıâli'ye bildirmiş ve nihayetinde iltica etmek isteyenlerin ellerinden pasaportları alınmıştı. Esad Efendi satırlarının sonunda tıpkı Asım ve Şanizâde Efendi gibi "*el-küfrü milleti*

[264] "*...Tercemânlık şehâdet-i Şer'iyye kabilinden olup, ol hidmetde sıdk-ı makâl ve hulûs-i bâl ile muttasıf, mahrem-i râz-ı İslâm olanlar istihdâm olunmak şer'an ve 'aklen lâzım ve 'an-asl Devlet-i 'aliyye-i Muhammediyye'de tercemânlar ehl-i İslâmdan olduğu tevârîh-şinâsân nezdinde emr-i câzim iken biraz zemândan beni birer takrîb Rum mekânları müstahdem olup, her ne kadar mesfûrûnun geh ü bî-gâh hıyânet-i hafiyye-i cibilliye ve cinâyet-i celiyye-i küfriyyeleri zâhir olmuş ise de edvâr-ı sâbıkada yine tard u teb'idlerine tekayyüd olunmadığı, sabr-sûz-i ehl-i İslâm bir keyfiyyet-i kerihe idüğü mâ lâ kelâm idi. Lillâhi'l-hamd ve'l-minneh Hâmîi esrâr-ı şerî'at-i seyyidü'l-enâm, Mâhî-yi âsâr-ı küfr ü zalâm, Pâdişâh-ı İslâm-penâh, veffekahullâhu te'âlâ limâ yuhibbu ve yerdâhu hazretleri bu husûsa dahi muvaffak olup, temâm-ı lâ tettehizu'l-yehûde ve'n-nasârâ evliyâı'e miti dûni'l-miVminîn nass-ı kerâmet-fassınm temâmen hükmünü icrâ birle: "Min ba'd tercemânlıkda kefere kullanılmayup, aklâm-ı pâdişâhîde olan müsta'iddîne îcâb-ı zarûretle lisân-ı Talyan ve sâ'ir zebân ta'lîm etmek üzere mu.'allimîn ta'yîn olunsun" deyü irâde-i mesûbât-ifâdeleri nâtıkapîrâ-yı tenbîh ü tebyîn olmağla, Mühendis-hâne hâcelerinden zebân-âşin Efendi, Dîvân-ı hümâyûn Tercemânı olup ve Bâb-ı 'âlî'de kavâbile ta'lîm-i lugât-ı milel içün mu'allimîn ta'yîn olundu…*" Mehmed Esad Efendi, *a.g.e.*, s. 76-77.

[265] Mehmed Esad Efendi, *a.g.e.*, s. 90-91. "*kefere-i füccânn birazı pîş-gâh-ı karyede reftâr eden süfün-i menhûseye gitmek üzere sâhilde olan filikalara süvâr olup ve vâfiri dahi kurb u civânndaki1 kûhistâna doğru mânend-i reme-i kilâb fırâr etdiler. "Dağlara su'ûd, sayd-ı hûk gibi mûcib-i ta'b-i cünûd olur" mülâhazasiyle girü dönülüp, karye-i merkümeyi tahrîb ve derûnunda kâ'in manastır mütemekkinleri istîmân etmeleriyle anlan geçüp…*" Domuz avı terimini alt kavramda Rumları benzetmişken, üst açıklamasında domuz avının gerçek manasını kastetmiştir. Domuz avı esnasında avcı gerekli tuzakları kurduktan sonra patikalardan ilerleyerek çatakları ve kuytu yerleri kontrol eder. Bundan korkan domuz kaçmak için mecburen patikaya çıkar ve bu esnada avcıdan kaçamaz durumuna gelir. Tıpkı domuz avında olduğu gibi Rumlar dağlara kaçsaydı mecburen patikaya gidecek ve direkt askerlerin açık hedefi halini alacaklardır.

*vâhidetün"* (Küfür tek millettir) lafzına yer vermiş aslında Rum isyanında yaşananın bir Hristiyan-Müslüman çatışması olduğuna dikkat çekmiştir.

Şanizâde Efendi'nin aktardığı Patrik Gregorios'un idamının ardından Esad Efendi'nin eserinde makama Adyanyos'un patrik olarak atandığı görülmektedir. Fakat kısa bir süre sonra helak olması üzerine Kadıköy metropolidi Antimos patrik olarak atanmıştır.[266]

Esad Efendi'de diğer XIX. yüzyıl kronik yazarlarında olduğu gibi Rusya ve Avrupalı devletlerin Rumlar üzerindeki etkisini göz ardı etmemiştir. Kavalalı Mehmet Ali Paşa vakasının Avrupalı devletlerin kışkırtmasıyla olduğunu, hatta Dürzi ve Nusayri unsurları da kışkırttıklarını kendi görmüş ve bu çerçevede kaleme almıştır.[267] Mora ayaklanmasının ise Rusya'nın kışkırtması ile başlayarak, yine Rusya'nın yardımlarıyla geliştiğini belirtmektedir.[268] Özellikle eserini kaleme aldığı dönem itibariyle Mora ayaklanması uzun bir şekilde anlatılmıştır. Konu ile ilgili II. Mahmud'un Hatt-ı Hümayunlara da yer verilmiştir. Hatt-ı Hümayunlar da kısa zaman aralıklarında ittihad-ı İslam vurgusu yapılmıştır.[269]

Rum reaya birçok bölgede ayaklanma başlatmak amacıyla karışıklık çıkarmaya çalışmaktadır. Şanizâde Efendi'nin eserinde incelemiş olduğumuz

---

[266] Mehmed Esad Efendi, *a.g.e.*, s. 115.

[267] *"…Rum 'usâtının vâreste-i ityân-ı isbât olduğu üzere iğrây-ı milel-i şettâyı Efrenciyye ile ehl-i İslâm 'aleyhine mütecâşir oldukları fesâd ü meaneti terviç içün el-hâletü hâzih 'Akkâ Vâlîsi-yi sâbık 'Abdullâh Paşa vak'asiyle ol taraflar şûriş'-pezîr-i ihtilâl olduğu, vesîle-i izlâl olmak hayâl-i muhâliyle Dürzî ve Nusayri tâ'ifeleriyle ittifâk u ittihâd ve bunları dahi ümmet-i Muhammed 'aleyhine tahrik ü ifsâd sevdâsiyle muhâbere vü mükâtebe etmekde oldukları…"* Mehmed Esad Efendi, *a.g.e.*, s. 183.

[268] Mehmed Esad Efendi, *a.g.e.*, s. 144-159.

[269] "*Sen ki Sadr-ı a'zam ve Vekîl-i mutlak-ı sadakat-'alemim es-Seyyid Mehmed Sa'îd Gâlib Paşa'sm. Seni selâm-ı selâmet-encâm-ı mülûkânemle taltif eyledikden sonra madûmun olsun ki, selefin 'Ali Paşa'nm mizâcmda betâ'et ü rehavet olduğundan, ibtidây-ı nasbından berü bir maslahata lâyıkıyla davranamayup muvaffak olamadığından 'azl ti def'i lâzım gelmekle, bu defa 'azl olunup, sen müddet-i medîdeden berü umûr-i cesîmede istihdam ile Devlet-i 'aliyye'min her bir hâl ve usûlüne vâkıf ve öteden berü sadâkat ü istikâmetle ma'rûf u muttasıf olduğundan, bi'l-istiklâl seni sadr-ı a'zam nasb u ta'yîu edüp, vekâlet-i mutlakamı 'uhde-i liyâkat u istîhâline ihâle vü tefvîz eyledim. Cümle umurunu şer'-i şerîfe ve kânûn-ı münîfe tatbîk ile rü'yet ve1 mesâlih-i lâzimeyi vaktiyle tanzime sa'y ü gayret eyleyesin. Hakk Te'âlâ her halde mu'în olup, tevfikât-ı 'aliyyesine mazhar u karîn eyleye, âmîn. Mora maslahatının şimdiye dek karîn-i hüsn-i hitâm olamaması, me'- mûrların 'adem-i gayretlerinden neş'et eylediği zâhir olmağla, bi-mennihî Te'âlâ bundan böyle berren ve bahran bi'l-ittifâk lâzım gelan sa'y ü gayret ve tedbîr ü hareketde bir veçhile kusûr olunmayup, eşkıyây-ı Rumun tesallutunda olan bilâd ü kılâ'ın karîben ve külliyyen nez' u tahlîs. ile şu Mora maslahatının karîn-i hüsn-i hitâm olması esbâbının istihsâline ve Âsitâne-i sa'âdet'im sekenesinin muhtaç oldukları erzâk u akvâtm vakt ü zemâniyle celb ve cem' olunarak, bir gûnâ muzâyaka çekilmeyüp, râhat u âsâyişleri husûlüne ikdâm-ı tâmm eyleyesin. Rabbim Te'âlâ hazretleri Habîb-i kibriyâsı hürmetine, mesâlih-i Dev-let-i 'aliyye'mize suhulet ve her hâlde seni hayra âlet eyleye, âmîn.*" Mehmed Esad Efendi, *a.g.e.*, s. 270.

Rumların belirli mahallerde yangın başlatmaları Esad Efendi'de de görülmektedir. Esad Efendi'nin kaleme aldığı rebiülahirin dokuzuncu gecesi Galata Sarayı civarında bir simitçi fırınında başlayan yangında ocaktan kıvılcım sıçramış ve birkaç dükkanın yanması ile sonuçlanmıştır. Esad Efendi'nin aktardığı ikinci bir yangın vakası ise ilkinden sekiz gün sonra gerçekleşmiştir. Tersanede marangoz malzemesi ile dolu olan bir mahzende dolabın içinden başlayan yangın büyük binaları sarmış ve yarısı yanmış iken zabitanlar yetişmiştir. İki olayında yakın tarihli olması çıkan yangınların kumpas olması ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Yapılan incelemede tersanede çıkan yangının ocak ve mangal gibi bir yerden çıkmayıp dolaptan başladığının anlaşılması ile hainlik yapıldığı anlaşılmış ve Rum taifesinden olan dülgerbaşı, yazıcısı ve doğramacı başı uzak bir şehre sürülmüştür.[270]

Rum isyanının en yoğun olduğu dönemde isyanda herhangi bir dahli bulunmayan Rum reayaya dokunulmadığı ve gündelik hayatlarına devam ettiği görülmektedir. Aynı şekilde ikinci bir çıkarım olarak ihanet içerisine girdiklerinden şüphe edilenler bulundukları mahalden hızla uzaklaştırılmışlardır.

Esad Efendi, Sakız adasındaki vakaları aktarırken Avrupa devletleri için Frengi hastalığı ile münasebeti olan ve aşağılama amaçlı kullanılan "Efrenciye" kelimesi yerine "Düvel-i Nasara" kullanılmıştır.[271] İfadelerdeki bu değişim Osmanlı kalem ehlinin bakış açısının evrilmesine güzel bir örnektir.

Esad Efendi'nin eserinin son bölümünde Dahiliye Kâtibi Abdürrezzak Bahir Efendi'nin zeyli bulunmaktadır. Bahir Efendi'nin zeylinde Rumlar hakkında kaleme alınan satırlar Tepedelenli Ali Paşa ile ilgili yorumudur. Bahir Efendi'ye göre "Rum vakasında eğer ki Tepedelenli Ali Paşa'nın bazı mertebe medhali aşikar ise de aslen bakıldığında Rumların eskiden beri rızaları olan fesadın başlaması, Ali Paşa vakası sırasında devletin onunla uğraşmasını fırsat olarak kullanıp meydana çıkardıkları aşikardır." Bahir Efendi, devletin Tepedelenli Ali Paşa ile meşgul olmasından kaynaklı

---

[270] Mehmed Esad Efendi, *a.g.e.*, s. 491.

[271] "*Zuhûr-i fitne-i Rum'da Sakız'dan firâr etmiş olan Moskov Konsolosumdan mâ'adâ bulunan düvel-i Nasârâ konsolosları dahi ertesi günü gelüp, esnây-ı kâr-zârda âsûde-hâl olduklarının teşekkürüyle gayret-i İslâmiyyeyi tâhsîn ü teslim ederek, âyîn-i tebrîk-i gazâyı icrâ kıldılar*." Mehmed Esad Efendi, *a.g.e.*, s. 88. Hristiyanları nitelemek için "Nasara" veya "Nasrani" kelimeleri eserde birçok yerde geçmektedir. Nasara; Hz. İsa'nın doğduğu Nasıra şehrinden gelmektedir. Günümüzde Filistin toprakları içerisinde yer almaktadır. Metinde geçtiği yerler için bkz.: 76, 88, 334, 426, 438, 445, 447, 449, 450, 577, 586, 599, 602, 605, 665, 669.

Rumların isyan için fırsat bulduğunu kaleme almıştır. Ancak Rum fesadı öne sürülerek Tepedelenli Ali Paşa'nın affedilmesi gerektiğini düşünmektedir. Hâlet Efendi'nin "Tepedelenli mahvolduğu gibi Rum fesadı da mahvolarak yoluna girer" diyerek devleti türlü belalara bulaştırdığı iddiasında bulunmuştur. Şanizâde Efendi'de olduğu gibi Bahir Efendi'de Hâlet Efendi'yi günah keçisi ilan etmiştir.[272] İncelenen kronikler arasında Rum isyanının "din kavgası" olduğunu ele alan yalnızca Bahir Efendi'dir.[273]

## E) Ahmed Lütfi Efendi Tarihi

Ahmed Lütfi Efendi'nin vakanüvislik dönemi eseri Cevdet Tarihi'ne zeyl olarak kaleme aldığı tarihidir. Eser 1826-1879 yılları arasındaki olayları ihtiva etmektedir. Lütfi Tarihi adıyla anılan eser, Takvim-i Vekayi ve resmi belgelerden yararlanılarak sade ve resmi bir dil ile kaleme alınmıştır. Eserin yurt içi ve yurt dışındaki çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları bulunmaktadır. Müellif eserinin on beş cildini II. Abdülhamid'e takdim etmiş, bunlardan ancak ilk yedi cildini yayımlayabilmiştir. VIII. cilt halefi Abdurrahman Şeref tarafından bazı ilâvelerle, IX, X, XI ve XII. ciltler ise Münir Aktepe tarafından neşredilmiştir. XIII. (İÜ Ktp., TY, nr. 4812), XIV. (TTK Ktp., nr. Y 531/6) ve XV. (TTK Ktp., nr. Y 531/7) ciltler yazma halindedir. XVI. cilt ise eksik ve müsvedde halinde olup Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'nde (nr. 1346) bulunmaktadır.

Lütfi Efendi eserini Esad Efendi'nin bıraktığı 1826 yılından itibaren yazmaya başlamış olmasına rağmen tarihinin başında Tepedelenli Ali Paşa vakasına değinmiştir. Lütfi Efendi, Tepedelenli Ali Paşa'yı "Memalik-i Şahane'den büyük bir kıtanın başbuğu" olarak takdim etmiş ve başına gelen felakete Hâlet Efendi'nin sebep olduğunu kaleme almıştır. Lütfi Efendi'ye göre; Tepedelenli Ali Paşa'nın asiliğinin sebebi ümitsizlik içerisinde olmasıdır. Şanını korumak için bir taraftan devlet görevinde bulunan yandaşlarını ve diğer taraftan Yunan takımını kullanarak kendini aklamaya çalışmıştır. Ancak bu esnada Yunanları kendi tarafına çekmek için Devlet-i

---

[272] Mehmed Esad Efendi, *a.g.e.*, s. 692-693.

[273] "*Eğerçi havene-i Rum başsız kıcsız ise de eli tüfeng tutar üç yüz, dört yüz, bin kefere olduğu dahi ashâb-ı ma'lûmâtın rivâyetinden anlaşılur. Anlar ise din gavgası eder; bizim Amavud askeri ise 'ulufe ve ta'yînât verilmez ise gavga etmez ve ac kalur ise küffâr tarafına gider ve gitmekde olduğu dahi mesbûkdur*." Mehmed Esad Efendi, *a.g.e.*, s. 696.

Aliyye aleyhinde bulunanlar ile iş birliği yapmıştır. Lütfi Efendi Ali Paşa'nın asiliğinin farkındadır fakat bunu mazur göstermek adına çeşitli nedenler göstermiş ve bir vakanüvis refleksi ile Hâlet Efendi'yi günah keçisi ilan etmiştir. Lütfi Efendi, Hâlet Efendi'nin uzun bir süre "devletin denizini bulandırdığını" kaleme almıştır. Aynı zamanda tekraren Tepedelenli Ali Paşa'nın masum olduğunu kanıtlamak için Mora üzerine asker gönderdiğini örnek olarak kaleme almıştır.[274] Lütfi Efendi eserini kaleme alırken özelde bir isim vermeyerek Avrupalı tarihçilerin eserlerini de incelemiştir. İncelediği eserlerden aktardıklarına göre; "Devlet-i Aliyye Tepedelenli Ali Paşa'yı ortadan kaldırmamış olsaydı, Yunan meselesi yine bu rengi kazanacaktır."[275] Lütfi Efendi, Yunanların Tepedelenli Ali Paşa'ya isyanı sırasında yardımlarını iletebilmek için Yunan cemiyetinden Panarigopoli'yi Yanya'ya gönderdikleri bilgisini vermiştir. Panarigopoli Ali Paşa'ya, "yardım için Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş açacağını lakin Ali Paşa'nın biraz daha direnmesi gerektiğinin haberini verdiğini" kaleme almıştır. Lütfi Efendi, Tepedelenli Ali Paşa'nın Rumlar tarafından kandırılmış olduğunu söyledikten sonra olayın aslında nasıl olduğunu aktarmıştır. "Panagopoli, Rusya tarafından orduyu tahkik için Badra'ya görevlendirilmiştir. Ancak Yunanlar kendi isyanlarına vakit kazandırmak için Panagopoli'yi Tepedelenli Ali Paşa'ya

---

[274] "*Yunan ahâlîsine gelince dâhil ve hâricde perâkende bulunan Rumlar bu hâlden istifâde ile meşhûr İpsilanti'yi da'vetle isyâna yüz tutdular. Tepedelenli Ali Paşa o vakitlerde niyyâtım izhâr etmiş bulunduğundan silâhlandırıp istihdâm etmiş olduğu Rumları kahr sûretiyle Mora taraflarına sürdü ve İpsilanti ile muhâbereye vâsıtalar peydâ eyledi. Avrupa devletleri bu hâlden ürküp İtalya şimâline muttasıl şehirlerin birinde mükâlemât akdine karar verip murahhasları Laybah şehrine cem' eylediler. Lâkin Sardinya halkının şedîdce davranmalarına ve papa tarafının daha şedîd mukavemet izhâr etmelerine kral tahammül edemeyip isti'fâya mecbûr ve ahâlî dahi hâl tehlikede bulunduğundan Avusturya askeri hemen anın memâlikini istîlâ ile şehirlerim muhâfaza ve bir kol askeri Napoli tarafına sevk eyledi. Otuz altı (1820/21) senesinde İpsilanti'nin harekâtı ve İstanbul'daki Rum patriğinin teşvîkatı Rum fesâdım bir kat daha tesrî' etdiğinden Mora'da bulıman Arnavudlar dahi livâ-i isyânı açıp Rumlarla birleşdiler. İpsara, Çamlıca, Suluca taraflarının kimi kapudanları dahi Akdeniz'in her tarafına îrâs-ı hasâra başladılar*." Ahmed Lütfi Efendi, *Vakanüvis Ahmed Lütfî Efendi Tarihi*, haz. Yücel Demirel, Tamer Erdoğan, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yapı Kredi Yayınları, C. II-III, İstanbul 1999, s. 541.

[275] *"Efvâh-i nâsda Tepedelerdi'nin başma gelen felâket Hâlet Efendi'nin başı altından çıkdığı mütevâtir ise de Tepedelenli hakkında sudûr eden fermân-ı kazâ-cereyân mûcibince hâlet-i me'yûsiyyetde bulunduğundan teşebbüsât-ı lâzimeye ibtidâr eylemesi ve vak' u şânını muhâfaza zımrunda Devlet-i Ahyye'ye bir yüzden ve Yunan takımına başka cihetden lisânlar kullanarak Yunanlılara kendisini ısındırmak içün Devlet-i Aliyye aleyhinde bulunmalarına müteallik ta'lîmât icrâsmdan geri durmaması politikası icâbından bulunduğundan devlet Tepedelenli'yi ol vakit kaldırmamış olsaydı nihâyet mesele-i Yunaniyye jöne bu rengi kesb edeceğini ve bu gibi hâlleri sebebiyle Ali Paşa mebguz-ı devlet olduğunu ba'zı müverrihîn-i ecnebice yazmışlardır."*
Ahmed Lütfi Efendi, *Vakanüvis Ahmed Lütfî Efendi Tarihi*, haz. Ahmet Hazerfen, Tarih Vakfı Yapı Kredi Yayınları, C. I, İstanbul 1999, s. 10.

göndermişlerdir. Tepedelenli Ali Paşa'nın azim ve kararlılığı kendisini ve Devlet-i Aliyye'yi zarara uğratacağından bu durum Yunanlılar için bir ganimet olarak görülmüştür." Lütfi Efendi Osmanlı Devleti'nin, Ali Paşa'yı affetmesi halinde Yunan meselesini kolaylıkla çözebileceğini düşünmektedir.

4 Şubat 1828 tarihinde Dersa'adet'te bulunan İngiltere elçisi Stratford Canning, Rum isyanına çözüm bulabilmek amacıyla sadrazam ile görüşmüştür. Stratford Canning İngiltere tarafından Rumlar ve Osmanlı Devleti arasında arabuluculuk yapmak için görevlendirilmiştir. Lütfi Efendi'ye göre İngiltere, Osmanlı Devleti'nin kadim dostudur. Osmanlı Devleti'nin şanına ve bütünlüğüne zarar getirmemek adına bütün dünyanın "iğrenç" olarak gördüğü bu üzüntülü olayın Devlet-i Aliyye tarafından kabul edilerek ilk defa "Avrupalı gibi" davranmasını istemiştir. İngiltere şanına yakışır bir şekilde Yunanlılara kendi taraflarından barış için bir yol açmak için arabuluculuk yapmıştır. Stratford Canning ve sadrazam arasında yapılan görüşmede İngiltere, Osmanlı Devleti'nin konuyu etraflıca düşünmesini istediği barış anlaşması için esas olarak dört madde belirlemiştir. Bu maddelerin ilki Rumlardan vergilerin senelik olarak toplanmasıdır. İkinci olarak Rumların, Devlet-i Aliyye'nin himâyesi altında cizye-güzâr olmalarının kabûl ve tasdik olunmasıdır. Üçüncü madde idare ve iç meselelerde Rumların serbest bırakılarak yalnızca dış meselelerde Osmanlı Devleti'nin dahlinin bulunması gerektiğidir. Dördüncü madde ise Müslümanların tamamen Rumların yoğun olarak yaşadığı bölgelerden gönderilmeleridir.[276] Rusya elçisi de aynı şekilde sözde barış yanlısı tutumunda bu maddeleri desteklemiştir. Osmanlı Devleti bu maddeleri red etmiştir. Lütfi Efendi, "İngiltere elçisinin barış için sunduğu dört maddeden üçüncü ve dördüncüsünün en ağırı olduğunu ve barış isteniyorsa bunların üzerinde değişiklik yapılamaz mıydı? sorusunu yöneltmiştir. Birinci ve ikinci maddeler tamamıyla diğerleri bazı şartlar ile ki mesela içlerinde serbest olmaları maddesi için Devlet-i Aliyye'ye bağlı kalarak önceden dahi söylendiği üzere kalelerinde İslam askeri bulundurarak, dışarıda Müslümanların bulunması gibi düzeltmeler yapılarak orta yolun bulunabileceği" ihtimalini değerlendirmiştir. Bu

[276] *"Evvelen vergileri senevi veçhile i'tâ olunmak. Saniyen Rumların Devlet-i Aliyye'nin himâyesi tahtında olarak cizye-güzâr olmaları kabûl ve tasdik olunmak. Sâlisen idare ve hükümet-i dahiliyyeleri kâmilen şerbet olmak. Râbi'an ehl-i İslâm tâifesi külliyyen ihrâc olunmak.*"Ahmed Lütfi Efendi, *a.g.e.,* s.41.

görüşmeden sonra üç devletin elçisi Dersa'adet'ten ayrılarak Korfo'ya geçmiş buradan kendi devletlerine dönmüşlerdir. Reis Efendi'nin İngiltere sefirine dönmesi için gönderdiği mektuba cevaben Fransa ve İngiltere elçileri verdikleri tahriratın olumlu cevaplanmasını istemişlerdir.

Lütfi Efendi'nin üslubu diğer kronik yazarlarına göre Rumlara karşı sade ve daha olumlu olsa da Rum ayaklanması onun için de "fesad"dır.[277] Lütfi Efendi'nin Rumlar ile ilgili kaleme aldığı bir diğer olay rehine alınmasıdır. 1820-1821 yılında Yunan meselesinin ortaya çıkmasının ardından devlet tarafından alınan tedbirlerden bir tanesi de Rumların ileri gelenlerinden rehineler almaktır. Birer ikişer kişiyi bostancıbaşı dairesinde bir sene alıkoyarak, sene sonu değiştirilmesi kararlaştırılmıştır. 1828 senesinde Rum patriği Aganankos değiştirilecek kişilerin hazır olduğunu bildirmiştir bunun üzerine hatt-ı hümayun ile verilen cevapta rehine alımının bırakıldığı haber verilmiştir.[278] Rum vakası başladığında Dersa'adet'te bulunan Feneryotlar'dan isyan ile ilgisi olanlar Anadolu tarafına sürülmüştür. Lütfi Efendi'nin net bir tarih vermemiş olduğu irade ile Anadolu'ya gönderilen Feneryotlar affolunmuş ve hayatta bulunanların geri dönmelerine izin verilmiştir.

Lütfi Efendi, eserinin başlangıcından 30 Mayıs 1832 tarihine kadar olan zaman içerisinde ki Avrupa'nın durumunu da ele almış, bu kısımda yaklaşık yedi yıllık bir özet yapmıştır. Rum isyanının Avrupa'da yaşanan gelişmeler ve kışkırtma ile başladığını iletir. Görüldüğü üzere Lütfi Efendi de Rumların kışkırtma sonucunda ayaklandıkları hususunda diğer XIX. yüzyıl vakanüvisleri ile hemfikirdir. Ancak onu

---

[277] *"...Yunan fesadının zuhûrunda Girid'de dahi vuku' bulan hârekât-ı ihtilâliyyenin teskini hükûmet-i Mısriyye vasıtasiyle müyesser olmuş-idi. Bu işde kullanılan Mustafa Paşa idi..." Büyük Napolyon'un Grek dense akla şeytan gelir dediği gibi bu yolda çevirdikleri entrikalar sebebiyle Mustafa Paşa'yı Girit'ten koparıp diledikleri şekilde serbest kaldılar ve o tarihten itibaren eşkıyalıkta hayli yol aldılar.* Ahmed Lütfi Efendi, *Vakanüvis Ahmed Lütfî Efendi Tarihi*, haz. Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, C. IX, İstanbul 1984, s. 61-62.

[278] "*Manzûrum olmuşdur. Bidâyet-i fesâddan beri iktizâ eden mahallerden bu veçhile rehin olarak râhib ve kocabaşlar habse vaz' olunmakda ise de bu husûsda pek de fâide anlayamıyorum. İsyân eden eşkıyâ şimdiye dek ellerinden gelen hiyâneti etdiler ve mahbesde bulunanlar içün ellerinden gelen fesâddan fariğ olamayacakları ma'lûm oldu. Bu sûretde mahbesde olanların topu yirmi iki âdemden ibâretdir. Acaba bunlara Devlet-i Aliyye'nin rahm ü şefkati mebzûl olduğundan sizlere merhameten sebillerinizi tahliye etdi. Asıl şekavetde olanlar cezâlarmı buldu diye münâsibi üzere söylenerek mahallerine gönderilse bu dahi bir nev' nasfet ve istimâlet suretleri olacağından ileride maslahata meaâr olacak gibi hâtır-ı hümâyûnuma gelirse de siz dahi bir iyice mütâlaa edip mahzûru olmadığı hâlde öylece icrâ olunsun. Bu sûretde Devlet-i Aliyye'mizin bu husûsu kendiliğinden bir tarafdan söz kanşmaksızın icrâ etmesi ileride frenklere lalardı söylemeğe dahi medâr olur zannederim*." Ahmed Lütfi Efendi, *a.g.e.*, s. 47-48.

diğer vakanüvislerden ayıran Rumları isyan için en başından beri kışkırtanın Rusya değil İngiltere olduğuna dair verdiği bilgidir. Lütfi Efendi'ye göre Rumlar 1826-1827 senelerine kadar İngiltere'den destek görmüşler ancak bu tarihten itibaren İngiltere'nin maddi desteğinin kesilmesi üzerine Ruslar ile anlaşmaya başlamış ve Ruslara taraf olmuşlardır.[279] Lütfi Efendi, Niş şehri ile ilgili bir ayaklanmayı aktarırken Eterya'nın Rum isyanının alt yapısını oluşturduğunu ve Rusya menşeli olduğunu belirtmesi bu hususta büyük bir çelişkiye düştüğünü ortaya koymaktadır.[280] Lütfi Efendi, Edirne muahedesi ve sınırlar ile ilgili yapılan görüşmeleri herhangi bir yorum eklemeden direkt aktarmıştır.[281] Lütfi Efendi Edirne muahedesi henüz imzalanmamışken bu

---

[279] *"Kırk iki (1826/27) senesinde Yunanlılar içün bir meblağ-ı külli istikrâz olunup o esnâda rüesâ-yı Yunaniyye ise birbirlerini kati ü tedmîr ile meşgul bulunduklarından bir müddetler ecnebi devletler hidmetinde bulunmuş olan Kapodistriya'nın (Kapodistrias) hâricden reîs-i Yunan nasbiyle irsâline karar verdirdi. Avusturya devleti usât tarafına muhalefetden vazgeçmediğinden İngiltere, Rusya, Fransa devletleri beynlerindeki mukaveleyi sûret-i resmiyyeye koyup Dersa'âdet'de olan elçileri Yunanistan'ın bir eyâlet-i mümtâze şeklinde tasdik ve kabûl olunmasını ısrar eylediler. Yeni Rusya imparatoru dahi Yunanlılar hakkında hüsn-i niyyât izhârım bi'l-iltizâm Yunan haydudlarının ba'zı harekâtın sâir devletler bi'z-zarûre men ü zecr talebinde bulunduklarından ve İngiltere artık akçe irsâlâtı iltimâsma yanaşmadığından Rumlar bütün bütün Rusya tarafına döndüler."* Ahmed Lütfi Efendi, *a.g.e.*, s. 543.

[280] "*Rumeli'nin ba'zı taraflarında sernümâ-yı zuhûr olan vekayi'-i ihtilâliyye Yunanistan mes'elesini meydana çıkaran ma'hûd Eterya gibi Bulgaristan fesâdnı hazırlayan ve kökü Rusya ve şuabât-ı müteaddideleri Memleketeyn ve Sırbiyye ve Bulgaristan'm mevâki'-i mühimme ve müteaddidesinde magrûs-ı zemîn-i mefsedet olan cem'iyyet şecereleri idi ki kırk elli seneyi mütecâviz bu cem'iyyetler devâm ederek kurulan planlarının icrasına her türlü mesâ'îyi sarf ederler idi*." Ahmed Lütfi Efendi, *a.g.e.*, s. 1102.

[281] "*Londra'da mükâlemât akdiyle gerek Rusya tecâvüzâtının men'ine ve gerek Yunan mes'elesinin oldukça tesviyesine gayret eyledi. Kırk dört (1828/29) senesinde vâkı'a devletlerin tavassutuyla Rusya'nın da'vâları ta'dîl olunup Edirne Mu'âhedesi tanzim olundu. Yunanistan'da ahâlî-i müslime kalmayıp iş işden geçmiş bulunmasıyla her ne kadar evvel emirde Yunan'ın istiklâl maddesine ısrâr sûretini devletler meydana koymamışlar ise de Yunan ile Tırhala arasındaki dağlardan hudûd kesilmesini Devlet-i Aliyye'ye teklif etdiler.*" Ahmed Lütfi Efendi, *a.g.e.*, s. 545 *"İşbu kırk yedi senesinde Kapudan-ı deryâ Halil Rifat Paşa donanma-yı hümâyûn ile Akdeniz'de esnâ-yı seyr ü seferde Yunanistan'a terk olunan adalardan ba'zılarmın ahâlîsi tarafından izhâr olunan istîmâna ne cevâb verilmesi emrinde Bâbıâlî'nin irâdesine mürâcaât eylediğinin üzerine Devlet-i Aliyye düvel-i selâse ile eylediği mu'âhede ve karar mûcibince Yunanistan'a terk etdiği adalar ahâlîsine müdâhalesi ahiddârlığına münâfî göründüğünden nâşî iki tarafın adaları kangıları olduğu ma'lûmu olmak içün Bâbıâlî'den defterinin gönderilmesi istîzânma dâir arz olunan kâğıdın bâlâsında muharrer hatt-ı hümâyûn sûretidir:*

*Kapudan paşa bulunanların kangı mahalle donanma ile me'mûriyyetleri lâzım gelir ise hîn-i me'mûriyyetinde yedine ta'lîmnâme verilmek ve kendisi ne güne me'mûriyyeti olduğunu bilip ana göre davranmak ve tekrâr bu tarafdan istîzâna hâcet bırakmayarak derhâl öylece sürat-i icrâsına mübâderet eylemesi îcâbmdan iken müşârünileyh bu tarafda hâzır iken me'mûriyyetine dâir bir güne yedine ta'lîmnâme verilmemiş olduğundan ahd ü şarta mugayir bir hareketde bulunmayayım diye bu kerre istîzâna mecbûr olmuş oluyur. Bu sûretde müşârünileyhin bu veçhile vâki' olan iş'âr ü istîzânın ta'yîb edemem. Bi'l-müzâkere tarafından ve serasker paşa tarafından iktizâsına göre tahrîr ü iş'âr ve lâzım gelen defter irsâl olunsun.*" Ahmed Lütfi Efendi, *a.g.e.*, s. 655. *"Bundan akdem vuku' bulan Mora ihtilâli beş on sene mümted ve âsâyiş-i âmmeye dokunacak sûrete münkahb olmakda olduğu cihetle Devlet-i Aliyye ile İngiltere ve Fransa ve Rusya devletleri beyninde bi'l-müzâkere Mora ceziresi ve*

antlaşmada tanzim edilen yerleri "Yunanistan" olarak adlandırmış ve bu topraklar için yardıma geç kalındığından Müslüman kalmadığını kaleme almıştır. Lütfi Efendi, Times gazetesi gibi birçok gazetede Yunan Meselesi ve sınırlar ile ilgili çıkan yazıların tercümelerini de aktarmıştır.[282]

Ahmet Lütfi Efendi'nin eserinde incelediğimiz diğer vakanüvislere göre en belirgin farklılık Rum yerine Yunan olarak hitap etmesidir. Dönemin değişimi ve artık bir devlet statüsüne geçmeleri bu isim değişikliğine yol açmıştır. Üslup açısından sade bir dil kullanmıştır. Diğer vakanüvislerde gördüğümüz mekruh, müfsid, havane-i Rum, kavm-i mehin, sadâkat-muhalin gibi nitelemeler Lütfi Efendi'de görülmemektedir. Devri'nin yabancı kaynakların da takip ederek bunların tercümelerine eserinde yer vermiştir.

*civarında ba'zı mahaller ba'zı şerâit-i lâzime tahtında hükümet-i müfreze olarak tesviye ve tanzim olunmuş iken ol vakit harita ile kat olunan hudûd Vak'anüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi mahalline tevâfuk etmemesi cihetle hudûd-ı mezkûreyi tanzîmât-ı ahîre-i kat'iyye olmak üzere düvel-i selâse tekrâr bi'l-mülâhaza Londra'da yazılan mazbata üzerine bâ-sefâret-i mahsusa İngütere devleti cânibinden Dersa'âdet'e vürûd eden Kanin cenâbları Fransa ve Rusya me'mûrlarıyla bi'l-m uayene me'mûrîn-i Devlet-i Aliyye ile def aâtle olunan müzâkere kararı olarak tanzim ve mübâdele kılman sened mûcibince kat'-ı hudûd maslahatına hâcegândan Koniçeli Hüseyin Bey ta'yîn ve i'zâm kılındı ve hitâm-ı me'mûriyyeti cihetiyle avdet edeceğinden sefîr-i mûmâileyh li-ecli'l-vedâ' huzûr-ı hümâyûna müsûlünde pırlanta ile müzeyyen bir k ıfa tasvîr-i hümâyûn i'tâ buyuruldu. (Buna dâir mukavelename sûreti zeyl-i kitâbda muharrerdir.) Numero 2 Bervech-i muharrer düvel-i selâse ittifaklarıyla Yunan mes'elesi rehîn-i tesviye olup Sisam ceziresi ahâlîsi ba'dezîn Devlet-i Aliyye'nin teb'a-i sâdıkası idâdmdan ma'dûd ve sıdk-ı ra'iyyetde sebâtları meşhûd olmak üzere cezîre-i mezkûre vergisi maktû' olmak ve umûr-ı memleket kendi marifetleriyle rü'yet ve idâre olunup kendi mezhebdaşlarından biri reis-i idâre nasb olunmak misillû haklarında ba'zı imtiyâzât i'tâ olunmuş olduğundan Bükreş kaim-makamı sâbık İstefanaki Sisam beyi ta'yîn olundu.*" Ahmed Lütfi Efendi, *Vakanüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, haz. Yücel Demirel, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yapı Kredi Yayınları, C. IV-V, İstanbul 1999, s. 754.

[282] Ahmed Lütfi Efendi, *a.g.e.*, s. 841, 844.

# SONUÇ

Osmanlı Devleti kurulduğu coğrafya nedeniyle içerisinde birçok gayrimüslim unsur barındırmaktadır. Gaza ve cihad anlayışı ile yöneldikleri fetihler bu çeşitliliği arttırmıştır. Çeşitli etnik unsurların oluşturduğu bu mozaik yapı yönetim stratejileri ile idare edilmiştir. Bir yönetim stratejisi olarak "Millet Sistemi" ile Hristiyan olan Rum, Sırp, Ermeni, Arnavut ve Boşnaklar, Fatih Sultan Mehmed döneminde Fener Rum Kilisesine bağlanmıştır. Bu bağlamda Osmanlı toprakları içerisinde olan Hristiyanlar, devlet tarafından Ortodoks Rum tebaa olarak görülmüştür.

Rumların, Osmanlı Devleti yönetici elitleri arasında yerlerini alması ise 1669 tarihinde Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın doktoru Nikoşi'nin baştercüman olarak göreve getirilmesi ile olmuştur. Bu tarihten sonra 1822 yılına kadar tercümanlık görevine Rumlar getirilmiştir. Fazıl Ahmet Paşa'nın bu girişimi Rum hayranlığı/ sempatizanı olmasından kaynaklı değildir, Fazıl Ahmet Paşa'nın vesilesiyle 1661 yılında, bir önceki yıl İstanbul'da yaşanan yangında evlerini kaybeden Rumların yeniden evlerini inşa etmelerine müsaade edilmiş fakat 1662 yılında, yapılan evlerin kiliseye benzemesi nedeniyle bu karar durdurulmuş ve evlere el konulmuştur. Bu vakada da görülen veya ayanlar, valiler de olduğu gibi Osmanlı Devleti kendisine katkıda bulunduğu, işine yaradığı sürece unsurları yanında bulundurmuş, yararlılıkları tükendiğinde ya da aykırı bir durum görüldüğünde tasfiye etmiştir.

Yapılan kronik incelemelerinde görüldüğü üzere, genel geçer bir yargı olan "Rum isyanının 1821 yılında başladığı ve daha önce devletin habersiz olduğu" algısının hatalı olduğu görülmüştür. Vakanüvislerin eserlerinde birçok kez tekrar ettiği Rumların faaliyetleri, Rusya ve diğer Avrupa devletleri ile ilişkileri XIX. yüzyılın başlarında bilinmektedir. Vakanüvis tarihlerinin hammaddesini devlet belgeleri oluşturmaktadır bu sebeple kroniklerde yer alan bilgilerin devlet büyükleri tarafından bilinmemesinin bir izahı yoktur. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşma ile birlikte Rusya'nın Eflak-Boğdan üzerinde himaye hakkını kullanarak söz sahibi olma çabaları ile birlikte devletin dikkatinin burada olduğu, bu tarihten itibaren voyvodaların görev süreleri bitmeden İstanbul'a çağırıldığı görülmüştür. Vakanüvisler eserlerini kaleme alırken birçok metod kullanmıştır. Örneğin Rum isyanı anlatımında bir imaj çalışması

yapıldığı görülmektedir. İsyandan önce ve sonrasında Rumları nitelerken kullanılan üslup ile birlikte kurgulanan imajda değişmiştir. Kronolojik olarak takip edilen bu eserlerdeki imaj değişimi kronik yazarının inşa sanatındaki yeteneğine göre de değişiklik göstermiştir. Kronik incelemelerinden çıkarılan sonuca göre; Osmanlı Devleti'nin Rumları devlet çıkarları doğrultusunda doktor, tercüman, voyvoda, dini makam ve istihbarat ağında kullandıkları görülmüştür. Bu görevleri icra ederken yaptıkları doğru ve yanlışlar isyan öncesi bireysel kanaatte değerlendirilirken, isyan sonrasında milletlerine atfedilmeye başlanmıştır.

# KAYNAKÇA

ABADAN, Yavuz, "Osmanlı İmparatorluğunda Anayasa Sistemine Geçiş Hareketi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 14, S. 1, 1957.

AÇIKEL, Ali, "Rum Eyaleti", *D.İ.A,* C. 35, İstanbul 2008.

ADIVAR, Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982.

AFYONCU, Erhan, "Osmanlı Tarihinin Ana Kaynakları: Kronikler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* C.1, S.2.

AFYONCU, Erhan, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016.

Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, I, II, III, V, VII, VIII, X, XI, XII, İstanbul 1309.

Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'anüvîs Ahmed Lütfî Efendi Tarihi*, I, İstanbul 1999.

Ahmed Lütfi Efendi, *Vakanüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, haz. Ahmet Hazerfen, Tarih Vakfı Yapı Kredi Yayınları, C. I, İstanbul 1999.

Ahmed Lütfi Efendi, *Vakanüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, haz. Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, C. IX, İstanbul 1984.

Ahmed Lütfi Efendi, *Vakanüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi,* haz. Yücel Demirel, Tamer Erdoğan, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yapı Kredi Yayınları, C. II-III, İstanbul 1999.

Ahmed Lütfi Efendi, *Vakanüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, haz. Yücel Demirel, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yapı Kredi Yayınları, C. IV-V, İstanbul 1999.

Ahmed Vasıf Efendi, *Ahmed Vâsıf Efendi ve Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakāyıku'l-Ahbâr'ı 1166-1188/1752-1774 (İnceleme ve Metin),* haz. Nevzat Sağlam, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2014.

Ahmed Vasıf Efendi, *Ahmed Vâsıf Efendi ve Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakāyıku'l-Ahbâr'ı 1209-1219/1794-1805 (İnceleme ve Metin)*, haz. Hüseyin Sarıkaya, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2013.

Ahmed Vasıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakāikü'l-Ahbar 1774-1779 (H. 1188- 1193)*, haz. Mücteba İlgürel, Ankara 2014.

AKSOY, Hasan, "Fetihnâme", *D.İ.A.,* C. 12, İstanbul 1995.

AKTEPE, M. Münir, "Ahmet Lütfi Efendi", *D.İ.A.,* C. 2, İstanbul 1989.

ALKAN, Mehmet, *Alemdar Mustafa Paşa'nın Devlet Hayatı*, (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Haziran 2011.

ALPER, Kadir, "Türk Edebiyatında Süleyman-nâmeler", *Turkish Studies*, C. 9, S. 7.

ALTUNSOY, Rabia, *XIX. Yüzyıl Vakanüvislerine Göre Tarih Kavramı*, (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2019.

ARGUNŞAH, Mustafa, "Türk Edebiyatında Selimnameler", *Turkish Studies İnternational Periodical For the Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, S. 4, 2009.

Aşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, haz. Kemal Yavuz - M.A. Yekta Saraç, *Koç Kültür Sanat Kitaplığı*, İstanbul 2003.

ATALAY, Bülent, *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.

AVCI, Casim, "Rum", *D.İ.A.*, C. 35, İstanbul 2008.

AYÇİÇEĞİ, Bünyamin, "Ahmedî (815/1412-13) ile Behiştî (917/1511-12?)'nin İskender-nâme'lerinin Şekil ve Muhteva Bakımından Karşılaştırılması", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 10, İstanbul 2013, s. 134.

BABİNGER, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Prof. Dr. Coşkun Üçok, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1982.

BALCI, Sezai, *Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2006.

BANARLI, Nihad Sami, "Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osmân", *Türkiyat Mecmuası*, c. 6, Ocak 1939.

BAŞAK, Ünsal, "Yunanca Kaynaklara Göre Filhelen Taburu ve Peta Muharebesi", *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, Mart 2023, 11(34).

BEDİR, Ömer, "Osmanlı İmparatorluğu'yla İlişkiler Bağlamında Voyvodalıklardan Modern Romanya'ya: Osmanlı-Romanya Diplomatik İlişkileri (1878-1908)", *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi,* C. 5, S. 2, 2020.

BEYDİLLİ, Kemal, "Prut Antlaşması", *D.İ.A*., C. 34, İstanbul 2007.

BEYDİLLİ, Kemal, "Tepedelenli Ali Paşa", *D.İ.A.,* C. 40, İstanbul 2011.

BİBER, Tuğba Eray, *Osmanlı Toplumunda Rumlar, Osmanlı Toplum Yapısı ve Millet Sistemi,* Ed. Nejla Günay, Nobel Yayınları, Ankara 2020.

BİNİCİ, Sevim, "1815 Viyana Kongresi ve Şark Meselesi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 5, S. 20, Şubat 2018.

BOZKURT, Ömer Faruk, *Osmanlı Toplumunda Gayrimüslimlerin Kıyafet Düzenlemeleri (XVI-XVII. Yüzyıllar)*, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2014.

COLLİNGWOOD, Robin George, Tarih Tasarımı, çev. Kurtuluş Dinçer, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2007.

ÇATAL, Adem, *Sahaflar Şeyhizade Mehmed Esad Efendi'nin El-Virdü'l-Müfid Fi Şerhi't-Tecvid İsimli Eserleri İnceleme-Metin*, (Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Yalova 2022.

ÇELEBİ, İlyas, "Kemalpaşazade", *D.İ.A.*, C.25, Ankara 2022, s. 245-247.

ÇINAR, Ali Osman, *Es-Seyyid Mehmed Emin Behic'in Sevanihü'l- Levayih'i ve Değerlendirmesi,* (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1992.

ÇİÇEKLER, Mustafa, *Kemalpaşazade ve Nigaristan'ı*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Doktora Tezi), İstanbul 1994.

ÇİFTÇİ, Cafer, "Bâb-ı Âlî'nin Avrupa'ya Çevrilmiş İki Gözü: Eflak ve Boğdan'da Fenerli Voyvodalar (1711-1821)", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, C. 7, S. 26, 2010.

ÇİFTİ, İrfan, "*Uluslararası İlişkilerde Öteki Kavramı ve Avrupa Birliği İle İslam Konferansı Örgütü'nün 2002 İstanbul Buluşmasında Türk Modeli Söylemi",* (İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2006.

ÇUÇAK, Muhammed, "İslami Literatürde Gayrimüslim Azınlık Kavramının Ortaya Çıkışı ve Tarihi Süreci", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Der*gisi, C. IV, S. 7, 2016.

DALKIRAN, Sayın, *İbn-i Kemal ve Düşünce Tarihimiz*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1997.

DEMİROĞLU, Ayla, "Behcetü't Tevârîh", *D.İ.A,* C.5, İstanbul 1992.

DÜZENLİ, Mesut Bayram-AKGÜL, Ahmet, "Senayi'nin Süleymaniyye Adlı Eseri", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,* S. 21, İstanbul 2018.

EFİL, Şahin, "Kendini 'Öteki'nde Fark Etmek: Ben-Öteki İlişkisinin Felsefi Uzantıları*", İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 2, Aralık 2016.

ER, Harun, "Türk İslam Geleneğinde Fetihnameler", *Diyanet İlmi Dergi*, C. 48, S. 2.

ERCAN, Yavuz, "Türkiye'de XV. ve XVI. Yüzyıllarda Gayrimüslimlerin Hukuki, İçtimai, ve İktisadi Durumu", *Belleten*, C. 47, S. 188, 1983.

ERGÜRDER, Seval, *Âşıkpaşazâde'nin Tevârih-i Âl-i Osmân Adlı Eserinde Kelime Grupları ve Söz Dizimi İncelemesi*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2013.

ERKAN, Mustafa, "Gazavetnâme", *D.İ.A,* C. 13, İstanbul 1996.

ERMAN, Arzu, "Fenerli Aristokrasisinde Proto-Milliyetçi Bir Örnek; Aleksandros İpsilantis ve Filiki Eteria", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. VIII., S. I, 2021.

EROL, Halil İbrahim, *Şanizade Mehmet Ataullah Efendi'nin Tarih Anlayışı*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2010.

GREENE, Molly, *Osmanlı Devleti ve Rumlar 1453-1768*, çev. Zeynep Rona, Kitap Yayınevi, İstanbul 2018.

KÖSE, Ali, "İhtida", *D.İ.A*., C. 21, İstanbul 2000.

SARIYILDIZ, Gülden, "Karantina Meclisi'nin Kuruluşu ve Faalietleri", *Belleten*, C. 58, S. 222, Ağustos 1994.

GÜLER, Ali, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Din-İbadet, Eğitim-Öğretim Hürriyetleri Ve Bu Bakımdan "Kilise Defterleri"nin Kaynak Olarak Önemi (4 Numaralı Kilise Defterleri'nden Örnek Fermanlar)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 9, 1998.

GÜLLÜ, Ramazan Erhan, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Rumların İdaresi", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 5, Ağustos 2021.

GÜRBÜZ, Musa –TURAN, Mustafa, "Yunan Bağımsızlık Düşüncesinin Tarihi Temelleri ve Tripoliçe Katliamı", *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi*, Yaz 2006, S. 1.

GÜREL, Onur, "Kimlik ile Güvenlik İlişkisi Bağlamında Öteki'nin Kavramsallaştırılması: Göçmenlik ve Avrupalılık", *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi,* 2022.

GÜRKAYNAK, Muharrem, "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi Ve Yahudi Milleti", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2003, C.9, S.2.

Baron Von Hammer- Halil İlteber, "XVIII İnci Asırda Osmanlı İmparatorluğunda Devlet Teşkilatı ve Bab-ı Ali", *Journal of İstanbul University Law Faculty,* 1941, C. 7, S. 2.

İLGÜREL, Mücteba, "Ahmed Vâsıf Efendi", *D.İ.A*., İstanbul 2012, C. 42.

İNALCIK, Halil, "Aşıkpaşazade Tarihi Nasıl Okunmalı?", *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, Haz. Mehmet Öz-Oktay Özel, İmge Kitabevi, Ankara 2019.

İNCE, Yunus, "II. Murad Döneminde Osmanlı Tarih Yazıcılığının Başlamasında Timurluların Etkisi", *SUTAD*, Bahar 2018, S. 43.

İPŞİRLİ, Mehmet, "Nâima", *D.İ.A*, C. 32 İstanbul 2006, s. 316-318.

İPŞİRLİ, Mehmet "Sultan II. Murad Devri İlim ve Kültür Hayatı Üzerine Değerlendirmeler", *Sultan II. Murad ve Dönemi*, ed. İsmail Yaşayanlar, Gaye Kitabevi, Bursa 2015.

KAÇALİN, Mustafa, "Mütercim Âsım Efendi", *D.İ.A*., C. 32, İstanbul 2006.

KARSU, Cezmi, "Osmanlı Devleti'nin Avrupa'dan Haber Alma Kanallarından Birisi Olarak: Eflak ve Boğdan Voyvodaları", *International Journal of Social Sciences and Education Research,* S. 2(3), 2016.

KARTAL, "Ahmet, Yavuz Sultan Selim Dönemi Kültür ve Edebiyatı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 40, İstanbul 2019.

KAYAALP, İsa, "Kıvamî", *D.İ.A.,* C. 25, Ankara 2022.

KENANOĞLU, Macit, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Eğitimi Üzerine", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.6, S. 12, 2008.

KESKİN, Filiz Yaşar, "Osmanlı İdarî Sistemi İçerisinde İstanbul Rum Patrikhanesi'ne Bağlı Metropolitlerin Görevleri", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 2, Eylül 2023.

KILIÇ, Musa, "Osmanlı Hariciyesinde Gayrimüslimler (1836-1876)", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi*, Ankara 2009.

KOCA, Ferhat, "Kemalpaşazade'nin Risale Fi'ş-Şahsı'l İnsânî Adlı Eseri ve Osmanlı Tercümeleri", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C. 15, S. 29.

KURTALAN, Uğur, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 8, Sonbahar 2011.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, "Karamânî Mehmed Paşa", *D.İ.A*, C. 24, İstanbul 2001.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, "Mevlânâ'nın Soyundan Gelen Reformcu Bir Osmanlı Veziriazamı Karamanî Mehmed Paşa", *İSTEM,* C. 4, S.7, Konya 2006.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, Rûhî Çelebi, *D.İ.A*, C. 35, İstanbul 2008.

KÜTÜKOĞLU, Bekir, "Vak'anüvis", *D.İ.A,* C. 42, İstanbul 2012.

KÜTÜKOĞLU, Bekir, "Vekayi'nüvis", *Türkler,* C. 11.

MERSİNLİ, Cemal, "Roma-Rum Kelimeleri", *Belleten,* C. 5, S. 17, 1941.

Mütercim Ahmed Asım Efendi, *Asım Efendi Tarihi*, haz. Ziya Yılmazer, C. I, İstanbul 2015.

ORTAYLI, İlber, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi", *Türkler,* C. X, Ankara 2022.

ORTAYLI, İlber, "Osmanlı İmparatorluğunda Gayri Müslimler", *Perşembe Konferansları*, Kasım 2000.

ÖRSTEN ESİRGEN, Seda, "Aile Hukuku ve Mülkiyet İlişkileri Açısından Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Gayrimüslim Kadın", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S.65 (3), 2016.

ÖTEN, Aliye, *Lütfî Paşa Tarihi'nde İmar ve İnşa Faaliyetleri*, (Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2008.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Aşıkpaşazade", *D.İ.A*., İstanbul 1991.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Düstûrnâme-i Enverî", *D.İ.A*, C. 10, İstanbul 1994.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Fatih Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergis*i, S. 14.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Heşt Bihişt", *D.İ.A*, C.17, İstanbul 1998.

ÖZCAN, Abdülkadir, "II. Bayezid Devri Tarihçiliği ve İlk Standart Osmanlı Tarihleri", *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergis*i, S. 2.

ÖZCAN, Abdülkadir, "İdris-i Bitlisi", *D.İ.A*., İstanbul 2000.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Neşrî", *D.İ.A*, C. 33, İstanbul 2007.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Oruç b. Âdil", *D.İ.A*, C. 33, İstanbul 2007.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış", *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1 Bahar 2013.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Tevârîh-i Âl-i Osman", *D.İ.A.*, C. 40, İstanbul 2011.

ÖZCOŞAR, İbrahim, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Hukuki Durumu ve Millet Sistemi", *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2003, S. 7.

ÖZDEMİR, Ali Rıza, "Babaî Ayaklanmasında Hacı Bektaş Veli'nin Rolü", *Kültür Araştırmaları Dergisi*, S. 13, 2022.

ÖZDEMİR, Semiha, *İdris-i Bitlisi'nin Hayatı ve Eserleri*, (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1966.

ÖZEL, Ahmet, "Gayri Müslim", *D.İ.A*., C. 13, İstanbul 1996.

ÖZKILINÇ, Ahmet- COSKUN, Ali vd., *Osmanlı Yer Adları: I Rumeli Eyaleti* (1514-1550), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı, Ankara 2013.

ÖZSÜER, Esra, 19. "Yüzyıl Avrupa Romantiklerinin 1821 Mora İsyanı Üzerindeki Siyasi ve Kültürel Etkileri", *Türkiyat Mecmuası*, C. 26, S. 2, 2016.

PHİLLİOU, Christine M., *Biography of an Empire Governing Otıomans in an Age of Revolution*, London 2011.

SAĞIRLI, Abdurrahman, "Süleymanname", *D.İ.A*., C. 38, İstanbul 2010.

Sahhaflar Şeyhi-zâde Seyyid Mehmed Esad Efendi, *Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi Tarihi (Bâhir Efendi'nin Zeyl ve İlâveleriyle) 1237-1241/1821-1826*, haz. Ziya Yılmazer, Çamlıca Basımevi, İstanbul 2008.

SERDAR, Mehmet Törehan, "İdris-i Bitlisi ve Heşt Behişt Eseri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* S. 2, Nisan 2016.

SEVİN, Veli, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Türk Tarih Kurumu, C.I, Ankara 2001.

ŞAHİN, Kürşat Şamil, "Gazavetnâmelerde Edebi Savaş Tasvirleri", *TÜBAR*, C. XXXVII, 20015 Bahar.

ŞAKİROĞLU, Mahmut, "Tercüman", *D.İ.A*., İstanbul 2011.

TEKİNALP, Şermin, "Küreselleşen Dünyanın Bunalımı: Çokkültürlülük*", Journal of İstanbul Kültür University,* 2005/1.

TEKİNDAĞ, Şehabettin, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *Belleten*, C XXXV, S. 42.

TULUM, Mertol, "Dursun Bey", *D.İ.A,* İstanbul 1994.

TURAN, Şerafettin, "Kemalpaşazade", *D.İ.A.*, C. 25, Ankara 2022.

TURNA, Nalan, "İstanbul'un Veba İle İmtihanı: 1811-1812 Veba Salgını Bağlamında Toplum ve Ekonomi", *Studies Of The Ottoman Domain*, C. 1, S. 1, Ağustos 2011.

UNAT, Faik Reşit, "Müverrih Mehmet Neşri'nin Eseri ve Hayatı Hakkında", *XXIII. Milletlerarası Şarkiyatçılar Kongresi,* Cambridge 1954.

UNAT, Faik Reşit, "Neşri Tarihi Üzerine Yapılan Çalışmalara Toplu Bir Bakış", *Belleten*, C. VII., S. 25, Ankara 1943.

UZUNDAL, Edip, "19. Yüzyıl Tarih Yazıcılığı ve Ahmed Cevdet Paşa", *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, 2013, S. 2.

WOODHEAD, Chrıstıne, "Şehnâmeci", *D.İ.A*., C. 38, İstanbul 2010.

YAĞCI, Ömer Gökhan, *Yavuz Sultan Selim Dönemi Kültür ve Edebiyatı*, (Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), Kırıkkale 2014.

YENİDÜNYA GÜRGEN, Süheyla, *Devletin Kahyası, Sultanın Efendisi Mehmed Said Hâlet Efendi,* Dergah Yayınları, İstanbul 2018.

YENİDÜNYA, Süheyla, "Avrupalı Müelliflerin Kaleminden 1821 Rum İsyanı'nın İstanbul'daki Toplumsal Yapı Üzerindeki Etkileri", *Osmanlı İstanbulu V: V. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri*, 19-21 Mayıs 2017, (ed. Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız, Emrah Safa Gürkan), İstanbul 2018.

YILMAZ, Enes, "Osmanlı Kronikleri Işığında 1821 Mora Ayaklanması", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi,* C. 6, S. 2, Temmuz 2022.

YILMAZER, Ziya, "Şanizade Mehmed Ataullah Efendi", *D.İ.A*., C. 38, İstanbul 2010.

YILMAZER, Ziya, "Esad Efendi Sahaflar Şeyhizade", *D.İ.A*., C. 11, İstanbul 1995.

YURDAYDIN, Hüseyin Gazi, "Bostan'ın Süleymannâmesi", *Belleten,* C. 19, S. 74.

YÜKSEK, Hasan, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihçiliği*, (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2006.